

Politikeren mellom den offentlige og private rollen

Retoriske analyser av Thorbjørn Jaglands ethos

Kristin Høiland
Hovedoppgave i medievitenskap
Institutt for informasjons- og medievitenskap
Universitetet i Bergen
Våren 2007

TAKK

... til min veileder Anders Johansen for god og engasjert veiledning, spesielt mot slutten av prosjektet.

... til alle mine gode venner som jeg har truffet i forbindelse med studiene og som har bidratt til mange flotte stunder både på og utenfor lesesalen. Takk også til alle mine gode venner utenfor studiene.

... til alle mine gode kollegaer på TV 2 Nyhetene i Bergen som har oppmuntret og bidratt i fruktbare diskusjoner i forbindelse med oppgaven. Takk også for at jeg fikk ”bo” i min egen lille skrivekrok på desken de siste månedene. En spesiell takk til Ellen Ulriksen som har bidratt med forsiden og baksiden.

... til min fantastiske familie som alltid støtter meg i alt så best de kan. Takk spesielt til mor Lillian, far Olav og søster Ingvild. Takk for oppmuntring og støtte, og ikke minst godt humør. Dere er ubeskrivelige – alltid og til enhver tid.

Bergen 15. mai 2007

Kristin Høiland

1. INNLEDNING	1
1.1. Bakgrunn for valg av tema	1
1.2. Problemstilling og teoretiske orienteringer	2
1.3. Metodiske refleksjoner	3
1.3.1. Retorisk tekstanalyse	3
1.3.2. Utvalgsriterier og gjennomføring av analysen	4
1.4. Oppgavens forløp	5
2. ETHOS - TROVERDIGHET I RETORIKKEN.....	7
2.1. Hva er retorikk?	7
2.1.1. Opphavsmenneskenes retorikk og retorikk i dag	7
2.1.2. Retorikk og politikk	10
2.2. Ethos og den troverdige politiker	11
2.2.1. Hva er ethos?	12
2.2.2. Retorisk kommunikasjon og retoriske situasjoner	14
2.2.3. Ærlighet, oppriktighet og autenticitet	20
3. POLITISK RETORIKK PÅ FJERNSYN	22
3.1. Politikk på fjernsyn – det intime ved å være seg selv	22
3.1.1. Politikerrollen, politisk atferd og intimitetstyranniet	23
3.2. Troverdighet på fjernsyn – du er det du sier?	28
3.2.1. Sak og person	29
3.2.2. Den avmystifiserte politiker – nærvær på avstand	34
3.3. Fjernsynet i medieformasjonen.....	37
3.3.1. Fjernsynet og andre medier	38
3.3.2. Uttrykkskultur	39
4. ANALYSEMATERIALET	41
4.1. Karakteriseringer av Thorbjørn Jagland – fra brutal til hjelpeløs.....	41
4.1.1. Forventninger til Statsministeren	43
4.1.2. Det Norske hus og dets byggmester	49
4.1.3. Ultimatet – 36,9	51
4.1.4. Lederstrid og internstrid	53
4.1.5. Personstrid og mobbing	58
4.1.6. ”Han kom igjen, ja, han er her allerede”	63
4.2. Analyser av Thorbjørn Jagland i ulike situasjoner	65
4.2.1. Sluttappeller i NRKs avsluttende EU- debatt i 1994 – Jagland og Erik Solheim ..	65
4.2.2. Intervjusituasjoner i Stortingsvalget 2001	74
4.2.3. Bongo fra Kongo – den uformelle situasjonen i talkshowet	80
4.2.4. Det norske hus- metaforen	87
5. AVSLUTNING	96
6. LITTERATURLISTE.....	102
INTERNETTREFERANSER	106
ANDRE KILDER	109
TV	110

VEDLEGG - TRANSKRIBERINGER

1. INNLEDNING

1.1. Bakgrunn for valg av tema

Våren 2004 kom jeg over en artikkel i Aftenposten med tittelen ”Han kom igjen, ja, han er her allerede”. Artikkelen innledet med følgende ingress: ”Han nyter respekt i alle leirer. Har innflytelse. Bæres frem av partifellene i Buskerud. Sier ikke merkelige ting lenger. Det har skjedd noe med Thorbjørn Jagland”. Artikkelen var full av gode ord om Jagland og hans politiske evner, og den viste tydelig til en annen og positiv oppfatning av politikeren Jagland enn den som hadde vært å lese og høre om i nyhetsmediene over en lengre periode. Denne artikkelen var viet Jaglands plass og renommé innen politikken på daværende tidspunkt. På det tidspunktet hadde jeg lest en del litteratur i forbindelse med forskning på troverdighet i forhold til moderne medier som fjernsyn og radio. Der hadde jeg bitt meg merke i et avsnitt i en bok som påpekte forskjellen mellom Erik Solheims stotring og famling etter ord i fjernsynsmediet og Jaglands liknende atferd. Den første ble oppfattet som å ”være seg selv”, mens den andres atferd ble tatt som tegn på usikkerhet og utrygghet. Det ble hevdet at der var små nyanser i uttrykket som skilte det ene formen for stotring fra den andre, og som gjorde at Solheim hadde lettere for å komme til sin rett i tv-mediet enn Jagland.¹ Grunnen var at Solheim avstod fra alt vi gjenkjenner som retorikk, ble det hevdet. Dette vekket min nysgjerrighet og jeg ville finne ut hva som gjorde at denne ene formen så ut til å fungere i motsetning til den andre. Hva var det Jagland gjorde galt? Interessen fikk meg til å lete etter artikler med beskrivelser av synet på Jagland i forhold til troverdighet som politiker og i forhold til hans evner til å kommunisere. Mengden stoff jeg fant var enorm, og karakteristikkene var mangfoldige. Fellesnevneren så likevel ut til å være; Jagland fungerer ikke på fjernsyn.

¹ Side 94-95 i *Talerens Troverdighet*, Anders Johansen (2002).

1.2. Problemstilling og teoretiske orienteringer

Forskningen på retorikk kjennetegnes av begreper og teorier fra den klassiske antikke retorikken. Moderne retorikkteori anvender i stor grad begrepsapparatet fra denne retoriske tradisjonen, og vi finner retorikkforskning både i forhold til kommunikasjonsprosesser, verbalspråk og skriftspråk, filosofi, sosial handling, resepsjon, litteratur, reklame, film og fotografi og politikk osv. Denne tradisjonen har i de siste årene begynt å fokusere på kommunikasjonsteknologiens innflytelse på kommunikasjon og troverdighet innenfor politikk. Moderne retorikk tar også for seg kommunikasjonsformer i endring, samt mediernes innflytelse på kultur.

Denne oppgaven vil ta for seg både sammenkoblingen mellom retorikk og politikk og baserer seg i stor grad på antikk og moderne ethos- forskning i forhold til retorisk kommunikasjon. De utvalgte begreper og teorier vil i hovedsak bli anvendt i forhold til fjernsynsmediet, men også delvis i forhold til bruk av metaforer. Ved å identifisere hva som kjennetegner moderne politisk kommunikasjon i offentligheten i dag, vil jeg forsøke å finne svar på hvilke kriterier som ligger til grunn for troverdighet, gjennom å sette det i sammenheng med medieutvikling og samfunnet for øvrig. Hvordan kan vi si at en politiker fremtrer som troverdig eller ikke troverdig i en moderne kontekst? Oppgavens formål er å besvare følgende problemstillinger:

Hva kjennetegner moderne politisk retorikk på fjernsyn, og hva må til for å fremstå som en troverdig politiker i dette mediet?

Hva har fremkommet i nyhetsmedienes kritikk av Jagland som kommunikator?

Oppeves Jagland som troverdig på fjernsyn, og behersker han ulike opptredener i dette mediet?

Hva gikk galt med visjonen om Det norske hus?

For å belyse disse problemstillingene vil jeg spesielt se på retorisk kommunikasjon, kartlegge det mediespesifikke ved fjernsynet, samt kartlegge endringer i den offentlige sfæren der politikere ofte opptrer. Jeg vil også anvende interaksjonsteori og rolleteori i forhold til politikerrollen og politikeratferd.

1.3. Metodiske refleksjoner

1.3.1. Retorisk tekstanalyse

Mitt metodiske ståsted er tekstanalytisk, med fokus på retorisk analyse av tre ulike situasjoner på fjernsyn, intervjuet, sluttappellen og talkshowet, samt en analyse av metaforen ”Det norske hus”. Jeg foretar også delvis en innholdsanalyse av avisartiklene som jeg legger til grunn for de retoriske analysene.

Barbara Gentikow (2005) fremhever at en retorisk analyse vektlegger tekstens kommunikative karakter og funksjon.² Den vektlegger også det at hver tekst er situasjonsbetinget, og den fremhever at tekster er både grunnleggende målrettet og i noen tilfeller dialogiske. Retorisk analyse er et godt egnet verktøy for hva som skjer i interaksjonen mellom partene i kommunikasjonsprosessen og til å belyse kommunikasjonsstrategier, for eksempel strategier for å gjøre utsagn troverdige, interessante og overbevisende, eller selve språkbruken, talerens argumentasjonsmåte, bruk av metaforer etc. Den retoriske analysen kan også brukes til å se på tekstens appellstrukturer. Med det menes ulike måter å fange oppmerksomhet på, skape troverdighet, belære og bevege på. Retorisk analyse er også et godt verktøy for å avdekke argumentasjonsformer og andre måter å overbevise på, for eksempel ved bruk av *ethos*, *logos* og *pathos*. Disse begrepene skal jeg komme tilbake til senere. En tredje egenskap ved den retoriske analysen er at den muliggjør for forskeren å se på språkbruken, for eksempel bruken av metaforer, eller andre språklige virkemidler (Gentikow 2005: 146).

² Begrepet tekst brukes som en felles betegnelse på mediens meddelelser og uttrykk, det være seg fotografier, bilder, film, tv-programmer osv. (Larsen og Hausken 1999: 18-19). I vår kontekst kan for eksempel en tale eller et intervju også anses for å være en tekst. Ulike fjernsynsprogrammer kan også være tekster.

Jeg skal ikke se på selve interaksjonen mellom partene i kommunikasjonsprosessene, altså politikeren og publikum. Skulle jeg gjort det ville det vært mest formålstjenlig og foretatt en retorisk analyse kombinert med en resepsjonsanalyse. Mine analyser tar for seg hva den aktuelle politikeren gjør i de utvalgte situasjonene, hvordan han henvender seg og hvordan han kan tenkes å oppfattes i forhold til troverdighet. Skulle jeg fått innblikk i seernes egne oppfatninger kunne jeg ha foretatt kvalitative intervjuer. Det har jeg derimot valgt å ikke fokusere på her. Jeg ser også i hovedsak på hvordan budskap formidles, ikke på selve innholdet.

1.3.2 Utvalgsriterier og gjennomføring av analysen

Jeg har samlet inn avisartikler både fra papirutgaver og på nett. Som nevnt var mengden enorm og jeg så meg nødt til å begrense utvalget til å gjelde artikler som beskrev ulike faser og etapper i Jaglands politiske virke, samt artikler som beskrev hans evner til å kommunisere som politiker generelt, men spesielt i forhold til fjernsynet. Etter hvert som jeg fikk et overblikk og dannet meg et inntrykk av hvilke faser som pekte seg ut som viktige, begynte jeg å få et inntrykk av et syn på Jaglands evner til politisk kommunikasjon. Disse fasene og etappene har jeg samlet i et eget beskrivende kapittel. Jeg har uthevet det jeg anser for å være karakteristikker som beskriver fremstillingen av Jagland som politiker. Jeg oppdaget at det dukket opp beskrivelser som gikk mer på hans person enn hans offentlige rolle som politiker. Artiklene skal ikke si alt om synet på Jagland som fremkom i nyhetsmediene i en viss periode, det er heller ikke meningen. Beskrivelsene kan derimot gi leseren et visst inntrykk av Jagland politiske virke og medienes behandling av ham, som kan være greit å ta med seg til analysene av Jagland i ulike situasjoner på fjernsyn, samt i forbindelse med analysen av metaforen Det norske hus.

Analysematerialet består av fjernsynssituasjoner som er tatt opp på video. Etter flere gjennomganger av hver enkelt situasjon, har jeg transkribert grundig den form for kommunikasjon som foregår i den spesifikke situasjonen. All samtale eller tale som er valgt ut er skrevet ned. Her har jeg også fokusert på tegn til stotring og famling med ord. Dette er markert i transkriberingene. Disse ligger delvis i selve oppgaveteksten underveis i analysene,

men også som et eget vedlegg. Analysen av metaforen og visjonen om Det norske hus er gjort med utgangspunkt i drøfting av teori. Jeg analyserer ikke talene i seg selv, men gjør meg opp en mening om hva som gikk galt i formidlingen av denne metaforen. Her er det altså ikke talesituasjonen som er tema.

1.4. Oppgavens forløp

I innledningen gjør jeg rede for hvorfor jeg har valgt å analysere politisk retorikk på fjernsyn, og jeg gjør rede for bakgrunnen for mitt valg av Thorbjørn Jagland som case. Jeg presenterer også her problemstillinger og teoretisk orientering i korte trekk. Innledningen inneholder også metodiske refleksjoner rundt gjennomføringen av analysene.

Kapittel to fungerer som et bakgrunnskapittel, hvor jeg gjør rede for begrepene retorikk og politikk. Her presenterer jeg noen viktige og vesentlige begreper innenfor retorikkens felt. Videre drøfter jeg noen teoretiske perspektiver som i hovedsak konsentreres rundt retorikkens ethos- begrep og troverdighet. Jeg gjør også rede for retorisk kommunikasjon og retoriske situasjoner og drøfter betydningen av begrepene ærlighet, oppriktighet og autenticitet i forhold til moderne politisk kommunikasjon.

I kapittel tre legges drøftingen omkring troverdighetsbegrepet med fokus på politisk retorikk på fjernsyn. Jeg ser på forholdet mellom sak og person i politikken, før jeg videre diskuterer autenticitetens betydning for politikerrollen og politisk atferd. Til slutt gjør jeg rede for tekniske og kulturelle betingelser for politisk kommunikasjon på fjernsyn. Denne delen må ses på som et forsøk på å skissere opp noen perspektiver og problemstillinger innenfor moderne politisk kommunikasjon på fjernsyn.

Kapittel fire inneholder det empiriske materialet. Først gir jeg en presentasjon av forskjellige omtaler, hovedsakelig fra aviser, skrevet om Jagland i visse faser av hans politiske karriere, der fokuset hovedsakelig ligger på hans troverdighet og evner til å kommunisere. Denne skal danne et bakteppe for mine analyser av ulike situasjoner der Jagland opptrer på fjernsyn. I analysene drøfter jeg Jaglands troverdighet på fjernsyn. Jeg gir også noen mulige forklaringer i forhold til karakteristikken som har fremkommet i media. I tillegg foretar jeg en analyse av metaforen Det norske hus, der jeg tilbyr noen forklaringer på hva som gikk galt.

Avslutningsvis trekker jeg ut hovedfunnene fra analysene og diskuterer hovedtendensene og endringene innen moderne politisk kommunikasjon generelt og på fjernsyn. Her presenterer jeg også noen anslag til videre forskning på politisk retorikk i forhold til troverdighet på fjernsyn.

2. ETHOS - TROVERDIGHET I RETORIKKEN

2.1. Hva er retorikk?

2.1.1. Opphavsmennenes retorikk og retorikk i dag

Retorikken, læren om talekunsten, er en flere tusen år gammel totalvitenskap som alle andre humanvitenskapelige disipliner har sprunget ut fra. Den beholdt sin stilling fram til 1800-tallet, men måtte da vike til fordel for andre disipliner. Den fikk et akademisk comeback i 1980-årene, men den nye retoriske litteraturen inneholder en blind flekk, ifølge Anders Johansen: i de fleste tilfeller blir den fysiske framføringen av budskapet og spørsmålet om talerens troverdighet utelatt (2002: 29).

Retorikk kan, ifølge Aristoteles, en av retorikkens opphavsmenn, defineres som ”evnen til at overskue de forhåndværende bevismidler i en given sag; den skal ikke overbevise om hvad som helst, men pege på de overbevisende momenter” (i Fris Johansen 1998: 492). Dette innebærer sannsynligvis også at oppgaven er å appellere til de forestillingene publikum faktisk har. Kommunikasjon i sin enkleste form er overføring av et budskap eller innhold til en mottaker. Innholdet virker inn på mottakeren på en eller annen måte og bidrar til en eller annen påvirkning.

Hva annet kan retorikk være? Mange mener mye om både begrepets og feltets innhold. Man kan tale om retorikken som praksis og som teori, i tilknytning til tale og skrift eller symbolbruk generelt. Man kan se på den som argumentasjon og intensjonell påvirkning, eller som kommunikasjon i bred forstand. Noen forskere oppfatter retorisk kommunikasjon som å være orientert mot effekt og effektivitet, mens andre oppfatter den som bundet av etiske og moralske krav (Kjeldsen 2002: 2-8). Moderne kommunikasjon kan vanskelig beskrives uten bruk av klassiske begrep og teorier, så vi kan begynne med å stille oss spørsmålet: Hva var retorikk i antikken?

For opphavsmennene gjaldt retorikken å overbevise en forsamling ved personlig henvendelse. I det greske demokratiet, med opphav i Aten, var retorikken et formelt studium, en form for sivil utdanning med et formål om å utdanne unge atenerne, og senere romerske, for deltakelse i offentligheten. I lære under sofistene og retorikere skulle de skoleres i kunsten

å overbevise gjennom tale. Den greske filosofen Protagoras diskriminerte ikke mellom politiske og retoriske evner; han mente at dyktighet i offentlig argumentasjon var en forutsetning for innflytelse i offentligheten. Han hadde en forståelse av den politiske aktiviteten som tilhørende staten, en aktivitet som i bunn og grunn utgjorde det offentlige liv (Hauser 1999: 15).

Taleren hadde ifølge Marcus Tullius Cicero, en av Romas største talere og retorikere, tre oppgaver: å behage, belære og bevege. Stemmebruk og kroppsføring var like avgjørende som komposisjonen og talefigurene.³ Den romerske politikeren Antonius vektla viktigheten av at taleren benytter språket smakfullt (Cicero 1995: 8). Demosthenes som ble ansett for å være den største taleren i klassisk tid ble en gang spurt om å rangere de tre viktigste elementene innen talekunsten. Svaret var *framføring, framføring og framføring*. Cicero trakk også fram framføringen av tale som det viktigste: ”Jeg vil påstå at det er fremføringen alt står og faller med. Uten den kan selv ikke den største taler hevde seg, mens den middelmådige taler som forstår seg på framføringens kunst ofte kan overgå den største” (Johansen 2002: 29-30).

Sosiologen Ricca Edmondson framhever at retorisk overtalelse, eller overbevisning, ikke bare dreier seg om å få andre til å tro på eller gjøre det en sier. Det dreier seg mer om å gjøre det mulig for mottakeren selv å komme opp med en overbevist bedømming eller et positivt inntrykk. ”If grammar deals with *correct* speaking- and interpreting the poets-rhetoric deals with speaking *well*, in all senses of the word” (1984: 6). Retorikk ser her ut til å favne et ganske bredt spekter av det å ” snakke godt”. Det kan tenkes at det gjelder å tale med et godt og vakkert språk, men det kan også innebære og tale argumenterende og saklig og slik danne et grunnlag for mottakernes valg.

Ifølge Jørgen Fafner er retorikk hensiktsbestemt og hensiktsmessig kommunikasjon som har sin opprinnelse i det talte ord. Retorikk betraktes som *intensjonell muntlighet* der taleren bevisst forsøker å overtale (1997: 18). Et slikt syn på retorikken faller inn under *snever persuasio*. Persuasiv har med alt som har med overtalelse, overbevisning og påvirkning å gjøre (Kjeldsen 2004: 16). ”Så lenge man er menneske kan man ikke bryde med retorikken”, sier Fafner (ibid: 39). Et annet syn er at retorikk er påvirkning og kommunikasjon generelt, og at all bruk av symboler er retorikk. Ifølge sosiologen Sonja K. Foss er retorikk handlinger

³ En *figur* er betegnelsen på et uttrykk med flere ord som brukes i en eller annen overført betydning, for eksempel *metaforen* som vi skal komme tilbake til. I retorikken som språklig utsmykning ofte brukt sammen med *tropen*, som er et enkeltord som brukes på en annen måte og med en annen betydning enn den vanlige, i ”overført betydning” (Gripsrud 1999: 175).

mennesker utfører når de bruker symboler med den hensikt å kommunisere med hverandre (Foss 1996: 4). Et slikt syn faller inn under *bred persuasio*. Ifølge Foss er retorikken både handling, symbolsk handling, menneskelig handling og en funksjon for kommunikasjon (ibid: 4-6).

Retorikken gjelder også argumentasjon, og er en tverrvitenskap som berører dialektikk på den ene siden og etikk og politikk på den andre siden. Dialektikk har alt og ingenting som gjenstand kan man kanskje si. Det egentlige emneområdet er argumentet eller talen selv og en tale kan handle om hva som helst, skriver Karsten Friis Johansen (1998: 491-492). Moderne uttrykt er dialektikk argumentasjonsteori og retorikk er kommunikasjonsteori. Argumentasjon er jo selve kjernen i for eksempel en politisk debatt. Spørsmålet er jo med hvilke midler man argumenterer overbevisende. Hvis vi ser det med grekernes øyne, kan vi kort og godt forstå det slik at retorikk i hovedsak tok seg av fremstillingens form og uttrykk, mens dialektikken tok seg av innholdet (Harmst Larsen 1992).

Begrepet retorikk er i dag gjerne et belastet ord og kan vekke negative assosiasjoner hos noen.⁴ Begrepet brukes ofte i betydningen tale uten innhold, men i antikken var retorikken og veltalenhet⁵ en høyt skattet ferdighet. Ordet brukes i dag av og til om høyttravende og svulstige talemåter, om spissfindig argumentasjon, språklig manipulering, eller ”ren retorikk”, Retorikk blir også brukt om tomme ord som ikke følges opp av handling, eller fraser som man ikke mener noe med (Johannesson 2003: 11, Andersen 1995: 12). Den knyttes også til *demagogi*, eller ”folkeoppvigleri”, en form for sterkt følelsesladet tale som var innrettet på å forføre tilhørerne ved å ”appellere til deres slette instinkter”. Det er fra Aristoteles tid⁶ at man skiller mellom ”dårlig” og ”god” retorikk. Dårlig retorikk er ifølge Aristoteles overtalelse med alle midler, propaganda, manipulasjon av tilhørerne og tilsløring av sannheten. Den sanne og gode retorikk derimot er den saklige argumentasjonen, som kan være et middel til erkjennelse og opplysning. Retorikken skulle som vitenskap og teori som nevnt bidra til å utdanne politikere og rettsalere. Senere fikk den også betydning som ferdighet for alle slags talere (Gripsrud 1999: 159).

Den ”dårlige” retorikken kan sies å være *monologisk* i sitt vesen, mens den ”gode” retorikken kan sies å være *dialogisk*. Fafner stod for denne inndelingen. Propagandisten viser ikke respekt ovenfor tilhørerne, og lytter heller ikke til dem, i motsetning til retorikeren. I

⁴ Kjeldsen (2004) og Johansen (2002), Heradstveit og Bjørge (2000) snakker også om begrepets belastende assosiasjoner

⁵ Lat. *eloquentia*

⁶ 384-322 f. kr

forsøket på å overbevise tilhørerne setter retorikeren seg i tilhørernes sted (i Kjeldsen 2004: 19). Ved en slik inndeling er vi inne på moralske og etiske dimensjoner ved retorikken. Dette er spesielt viktig og relevant innenfor politisk virksomhet.

2.1.2. Retorikk og politikk

En stor del av den politiske virksomheten, går på å påvirke mottakernes oppfatning av virkeligheten. Retorikken stiller krav til en moralsk akseptabel retorikk; man skal ikke overbevise for enhver pris. Teknikkene baseres på fornuft, og fungerer som redskap til å formidle ”det gode budskap”. Således er den klassiske retorikken også en etisk disiplin (Sneve 2002). Hvor kommer så politikk og retorikk sammen inn i bildet?

Begrepet politikk handler i stor grad om å *etablere mening*, ikke bare i forhold til å danne en ”opinion”, men også i forhold til å tolke hendelser inn i bestemte meningsrammer. Politikk er også en *kommunikasjonsprosess* der det fokuseres på etablering av kollektive og kulturelle koder (Heradstveit og Bjørge 2000: 11). Politikk viser til således til den offentlige beslutningsaktiviteten og prosesser som leder individers og gruppers handlinger fram til offentlige vedtak.

Den romerske tradisjonen med bla Cicero i spissen vektlegger at retorikken er en gren innenfor politikken som ligger tett opp til praktisk tale (Edmonson 1984: 6). Den nære forbindelsen mellom retorikk og politikk finner vi i det greske ordet *rhetor* som ble brukt om en som taler offentlig, for folket og i retten. Spesielt ble det brukt i betydningen forslagsstiller i folkeforsamlingen, men det kunne også bli brukt generelt om en som var aktiv i politikken. Vi finner også betegnelsen *demegoros* eller ”folketaler”. Politikere var talere. Den demokratiske ideologien gikk ut på at det var ordet og overtalelsen som hersket i politikken. *Rhetor* er det greske ordet som ligger nærmest vår *politiker*. Adjektivet til *rhetor* er *rhetorikos*. Det er det som har blitt til retorikk (Andersen 1995: 11, 279).

Det blir ofte hevdet at det er viktigere å se på hva politikerne gjør enn hva de sier. Men det er et faktum at en svært viktig del av det politikere gjør, er det de sier. Slik sett kan en si at politikk på mange måter er ”å gjøre ting med ord”, en utførelse av en slags språkhandling slik Austin ser det (i Heradstveit & Bjørge 2000: 14). Politikere vedtar, de kommer med løfter, de oppfordrer, og ikke minst prøver de å overtale. Politikernes oppgave er på mange måter å

forandre noe for mennesker til det bedre. I en slik prosess er språket viktig. Språket blir et verktøy til bruk for å overtale, gi råd og skape holdninger. Det skal formidle hva som er denne politikerens politiske syn i forhold til andre politikeres syn, men det skal også formidle fakta, eller skjule og benekte fakta. Språket skal også få fram hva som er *vår* gode politikk og hva som er den andres dårlige politikk. På den annen side så kommuniserer politiske handlinger *noe*, de har også en ekspressiv side i tillegg til det mer pragmatiske eller instrumentelle formålet (Bjørge og Heradstveit 2000: 14). Alle norske politikere må sies å benytte seg av ulike retoriske grep, men i forskjellig grad og på ulike måter.

Den bakgrunn jeg har skissert til nå utgjør et inngangsparti til en drøfting av begrepet *ethos* og dets betydning innen politisk retorikk. De aspekter jeg har nevnt anser jeg som betydningsfulle for den politiske talerens virke, og for politikerens karakter og oppbygning av troverdighet i ulike kommunikasjonsituasjoner.

2.2. Ethos og den troverdige politiker

Retorikkens lære om overtalelsesmidler eller appellformer taleren (politikeren) kan støtte seg på, *ethos*, *logos*, og *pathos*, er et nyttig verktøy for å forstå hvilke aspekter som er involvert når politikeren skal overbevise noen om noe. Disse betegnes som retorisk *fagmessige bevismidler*, fordi de bidrar til å forme inntrykket av talerens karakter *gjennom selve talen*, ifølge Aristoteles. Retorisk *ikke-fagmessige bevismidler* er ikke frembrakt av taleren selv, for eksempel statistikk og meningsmålinger, og får kun betydning etter hvordan taleren benytter seg av dem gjennom de tre appellformene (Kjeldsen 20024: 30-32).

Logos angår det fornuftsbaserte og rasjonelle i talerens resonnement og argumentasjon. *Logos* kan også oversettes med "ord" og "tale". Taleren mobiliserer *logos* når han "på grunnlag av de overbevisende momentene i hvert enkelt tilfelle viser hva som er sant eller sannsynlig, ifølge Aristoteles (i Andersen 1995: 34). Det andre midlet er *pathos*, som angår de grepene taleren bruker for å vekke følelser hos sitt publikum på ønskede steder. Det dreier seg her om å appellere til publikums følelser eller emosjoner, men da i en "sterkere" utgave. *Pathos* er noe mennesket blir utsatt for (Andersen 1995: 34, 37). Ifølge Cicero har de tre appellformene også retoriske hovedfunksjoner. Taleren skal gjennom *logos* belære, opplyse og undervise. Gjennom *ethos* skal taleren vekke tillit og sympati, underholde og

behage, mens han eller hun gjennom pathos skal bevege og engasjere folk til handling (i Kjeldsen 2004: 33-35). Logos (logiske bevismidler), pathos (emosjonell appell) og ethos (personlig karakter) blir synliggjort under framførelsen kan man si. Det blir da klart om man i talesituasjonen oppnår den ønskede responsen.

2.2.1. Hva er ethos?

Ethos er et av retorikkens grunnbegreper og stammer fra det greske ord for skikk, vane eller bruk. Begrepet er tett knyttet til talerens karakter; et menneskes vaner er tegn på dets karakter. Her henviser taleren til egen troverdighet og integritet, og forsøker å styrke sin sak ved å fremstå som en hederlig og troverdig person overfor mottakerne (William Sattler i Kjeldsen 2004: 131). Ifølge Andersen dreier ethos seg av og til også om talerens personlighet og vesen (1995: 34). Det dreier seg også om å behage. Følelser og emosjoner ønskes vekket i tilhørerne, men ikke i en så sterk utgave som i pathos, som har som mål å bevege tilhørerne. For Aristoteles var det innlysende at det var bare tre grunner til at folk blir overbevist om noe:

For alltid når folk blir overtalt, skjer det enten fordi de som skal bedømme noe, selv er blitt gjenstand for påvirkning, eller fordi de har dannet seg en bestemt oppfatning av hva slags menneske taleren er, eller fordi det er blitt ført bevis (ibid).

Taleren kunne mobilisere ressurser for å overbevise en forsamling gjennom saklig argumentasjon (logos), følelsesmessige affekt (pathos) og en sympatisk og tillitsvekkende form for kommunikasjon (ethos) (Johansen 2002: 30). Quintilian ”er enig med dem som mener at alt som angår taleren, også angår saken” (i Andersen 1995: 35). Avsenderen er en del av budskapet, og skal en kunne tro på saken, må en først tro på taleren. Aristoteles er langt på vei enig: ”Talerens karakter (ethos) blir et middel i overtalelsesprosessen når talen blir fremført slik at den gjør taleren troverdig. Vi er nemlig tilbøyelige til å feste lit til hva en hedersmann sier”, påpeker han. En slik virkning av talerens karakter må imidlertid fremkomme gjennom talen selv, ifølge Aristoteles. Den skal ikke bygge på en forhåndsoppfatning om hva slags menneske taleren er. Det viktigste er at taleren etablerer sin karakter *gjennom selve talen* (ibid). At vi i en moderne sammenheng kjenner politikeren som

en solid borger kan være en fordel for ham, men ifølge Aristoteles er det retorisk sett irrelevant. Det er den fagmessige ethos som er av viktighet, ikke de forhåndsoppfatninger en har av politikeren eller taleren. Retorikken lærer hvordan taleren kan konstruere sin moralske persona ved hjelp av ord. Ens moralske persona er da det inntrykket en klarer å skape av ens moralske karakter og personlighet.⁷ Å lykkes i dannelsen av karakter og moralsk personlighet er avgjørende for ethos. Da er det ”ikke langt fra at talerens personlighet utgjør det sterkeste av alle bevismidler” (Andersen 1995: 35). Med det forstår jeg at personligheten kan bli den viktigste indikatoren på ethos. Samtidig kan en tenke seg et forhold av innbyrdes avhengighet. Ethos skapes gjennom logos, fordi den sammenhengende rasjonelle argumentasjon gir troverdighet. Ethos blir slik nødvendig som bevismiddel. Omvendt kan en se det slik at logos skapes gjennom ethos, fordi denne argumentasjonen har som utgangspunkt det eksplisitte og implisitte livssyn og de holdninger som taleren fremstiller i sin tale (Kjeldsen 2002: 30-31). Avsenderen benytter altså sin ethos for å påvirke og virke inn på folks overbevisning. Et sentralt forhold også i dag er nok det inntrykket taleren gir av seg selv når han eller hun taler. Ethos styrker altså saken.

Ethos kan i en moderne sammenheng sies å være det samme som troverdighet. Jeg ser ikke på ethos og troverdighet som atskilte begreper. Vi kan tale om den troverdighet vi ønsker å utstråle til andre, slik at de for eksempel anser våre argumenter for viktige. Men argumenter, eller for eksempel kompetanse, overbeviser nok ikke alene. Du skal også være til å stole på. Når man vurderer en politiker på en slik måte, og tror mer på en politiker enn en annen, til tross for samme utsagn, kan man kanskje si at politikerens ethos, eller troverdighet, står på spill. På samme måte kan man si at troverdigheten i en kritisk fase står og faller med etableringen av ethos.

⁷ Jens Kjeldsen snakker om en persons personlige og moralske habitus i forbindelse med karakter (2004: 141)

2.2.2. Retorisk kommunikasjon og retoriske situasjoner

Valget av retoriske virkemidler som politikerens skal anvende for å overbevise må tilpasses *saken*, som igjen er en del av *situasjonen*. Ifølge Cicero er *retorisk kommunikasjon* virksom "ved en bestemt anledning og på et bestemt tidspunkt". Den foregår også for et bestemt publikum og med en bestemt hensikt. Innen moderne retorisk teori bruker en ofte begrepet *retorisk situasjon* for situasjoner der det skapes og brukes, og fremfor alt trengs retorikk. Grekerne kalte den retoriske situasjonen *kairos*. Ordet tilsvarende det norske ordet "høve", og dreier seg om det som er "høvelig" eller "passende". Kairos foreligger når tiden er inne til noe, og er noe som både ord og handlinger kan ha i forhold til en situasjon. Samtidig er det læren om "rette ord til rett tid", både i forhold til form og innhold (Andersen 1995: 22-23).

Mange har sikkert opplevd å sitte på et møte uten å kommunisere det man har i tankene, for siden å irritere seg over at en ikke sa det en burde ha sagt i situasjonen. Der og da kunne budskapet vært slagkraftig, i situasjonen, i ettertid ville det kanskje vært for sent og ikke lenger passende. God retorikk er "høvelig", kan man kanskje si. En god retoriker vet *når* det er tid for tale, og når det er tid for å tie og tenke (Gripsrud 1999: 161). Kairos er også et uttrykk for de retoriske muligheter som finnes i en bestemt situasjon. Kairos er en mulighet for å handle, når det rette øyeblikket er inne (Kjeldsen 2004: 67). Således dreier det seg også om å ha *situasjonsfornemmelse*. En god taler opptrer ikke på samme måte i begravelser, barsedåp og firmafester (Gripsrud 1999: 171). Det dreier seg likevel ikke bare om å ha fornekkelse for det rette øyeblikket, men også om å ha fornekkelse for det taktfulle, og det som passer seg mellom de forskjellige elementene i talesituasjonen og i talen. Dette kalles på latinsk for *aptum*. Oversatt betyr *aptum* "det som sømmer seg" eller "det som passer seg", ifølge Barry Brummet (i Kjeldsen 2004: 69). På bakgrunn av dette kan en si at en god moderne retoriker vet hvordan han eller hun skal opptre i og forholde seg til ulike situasjoner på fjernsyn (eller i andre medier), det være seg i ulike intervjusituasjoner, debatter, uformelle talkshows eller når han eller hun holder en tale. Taleren vet når han eller hun bør tale, men også hva som bør sies (eller ikke) og hvordan, samt hvor argumenter og eksempler bør plasseres i talen. Det er for eksempel dårlig retorikk å uttrykke seg usømmelig, man skal helst uttrykke seg anstendig og respektabelt (ibid: 68-69). Grad av forståelse for og tilpasning til ulike situasjoner har følgelig innvirkning på politikerens ethos.

Lloyd F. Bitzer undersøker hva en *retorisk situasjon* er i sin artikkel *The Rhetorical Situation* fra 1968. Ifølge Bitzer består enhver retorisk situasjon av tre konstituerende elementer. Det første er *det påtrengende problemet* ("exigence"), det andre er *publikummet* ("audience"), og det tredje *de tvingende omstendigheter* ("constraints"), eller *retoriske vilkår*⁸. Han betrakter den retoriske situasjonen som en sammensatt enhet av personer, hendelser, gjenstander og relasjoner, som utgjør et faktisk eller potensielt påtrengende problem som inviterer til forandring eller behandling (1968)1997: 12). I noen situasjoner kreves det en reaksjon fra noen. En reaksjon som består i at noen tar ordet eller på et eller annet vis forsøker å endre situasjonen til det bedre. Ifølge Bitzer er en situasjon retorisk dersom den innehar problemer eller utfordringer (påtrengende problemer) som kan løses gjennom effektiv kommunikasjon, eller at noen gjør det som kreves i situasjonen. Et påtrengende problem "er en ufullkommenhet som presser seg på. Det er en feil, en hindring, noe som venter på å bli gjort, noe som ikke er som det burde være", skriver Bitzer (ibid). Kjeldsen bruker Oscar-utdelingen som et eksempel der situasjonen krever, og publikum forventer, at vinneren holder en takketale, som da er et retorisk påtrengende problem. Når det er gjort oppløses det påtrengende problemet og den retoriske situasjonen opphører (2004: 79). Bitzer skriver at et påtrengende problem som ikke kan løses heller ikke er retorisk, for eksempel alt som skjer med nødvendighet, død, vinter, visse naturkatastrofer osv (1968)1997: 12).

Det andre konstituerende elementet i den retoriske situasjonen er publikum. Retorisk kommunikasjon er rettet mot noen som det ønskes at skal respondere. Retoriske henvendelser skaper forandring ved å påvirke beslutninger og handlinger hos personer som kan bidra til forandring. Retorikk krever alltid et publikum. Med det har vi en retorisk situasjon *når* vi har et publikum. En viktig faktor her er at dette publikummet må kunne påvirkes av retorikken og ha muligheten til å bidra til forandringen for å kunne kalles et retorisk publikum (ibid: 13).

En retorisk situasjon inneholder også noen *retoriske vilkår*, ifølge Bitzer. Disse utgjøres av de personer, hendelser, gjenstander og relasjoner som er en del av situasjonen, fordi de har makt til å avgrense og framtvinge de beslutningene og handlingene som er nødvendige for å avhjelpe det påtrengende problem. Bitzer beskriver to typer retoriske vilkår. Den ene er de som stammer fra eller styres av taleren og hans metode. Dette samsvarer med de retorisk faglige bevismidlene vi var inne på tidligere, ethos, logos og pathos. Den andre

⁷ Kjeldsen oversetter i denne teksten "constraints" med "tvingende omstendigheter". Senere bruker han termen *retoriske vilkår* om Bitzers *tvingende omstendigheter*, fordi begrepet i Bitzers beskrivelser fremstår mer som en form for "tvang" enn "begrensning", som ordet er en direkte oversettelse av, i forbindelse med de retoriske situasjonene (Kjeldsen 2004: 79, 85-86). Jeg bruker også begrepet slik.

typen er omstendigheter som er situasjonsbundet, som kan være virksomme, slik som tro, holdninger, dokumenter, forestillinger osv, altså retorisk ikke- faglige bevismidler. Disse så vi også på tidligere.

Kairos og retorisk situasjon er noenlunde det samme. Begge begrepene innebærer en oppfatning av retorisk tale som adekvate svar på situasjonelle krav. Den klassiske oppfatningen ser på kairos som de muligheter en situasjon tilbyr, mens Bitzers forståelse av den retoriske situasjonen bærer mer preg av tvang. Situasjonen ikke bare tilbyr retoriske muligheter, den *foreskriver* bestemte retoriske responser, ifølge Kjeldsen. Det antikke synet tilskriver taleren stor innflytelse på situasjonen, mens Bitzer i stedet ser på situasjonen som styrende på taleren (Kjeldsen 2004: 78). Anvendt i dagens moderne kontekst har vi nok med en gjensidig påvirkning å gjøre. Taleren, eller som her, politikeren, har innvirkning på situasjonen gjennom utfoldelsen av seg selv og sin dyktighet, samtidig som han eller hun viser forståelse og respekt for situasjonen. Samtidig har vi i tillegg til de ovennevnte retoriske vilkårene med ulike *fysiske* og *kulturelle* retoriske vilkår å gjøre, som også virker inn på situasjonene. De fysiske kan være de muligheter og begrensninger ulike medier gir, og de kulturelle kan være holdninger hos mottakerne som står i motsetning til politikeren budskap (ibid: 85). Dette skal vi komme nærmere inn på senere når vi ser på Anders Johansens begreper om *medieformasjon* og *uttrykkskultur* (2002).

La oss først gå litt nærmere inn på troverdighet og se på hvordan den amerikanske retorikkforskeren James McCroskey relaterer etableringen av denne til tre faser i boken *Rhetorical Communication* (2001: 87-96). Han definerer ethos som den holdning mottakeren har overfor avsender i en gitt kommunikasjonssituasjon. Avsenderen forsøker å overbevise mottakeren, som lar seg overbevise (eller ikke). Kommunikasjonssituasjonen er det som foregår mellom to parter, det være seg enkeltpersoner eller for eksempel mellom en avsender og et større fjernsyns Publikum. For McCroskey er det gitte tidspunktet av stor betydning, for *hvor* og *når* man gjør og sier *hva*. Viten om dette er essensielt for å kunne foreta en vellykket (effektiv retorisk) kommunikasjon. Dette er langt på vei det samme som den retoriske situasjonen. Avsender benytter sin ethos for å påvirke og innvirke på folks overbevisning. Ethos styrker således saken. McCroskey deler så etableringen av ethos i tre faser, noe som vitner om et dynamisk fenomen. Den første fasen gjelder *før* kommunikasjonen (*initial ethos*; *innledende ethos*). Den andre fasen gjelder *underveis* i kommunikasjonen (*derived ethos*; *avledet ethos*), og den siste gjelder *etter* kommunikasjonsakten (*terminal ethos*; *endelig*

ethos). De ulike fasene virker i en gjensidig påvirkning i kommunikasjonssituasjonen, eller i den retoriske situasjonen (2001: 87-96).

Den innledende fasen er ofte en del av et førsteinntrykk eller av allerede eksisterende oppfatninger. Dette er nok det vi oftest forbinder med troverdighet. "Kjenner" vi politikeren som står for et budskap, vet vi om han eller hun virker troverdig på oss. Dette bidrar ofte til å forme vår måte å "ta budskapet" deres på. Kort sagt gjelder det å skape et positivt førsteinntrykk. Konklusjoner vi gjør ut i fra hva andre sier er avhengig av vår oppfatning av dem; hvem vi tror de er. Hvis et negativt inntrykk først har satt seg, er det nok vanskelig å få snudd det om til å bli positivt. To faktorer har ifølge McCroskey en spesiell betydning i innledende ethos. Det første og mest innlysende man kan tenke seg som har innflytelse på ethos betegner han som *de objektivt relevante faktorer* (2001: 89-90). Disse går på faktorer som erfaring, kompetanse og bakgrunn. Jo mer relevant, jo større påvirkningskraft på ethos. I denne sammenhengen tenker vi nok først og fremst på "hvorvidt han vet hva han snakker om", før vi tar hensyn til selve innholdet. Er man da ikke ansett som å ha god nok erfaring eller bakgrunn, er det mulig at troverdigheten bestemmes allerede der. Man kan altså få en objektivt relevant faktor i mot seg, slik at det blir sådd tvil om ens troverdighet allerede her. Aristoteles ville vært uenig i at innledet ethos har noe å si. McCroskey sier vel heller ikke at innledet ethos er noe som bør være der, men at den viser seg å ha betydning.

På den annen side kan faktorer som ikke er relatert direkte til budskapet også ha innflytelse på innledende ethos. Disse kaller McCroskey *de objektivt irrelevante faktorer* (ibid). Dette kan for eksempel være når avsenderen er fysisk attraktiv.⁹ Det kan også gjelde i en situasjon der en programleder på fjernsyn (eller radio, avis og lignende) som har høy anseelse og nyter respekt presenterer en politiker. Dette kan ha positiv effekt på politikeren ethos, og dermed på muligheten for å overbevise. Programlederen kan da kalles *ethosponsor*, ifølge McCroskey (2001: 89). En dyktig debattleder i en fjernsynsdebatt, kan gjennom presentasjonen og en god styring av situasjonen bidra til en høynet ethos hos politikeren. Innledende ethos kan altså ha stor innflytelse i retorisk kommunikasjon. Når debattanter har forholdsvis like budskap og argumentasjonsformen likner, kan kanskje en del av forklaringen på at den ene oppfattes som mer troverdig enn den andre knyttes til den forhåndsoppfattelsen folk kan ha av de gjeldende politikerne. Er forhåndsoppfattelsen negativ kan vi tenke oss at troverdigheten svekkes, dersom vi følger McCroskey. Utover det kan vi tenke oss at en

⁹ Gjelder nok først og fremst hvis det er snakk om muntlig kommunikasjon, der avsenderen er synlig, for eksempel på tv. I radio har det trolig ikke like mye å si der og da, i situasjonen.

svekket personfremstilling kan bidra til en svekkelse i ethvert, eller i det minste flere, budskap denne personen kommer med. I det minste vil politikeren ha behov for velvillighet fra mottakers side for å komme seg opp igjen.

Aristoteles var, som vi har sett, opptatt av at man som taler ikke skulle basere seg på tilhørernes forhåndsoppfatning, men derimot bygge opp sin ethos under selve talen (Andersen 1995: 35). Dermed snakker vi om den delen av ethos- begrepet som McCroskey omtaler som avledet ethos (2001: 91-95). Hvilke retoriske strategier må til for å bygge opp sin ethos? McCroskey mener at taleren må være orientert mot mottakeren. Vi mottakere blir trolig positivt innstilt når vi får bekreftet våre allerede eksisterende holdninger. Det kan godt tenkes at vi har en tendens til å føle at avsendere med holdninger som likner våre egne er mer troverdige. Det kan være virkningsfullt å etablere et felles verdigrunnlag i forhold til de spørsmål man tar opp, altså å vise seg enig i verdier som mottakene setter høyt. Det kan hevdes at dersom en politiker tar i bruk noen av disse strategiene, så er sjansen stor for at han/hennes ethos blir høyere, eller forblir høy i løpet av en kommunikasjonssituasjon. Slik sett kan det kanskje tenkes at *saken* her styrker ethos? Samtidig er en appell til verdier en form for appell til følelser.

Den siste fasen av ethos, den endelige ethos, er et produkt av innledende og avledet ethos (McCroskey 2001: 95-96). Den endelige ethos blir det inntrykket mottakeren sitter igjen med. Om den er endelig i ordets rette betydning er ikke sikkert; ulike situasjoner stiller ulike krav til avsender. En politiker som har lav ethos i en situasjon, kan likevel bedre sin personfremstilling og høyne sin ethos i andre situasjoner. Og som McCroskey påpeker; det som var endelig ethos i forrige situasjon, kan bli innledende i neste situasjon. Ethos kan med det sies å være en slags holdning bestående av mange dimensjoner. Den er variabel og stadig i endring. Slik sett er der muligheter for at vi kan virke overbevisende og troverdige selv om visse dimensjoner av vår ethos er skadet. En løgn kan tenkes å ikke påvirke ethos i særlig grad dersom politikeren har en veldig høy fagmessig ethos.

Ifølge Klaus Kjøller (1991: 162-163) vil en mottaker ikke akseptere en meddelelse uten samtidig å kunne akseptere at avsenderen, for eksempel en politiker, har noen bestemte egenskaper: at han eller hun besitter noen bestemte ”dyder”. Kjøller mener at besittelsen av slike ”dyder” utgjør avsenderens ethos, eller troverdighet. Skal en mottaker akseptere informasjon fra en politiker, er aksepten avhengig av dennes kunnskaper om emnet (kompetanse-dyden), og at han først og fremst viser at det er *mottakernes* interesse han er opptatt av (idealisme- dyden). I tillegg er det viktig at avsenderen står inne for sannheten i de

påstander som framsettes (ærlighets- dyden). Sist og ikke minst er det viktig at avsenderen har en fast identitet og er stabil i tilknytning til dydene, noe som avhenger av kontaktfrekvensen mellom for eksempel politikere og velgere.

Aristoteles hevdet at forstandighet (i betydningen litt videre enn kompetanse), dyd og velvilje var de viktigste elementene for å skape tillit og virke overbevisende, eller troverdig (i Andersen 1995: 36). Han skrev i verket *Retorik*: ”Andre forutsetninger enn disse kreves ikke, og derfor må den taler som synes å være i besittelse av dem alle tre, nødvendigvis virke overbevisende på sine tilhørere” (i Johansen 2002: 31). Carl I. Hovland m.fl (1953: 19-48) kom i en artikkel fram til at ekspertise, pålitelighet og intensjon er de viktigste faktorene ved troverdighet, mens David K. Berlo m.fl (1969/70: 563-576) vektlegger kompetanse, pålitelighet og dynamikk som de viktigste elementene ved troverdighet. Ifølge McCroskey m.fl (1981: 65-72), vil en persons troverdighet bli målt etter kompetanse, karakter og velvilje, noe som i stor grad samsvarer med Aristoteles syn. Hvordan man egentlig måler troverdighet er kanskje et spørsmål om hvilke dimensjoner av begrepet en legger opp til i vurderingen. En slik faktor kan kanskje bidra til å forklare noen av ulikhetene i de karakteristikker som ovenfor inngår i troverdighetsbegrepet. Det er problematisk å spesifisere helt nøyaktig hva som inngår i ethos- begrepet. Troverdighet er ikke noe vi har, men noe vi tildeles av mottakerne. Det som utgjør din ethos er det som får deg til å framstå som troverdig overfor mottakerne. Dersom du ikke oppfyller de kriteriene som ligger til grunn for ethos, fremstår du heller ikke som troverdig. Ethos er således grunnlaget for troverdighet kan man kanskje si. Hvilke kriteriene det er på tale om er et variabelt og empirisk spørsmål som forskere må oppdage ved hvert tilfelle, fordi troverdigheten varierer fra situasjon til situasjon. Det er under og gjerne etter selve fremførelsen, *actio*, der logos, patos og ethos blir synliggjort, at man i den spesifikke talesituasjonen ser om man oppnår den ønskede responsen.¹⁰ Forståelsen av troverdighet varierer også tidsmessig og historisk, kulturelt og sosialt og er ikke noe som er gitt det samme under alle omstendigheter. Det finnes likevel noen elementer som skiller seg ut som viktige i en moderne forståelse av begrepet.

¹⁰ *Actio* er den siste av fem arbeidsfaser for en talekunstner i utformingen av hans eller hennes budskap. De andre er *inventio* (research), *dispositio* (disposisjon), *elocutio* (stoffet ikles ord), *memoria* (stoffet memoreres) og til slutt altså *actio* (Andersen 1995: 43-54). Fremførelsen er den fasen jeg hovedsakelig beskjeftiger meg med, derfor går jeg ikke nærmere inn på de andre fasene.

2.2.3. Ærlighet, oppriktighet og autentisitet

Det trenger ikke være slik at man ikke skal klare å overbevise noen om noe fordi man ikke er særlig attraktiv, ekspert på området eller presenteres av en respektert person. Tidligere SV-leder Erik Solheim sa jo for eksempel i fra når han var usikker på noe, eller når kunnskapene ikke strakk til. Han kunne gjerne si at han ikke kjente til en sak og at han derfor ikke kunne uttale seg. Med det virket det som om han syntes å *gjøre seg* gjennomiktig, eller rett og slett syntes å *være* det. På fjernsyn blir politikerne nære. Fjernsynets nærbilde sørger for det. De blir tilsynelatende helt gjennomiktige og det mest effektive mottrekk er å *gjøre seg* gjennomiktig. Det gjør at seerne kanskje får inntrykk av at de kan bedømme politikerens troverdighet. I politisk kommunikasjon, der det ikke er visshet, men plass for tvil, blir troverdighet svært viktig (Johansen 2002: 65-66). I Solheims tilfelle gjorde det derimot inntrykk: ”Solheim sjarmerte med sin oppriktighet”, ble det skrevet i Arbeiderbladet. Det kom også fram at han tydelig satset på å være seg selv (ibid: 66-67). Med andre ord; i dette tilfelle gjorde det ingenting om han ikke viste seg som en ekspert. Viktigere var det at han var seg selv. Et annet viktig aspekt ved Solheims form for henvendelse, var at retorikken hans ikke syntes å være innstudert. Han kunne virke litt klønete og keitete, stotret og stammet innimellom, og virket i det hele tatt *antiretorisk* i måten å henvende seg på. Ifølge Johansen var dette Solheims styrke. Han snakket enkelt og hverdagslig, og syntes ikke å ha full kontroll over, eller være seg helt bevisst måten han framtrådte på. Han virket nervøs og sjenert, og det så ikke ut som om han forsøkte å skjule det. Slik sett avstod han fra alt vi gjenkjenner som retorikk, dette var moderne retorikk av beste merke (2002: 94). En slik atferd kan altså virke ekte og med det troverdig. I andre tilfeller kan det motsatte være tilfellet. Thorbjørn Jagland stotrer og viser seg til tider usikker når han snakker. Han var påtatt jovial ”som seg selv” da han som utenriksminister i 2001, som gjest i talkshowet *I kveld med Per Ståle* (TV 2),¹¹ omtalte presidenten fra Gabon, Omar Bongo, som ”Bongo fra Kongo”. Jagland som på tidspunktet var utenriksminister, kom ikke godt ut av det sett i forhold til troverdighet. Det ble kommentert i negative vendinger av flere i ettertid, spesielt i avisene. Mange mente at Jagland

¹¹ Sendt 02.02.01

uttrykte seg usømmelig og upassende. Her kan man si at Jagland ikke hadde tilstrekkelig av *situasjonsfornemmelse*, som vi var inne på tidligere.

Det er noe med Jaglands nøling og stotring som ikke virker tillitsvekkende. Den blir ikke oppfattet som et tegn på åpenhet, som hos Solheim, men derimot som et tegn på uttrygghet. I stedet for å åpne seg, synes han å røpe seg. Der Solheims nøling virker sjarmerende og ”ekte”, bidrar Jaglands nøling muligens til et inntrykk av at han forsøker å skjule noe. ”Når han sier ”eh”, er det ikke for å tilkjennegi at han famler etter ord, ser det ut til, men for å utfylle pausene og skjøte ordene til hverandre med et skinn av sammenheng” (Johansen 2002: 95). Det spesielle her er at det er meget små nyanser som skiller Solheims form for stotring og nøling fra Jaglands. Sistnevntes stotring virker mindre tillitsvekkende enn Solheim. Hvorfor det er slik er et vanskelig spørsmål å besvare. ”For å være en god og troverdig politiker må du ”komme igjennom ruta”, men samtidig for all del ikke bli privat og følelsesstyrt”, skriver Marit K. Slotnæs, i Dagbladet.¹² Det går mye på å makte en balanse mellom det private og det offentlige. Dette er et tema jeg skal ta for meg i forbindelse med de ulike analysene.

Ifølge Johansen (2002) er ærlighet og oppriktighet av stor betydning i dag. Disse kan ses på som både klassiske og moderne ”dyder”. Det er tydelig at disse elementene er involvert i ethos. En spesiell kommunikasjonsstrategi som politikere kan anvende for å rette fokuset på deres personlige karakter; kan også være den direkte utfordringen for velgerne til ”å stole på meg!”. At politikeren ønsker at seere/velgere skal stole på ham eller henne, vekker assosiasjoner til ærlighet og oppriktighet. Kampen for å bli trodd er en kamp om tillit, og da gjelder det å skape tillit til sin egen person.

I tillegg er det ifølge Johansen også i moderne tid en viktig faktor at taleren ”er seg selv”, eller ”er den han er”, viser seg som et ”helt” menneske, og at han eller hun skjuler minst mulig (Johansen 2002: 31-32). Det kan tenkes at politikeren ønsker å komme ned fra sin ”opphøyde” posisjon for å fortelle oss at ”jeg er en helt vanlig person, som akkurat nå har en ansvarsfull jobb”, at han eller hun egentlig er en av oss. Som Johansen påpeker viser disse faktorene at politikeren for å være troverdig må være *autentisk*, eller ”ekte”. Det er slik man er troverdig på fjernsyn. Dette innebærer at man virkelig ”mener hva man sier”, og er igjen avhengig av at man ”er seg selv”. Man kan gjerne være ”spontan”, ”hverdagslig” og gi inntrykk av at man har ”kontakt med sine følelser”. Det er en kunst å være mest mulig ekte i

¹² Artikkelen ”Elitens intimitetsangst”, Dagbladet 22.03.03

rollen som seg selv. En framføring preget av slike egenskaper ved taleren (politikeren) blir å oppfatte som psykologiske og symptomatiske tegn, som et uttrykk for personens indre sjeleliv, ifølge Kjeldsen (2004: 120). Johansen legger seg også på denne linjen, og skriver: ”Spørsmålet om det autentiske uttrykk kan overskygge spørsmålet om kompetanse i håndteringen av de politiske sakene. I noen tilfeller kan det til og med overskygge spørsmålet om sannhet og løgn” (2002: 71-73).

I januar 2001 gikk det rykter om at Terje Søviknes, daværende nestleder i Frp, skulle ha hatt seksuell omgang med en 16 år gammel jente på et partimøte. Søviknes og Jensen ble intervjuet i *Tabloid* (TV 2),¹³ hvorpå Søviknes benektet alt og hevdet at han hadde hundre prosent ren samvittighet. Han løy, og prøvde å dekke over sannheten. Jensen støttet Søviknes og avviste anklagene ved å riste oppgitt på hodet. Den 12. februar¹⁴ holdes en pressekonferanse i anledning anklagene. Carl I. Hagen og Siv Jensen virker slitne og presset. Her kommer det fram at ryktene om sex- overgrep stemmer. Siv Jensen prøver å ta seg sammen, men blir underveis gråtkvalt og tar pauser før hun fullfører sitt innlegg. Senere er hun på bristepunktet og tørker tårer. Hagen legger armen støttende rundt henne. Disse to situasjonene viser at fjernsynet både avslørte løgn og sannhet.¹⁵ Siv Jensens fremvisning av følelser viste at også hun er et alminnelig menneske. Tåren viste mennesket bak fasaden. Tårer ble således en dramatisk og avslørende journalistikk, selve beviset på ekthet og ærlighet. Det har blitt en slags menneskelig kvalitet å kunne stå fram og gråte i mediene. Dette er utvikling som har kommet til både i nyhetssendinger, realityserier, debatter og lignende. Solheim skriver om ærlighet i *Nærmere* (1999: 14), og viser seg ærlig gjennom å fortelle om ærlighet:

Helt fra starten fikk jeg merkelappen ”ærlig politiker”. Dette er et punkt jeg ikke har forandret meg. Jeg klarer ikke å lyve. Forsøker jeg meg på en grov løgn, får jeg fysisk vondt i hele kroppen. En gang begynte jeg å skjelve. Er det mer snakk om hvite små løgner, synes det som regel på mils avstand at jeg tøyer sannheten.

Man kan også *fremstå som sann* og vinne troverdighet, dvs. at man kanskje lyver om en sak, men fremstår som om man som person er sann. ”Å snakke sant er ingenting mot å være sann” (Johansen 2002: 80). Dersom man viser at man tør å stå fram, være privat og utlevere sine

¹³ *Tabloid*, 24.01.01

¹⁴ Bla i ekstrasending på TV 2

¹⁵ Anders Johansen omtaler også dette eksemplet i *Talerens Troverdighet* (2002: 11-13 og 16-17)

følelser, legger man det offentlige fokuset på sine evner til å være spontan og naturlig. Med det kan man overbevise om sin ekthet.

I andre situasjoner kan man vinne troverdighet fordi man viser seg ærlig og oppriktig overfor velgerne etter at man har gjort noe som offentligheten reagerer negativt på. Martin Schanche (Frp) slo til en Ap-politiker da han debuterte som valgdebattant i Drammen i 2003, fordi motdebattanten kalte ham feig. Etter ei ukes innbitt kamp mot å si ordet, var det en liten gutt som fikk Martin Schanche til å krype til korset. I et brev i Dagbladet ber Martin Schanche om tilgivelse for slaget på Åssiden, og for all annen skade han kan ha forvoldt. Han forteller at han er invitert som speaker på et arrangement, med barn og unge, og at han her møter en liten gutt som får ham til å tenke over hendelsen:

Efter en stund kommer en liten pjokk med bekymrede øyne, men med fast og lav stemme sier han noe som: sant, man skal ikke slå. Langsomt blekner mine egne meninger og behov ved antagelsen om, at denne pjokken umulig er alene der ute. Vissheten om det gale jeg hadde gjort, trenger seg på. Ord som beklage eller unnskyld mister styrke og betydning jeg står mentalt avkledd. Barnelærdommen trenger seg på som eneste løsning. Jeg vil gjennom dette skriv be samtlige, uten unntak om tilgivelse for den sorg, harme, skuffelse og smerte de måtte ha opplevd gjennom mine feilgrep. Det er mitt oppriktige ønske til samtlige det måtte angå: La oss sammen prøve å la ærlighet og vilje til redelighet styre moralen, både i dagligliv og valgkamp.¹⁶

Schanche henviser privat til sin egen barndom og fremhever at han ”står mentalt avkledd” og på det sterkeste tar avstand fra og selvkritikk for sin oppførsel. Videre vektlegger han viktigheten av ærlighet, vilje og moral, både i privatlivet og i politikken. Denne hendelsen illustrerer også at det ”å være sann” er et fremtredende element i moderne politisk virksomhet. Ingen kunne la være å ”tilgi” Schanche etter en slik oppvisning av ekthet.

Våren 2003 skrev Dagbladet en artikkel om hvilke toppolitikere som var velgernes favoritter i forhold til ulike egenskaper. Artikkelen var basert på en måling utført av MMI.¹⁷ Ifølge målingen kom Carl I. Hagen, som var formann i Frp på dette tidspunktet, på topp når det gjaldt de positive egenskapene ”dyktig”, ”folkelig” og ”sjarmerende”. Men han havnet også på toppen av lista når det gjaldt de mindre rosverdige egenskapene ”selvhøytidelig” og

¹⁶ <http://www.dagbladet.no/nyheter/2003/09/01/377392.html>

¹⁷ <http://www.dagbladet.no/nyheter/2003/04/19/366789.html>

”ikke til å stole på”. SV-leder Kristin Halvorsen scoret høyest på egenskapene ”ærlig” og ”moderne”. Hun var også den som i særklasse ble oppfattet som minst selvhøytidelig, og bare sju prosent mente at hun ikke var til å stole på. Statsminister Kjell Magne Bondevik gikk til topps bare innenfor egenskapen ”gammeldags”, og han fikk lavest score av samtlige på egenskapen ”dyktig”. Jan Petersen havnet nederst på lista både når det gjaldt egenskapene ”folkelig”, ”ærlig”, ”moderne” og ”sjarmerende”. Denne undersøkelsen viser at politikerne også vurderes ut i fra kompetanse, men den viser også at ærlighet og personlige egenskaper som sjarmer er viktige kriterier i vurderingene. Dersom vi anser at det å være folkelig, moderne, ærlig, sjarmerende og lite selvhøytidelig til en viss grad er personlige egenskaper som fjernsynet fremmer kommunikasjonen av, kan vi tenke oss at Halvorsen og Hagen i dette tilfellet vurderes som dyktige politikere på fjernsynets premisser. Egenskapen ”moderne” henviser også på et vis til velgernes mottakelse og aksept av en moderne form for retorikk, muligens den antiretoriske.

I en analyse av debatt og retorisk stil på norsk og svensk fjernsyn (Eu- debatt i 1994) fant Anne Krogstad bl.a. ut at de debattantene som benyttet seg av ethos og pathos, dvs de som benytter en stil som fremhever det personlige engasjement og appellerer til følelser, ble vurdert mer positivt, enn de som holdt seg til en meget saklig og argumenterende framstilling (1999: 227). Dette kan kanskje også ses som at bruken av pathosappell til en viss grad er fremtredende. Ethosappellen er nok i enda større grad fremtredende, spesielt gitt det personlige engasjementet.

Ulike virkemidler som slående uttrykk, metaforer, metonymer, analogier, sitater, spøk, samt retoriske spørsmål, kalles *retorisk utsmykning*, ifølge Krogstad (1999: 207). En metafor faller inn under begrepet *tropes*, som er uttrykksmåter som bryter med den vanlige måten å si noe på. At det dreier seg om omskrivninger, transformeringer eller avvikelser fra det vanlige uttrykket, er en forstilling som stammer fra den klassiske retorikken (Kjeldsen 2004: 193). En trope er et ord eller en frase som brukes i overført betydning eller ”uegentlig betydning”. *Metafor* betyr at noe bæres eller flyttes fra en plass til en annen, altså en form for sammenlikning og utskiftning basert på likhet. Man bruker ikke sammenlikningsord som ”på samme måten” eller ”liksom” (ibid: 195). Eksempler på dette er når en politiker bruker metaforen en *skitten* valgkamp, eller når Arbeiderpartiet snakker om *Kunnskapsløftet*, *Bistandsløftet*, *Klimaløftet*, *Barnehageløftet* (som spiller på en forestilling alle har om at opp

er positivt og ned er negativt, samt et ordspill mellom *løft* og *løfte*).¹⁸ En metafor kan være et redskap for å tale eller å skrive. Når noe blir framstilt som et språklig bilde, blir det enklere se det for sitt indre øye. Det er ikke alle som klarer å skape virkelig gode og klare metaforer. Metaforer er til stede overalt i språket, også i hverdagsspråket. Vi bruker alle metaforer også når vi snakker til hverandre.

Vi skal gå nærmere inn på EU- debatten i 1994 med fokus på sluttappellene i forhold til troverdighet senere. Vi skal også komme tilbake til metaforen i forbindelse med visjonen om Det Norske Hus. Men først litt mer om kravet om å være seg selv som virker til å være så viktig i dagens moderne medietid.

¹⁸ Artikkelen "Metaforer i politikken", Tønsberg Blad, 03.05.07,
<http://www.tb.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070503/KOMMENTAROGDEBATT/105030374/-1/SPORT>

3. POLITISK RETORIKK PÅ FJERNSYN

3.1. Politikk på fjernsyn – det intime ved å være seg selv

Det kan se ut til at Aristoteles' ide om troverdighet har utviklet seg til å legge avgjørende vekt på autentisitet i dag. Et krav om å være autentisk på fjernsyn kan gjøre det vanskeligere å skille sak fra person. Forstår vi det slik kan det tenkes at det saklige argument ikke har samme vilkår i de forskjellige kommunikasjonssituasjonene. Hva kan konsekvensen av dette være?

Kathleen Hall Jamieson (1988) mener at den politiske kommunikasjon over en lengre periode har gjennomgått en endring. Gjennom bruk av vel utvalgte metaforer sammenlikner Jamieson den eldre "flammende" talekunsten, med den moderne og nye formen for "flammende" talekunst, eksemplifisert ved *the fireside chat*. Den gamle måten å tale på var ifølge henne mer lidenskapelig og intens, hvor taleren ble rørt av mektige følelser, og den gav ikke alltid inntrykk av logisk sammenheng. Den leverte budskapet til tilhørerne på en mer påtrengende og tvingende måte. Talekunsten i "den elektroniske tid", ble ifølge Jamieson først utviklet i radioen av den amerikanske presidenten Franklin Roosevelt (1988: 43-66). Roosevelt kultiverte "en mangel på stil" i sine *fireside chats* "til talen gjorde inntrykk som en avslappet og uformell ytring i all fortrolighet" (Johansen 2002: 181). Denne formen, som den amerikanske presidenten Ronald Reagan senere videreutviklet på fjernsyn, er mindre standhaftig, mer indirekte og bærer mer preg av dempet samtale (som å sitte ved peisen), og med et større fokus på det visuelle enn det verbale. Den baserer seg også mer på fortellinger og talerens strategiske fremvisning av personlige følelser og erfaringer. Generelt sett er den mer personalisert, selvavslørende, konverserende og visuelt dramatiserende i sin form (Hall Jamieson 1988: 43-66).

Aldri har forholdet mellom politikere og medier vært så tett. Dette har i stor grad ført til en intimisering og en personifisering av den politiske offentlighet. Vi ser oftere og oftere at politikerne retter seg etter mediernes krav.

3.1.1. Politikerrollen, politisk atferd og intimitetstyranniet

Tidligere SV-leder Erik Solheim skrev boken *Nærmere* i 1999. Her forteller han om hvordan han brukte sønnens første skoledag for å tilbakevise rykter om at han hadde flyttet fra Oslo østkant til Ris på vestkanten. Solheim betraktet det som en politisk katastrofe om velgerne skulle få et inntrykk av at han sviktet det gamle arbeiderstrøket. Partiets pressetjeneste foreslo at presse og TV skulle dekke sønnens skoledag. Solheim syntes det var utenkelig for en SV-leder å bosette seg på ”beste vestkant”, og følte at den beste måten å dementere ryktet på var gjennom dekning i TV og aviser, noe han selv ikke var særlig stolt av (1999: 16-18).

I en artikkel i *Klassekampen* peker Jon Huse på det han kaller intimitetshelvete.¹⁹ Dette er en vurdering av hva sosiologen Richard Sennett (1992) betegner som ”intimitetstyranniet”, kravet om at et hvert menneske på alle arenaer til enhver tid skal være intim og nær, i stedet for formell, fjern og ikledd en rolle. Huse, som var invitert til å være med i NRK *Standpunkt*, ble forskrekket over det han oppfattet som en tilgjort vennlighet mellom politikerne som skulle debattere. Hele tiden var de på fornavn, og unngikk å snakke substans. Det samme kan vi se i mange offentlige debatter. SV-leder Kristin Halvorsen snakker om barna sine, eller uttrykker hvor sint eller lei hun er, hvor forbannet hun er over det ene eller det andre. Tidligere statsminister Kjell Magne Bondevik snakker om sin kjære far og deler hans livsfilosofi med oss. Han nøler heller ikke med stadig å vise til sitt tidligere sammenbrudd. Politikerne forsøker med det å være personlige, ekte og ærlige, avslørende og nære. Hanne Merete Hestvik (2001) kunne i sin hovedoppgave vise at i 1969 inneholdt bare en prosent av politiske utsagn private elementer, mens andelen hadde økt til ti prosent i 1997.²⁰ Trolig vil andelen ha økt betraktelig i dag. Det forteller oss om politikere som forsøker å spille rollen som seg selv så ekte som mulig. Å bruke personlige og private eksempler fra sin egen hverdag, kan tillegge tyngde og troverdighet i en sak. Slik sett er ikke argumentasjonen offentlig og politisk, men også av privat karakter.

¹⁹ <http://www.klassekampen.no/kultur/146154/146199>, 06.09.2002

²⁰ Også nevnt i artikkel i *Dagbladet* 11.08.01 ”Fra tale i samtale”, <http://www.dagbladet.no/kultur/2001/08/11/274085.html>

Sennett (1977(1986) mener at vi i vår tid har en tendens til å søke personlig mening og tilknytning i det som burde være upersonlig, for eksempel politikken, som blir stadig mer personorientert. Faren er at fokuset på politikerens offentlige oppgave forskyves til fordel for en stadig mer offentlig privatperson, og at det utelukkende er denne offentlige privatpersonen som blir utsatt for en troverdighetsvurdering. Hva er det som har skjedd med politikerrollen? For å få en forståelse av dette spørsmålet vil det være hensiktsmessig å ta en titt på den kjente sosiologen Erving Goffmans studier av den menneskelige sosiale interaksjon og individets presentasjon av seg selv i hverdagslivet (Goffman 1959)1992).

Goffman mener at vi alle bruker mer eller mindre bevisste strategier for å opprettholde den rollen vi i en sosial situasjon forventes å spille. *The representation of self in everyday life* (1959) er blitt en klassiker innen mikrososiologien.²¹ Forfatteren bruker terminologi fra teaterverdenen for å illustrere våre opptredener på hverdagslivets ”scene”. Hans tenkning rundt sosial interaksjon og selv fremstilling er et godt utgangspunkt for vår videre diskusjon omkring politikerrollen, hvor måtene politikerne uttrykker seg på er viktige forutsetninger for troverdighet i rollen.²² Til grunn for all sosial samhandling, ansikt-til-ansikt, ligger *uttrykk* og *inntrykk* – man må uttrykke seg for at andre skal få et inntrykk av en. Der er to former for kommunikasjon av inntrykket av seg selv, de uttrykk man *gir* og de man *avgir*. Man kan gi inntrykk åpent og bevisst, og med hensikt, og man kan avgi et inntrykk ubevisst og utilsiktet (ikke-verbal kommunikasjon, kroppsspråk og lignende). Denne formen omfatter også en lang rekke handlinger som andre kan oppfatte som karakteristiske for den handlende, idet man går ut fra at handlingen ble utført uten at det direkte var meningen å formidle denne opplysningen (Goffman 1959)1992: 12-13). Dette er hva selvpresentasjon eller selvscenesettelse er.

Alle bidrag av sosial interaksjon har karakter av ”løfter” knyttet til bestemte forventninger i situasjonen. Ifølge denne teorien er hverdagsinteraksjonen kjennetegnet ved at aktørene sammen gjennom sine *opptredener*,²³ opprettholder en gitt definisjon av situasjonen de befinner seg i, en slags situasjonsdefinisjon som sikrer selvkontroll. Når man avgir inntrykk, spiller man en *rolle*.²⁴ Man fremstiller seg selv som noe, og inngår i ”forestillinger” på ulike ”scener”, for å bruke Goffmans teaterliknende begreper. Rollespillet gir interaksjonen

²¹ Jeg bruker den norske oversettelsen *Vårt rollespill til daglig* (1992)

²² Goffman definerer *interaksjon* som den gjensidige innflytelse personer har på andres handlinger når de befinner seg i deres umiddelbare fysiske nærvær (ansikt-til-ansikt interaksjon) (Goffman 1959)1992: 22)

²³ En *opptreden* er den virksomhet en deltaker i interaksjonen utfolder ved en bestemt anledning og som får innvirkning på andre (ibid)

²⁴ En *rolle* er det mer eller mindre fastlagte handlingsmønsteret som utfolder seg i en opptreden, ifølge Goffman (ibid)

stabilitet, fleksibilitet og forutsigbarhet fra situasjon til situasjon. Det skjer gjerne at man feiler i rollen man spiller, som når en politiker ønsker å gi inntrykk av å være en dyktig taler, men ikke når igjennom til publikum som buer og kommer med tilrop til ham eller henne.

I sosial interaksjon stiller vi krav til oss selv og andre om vi skal framstå som den samme fra situasjon til situasjon, og opptre som "oss selv". Mange av ideene til Goffman handler om hvordan deltakerne i interaksjonen setter inn ulike forebyggende og defensive tiltak for å forhindre at situasjonene faller fra hverandre, at det oppstår pinligheter eller at man "mister ansikt". For at vår tilstedeværelse skal ha noen betydning, må det vi ønsker å uttrykke understrekes i selve fremtredeken vår. Vi må agere troverdig i forhold til ulike situasjoner og våre vekslende roller. Det dreier seg om det Goffman kaller *inntrykkstyring* ("impression management"). Det er viktig med entydighet i rollen, mellom den sosiale situasjonen vi befinner oss i (kulisser), hvordan vi ser ut (ytre/utseende) og hvordan vi oppfører oss (manerer). Dette er avgjørende for hvordan vi oppfattes og om vi oppfattes som troverdige eller ikke. Dette er tydeligst i yrkeslivet, der man ofte som en del av opptreden fremtrer med en *fasade*, som er tilknyttet rollen og ens sosiale status (1959)1992: 29-33). Dette er relevant for en som skal snakke i radioen eller på tv, for eksempel en politiker. Ifølge Goffman ønsker vi å kontrollere kontakten med andre og opprettholde en viss form for sosial distanse slik at våre roller kan opprettholdes. Dette omtaler Goffman som *mystifikasjon* (1959)1992: 61-64).

Den sosiale fremstillingen og en slik distanse forutsetter et skille mellom *frontregion* ("fasadeområdet") og området bak kulissene, *backregion* ("bakområdet").²⁵ Distinksjonen omtales også ofte som forskjellen mellom *back stage* og *front stage*, og understreker det fysiske situasjonsbestemte ved hver opptreden. *Front stage* henviser hos Goffman til det stedet hvor en konkret fremstilling eller opptreden utspilles, en gitt sosial kontekst der et individ tar på seg en rolle. *Front stage* representerer man i offentligheten, i ansikt-til-ansikt kommunikasjon med andre, eller i vårt tilfelle når politikeren holder en tale eller opptrer i fjernsyn. *Back stage* er steder der individet kan tre ut av en bestemt rolle, men hvor vedkommende samtidig håndterer andre roller. Er man *back stage* kan man slappe mer av, her er det de private sidene som trer frem (ibid: 97). *Front stage* aktivitet kan også ses på som alt det som blir foretatt for å opprettholde det *felles* inntrykket i en situasjon. På denne måten

²⁵ Goffman behandler områdeatferden utførlig på side 92-117 i *Vårt rollespill til daglig*.

er back stage aktivitet alt som er uforenlig med front stage, og som derfor blir holdt tilbake. Selv om Goffmans back stage og front stage modell er begrenset til å gjelde ansikt-til-ansikt kommunikasjon, kan prinsippene i hans tenkning og begrepsapparat godt anvendes for å forklare et stykke på vei fjernsynets innvirkning på politikerrollen. Front stage er ofte profesjonalisert og institusjonalisert, slik som media. Av dette vokser det frem kollektive representasjoner av hva som forventes av den opptredende, for eksempel politikeren. Dette åpner for et mer institusjonelt syn på back stage og front stage situasjoner.

Joshua Meyrowitz (1985) baserer sin analyse av fjernsynsmediet på henholdsvis Marshall McLuhan (1985) og Goffmans teorier for å forklare hvordan fjernsynet har bidratt til endring i tidligere atskilte sosiale og fysiske sfærer som back stage og front stage. Fjernsynsmediet har bidratt til at alle potensielt kan få tilgang til andres opptredener back stage, ved at det har åpnet tidligere stengte dører og med det skapt nye rolleopptredener. Følgen av dette er at skillet mellom back- og frontregion blir vanskelig å opprettholde fordi det private trer inn på den offentlige scenen, og omvendt. Meyrowitz foreslår derfor å innføre et nytt begrep, *middle region*. Denne regionen rommer tidligere typiske opptredener fra Goffmanns todeling. Et eksempel på forventet opptreden her er når politikere opptrer i talkshows og forventes å ”gi av seg selv”, samtidig som de må mestre denne formen uten å bli altfor privat. Som en erstatning for den opprinnelige back stage foreslår han begrepet *deep back stage* som stedet der man kan trekke seg tilbake og gå ut av rollen. Her øver man ikke lenger på rolleopptredener. Deep back stage innebærer det vi alle har til felles, men som vi ikke nødvendigvis deler med hvem som helst, for eksempel basisbehov. *Forward front stage* introduserer han som den opprinnelige frontregion, men denne er nå forbeholdt seremonier, som offentlige begravelser og brylluper og lignende (Meyrowitz 1985: 46-51).

Meyrowitz mener at Goffman fokuserer for ensidig på *stedet* som avgjørende for atferd, og mener at interaksjonens natur heller bestemmes av hvilken type informasjon man har tilgang til, ikke utelukkende av det fysiske stedet. Mønster for informasjonsflyt legger grunnlaget for hvilken type informasjon man får tilgang til, og dermed bestemmes også interaksjonens form. Introduksjonen av et nytt kommunikasjonsmedium kan endre sosiale situasjoner og opptredener i samfunnet. Goffmans eget begrep ”barriers to perception” er mer velegnet for å beskrive interaksjonens natur (Meyrowitz 1985: 36).

Når tidligere tilvente skillelinjer brytes ned, begynner de forskjellige rollene å likne hverandre mer og mer, ifølge Meyrowitz. Her ser også han, som Sennett, en glidning mellom offentlig og privat liv, noe som bidrar til at politikeren ikke lenger kan opptre kun i kraft av

sin offentlige rolle. Rollen, som er sterkt knyttet til personligheten, bidrar til at privatliv og offentlig liv smelter sammen til et uttrykk. Politikeren blir på det viset både privat og offentlig samtidig, og opptrer kanskje mer ensartet i ulike situasjoner. Politikeren må i større grad være konsistent i sine opptredener, han eller hun kan ikke være veldig privat i en situasjon for så å være utelukkende offentlig i en annen. Derfor blandes kanskje litt av alt sammen i opptredene for å formidle at de *er* politikere men *også* mennesker som velgerne.

Et annet aspekt som Anders Johansen trekker frem, som også er tett knyttet til politikerrollen, går på *hva* som blir sagt og gjort og *hvor*:

Hva man sier og gjør her-og-nå, vil bli sammenholdt med hva man tidligere har sagt - ikke bare på samme talerstol, for i dagens mediesituasjon går det ikke an å si forskjellige ting til forskjellige forsamlinger – og ikke bare på talerstolen, men også under komitémøter, delegasjonsreiser, privatreiser, nachspiel, for løssalgspresen vil sørge for at alt slikt blir kjent før eller siden (2002: 31).

Dersom man tenker seg at dette også er gjeldende på fjernsynet, kan man se for seg en situasjon der en politiker sier noe i et intervju, noe annet i en debatt og enda noe annet i et talkshow. Dette vil raskt bli lagt merke til og rapportert i nyhetsmediene. På samme måte kan man si at politikeren må være konsistent også i selve opptredenen på tvers av situasjoner. Mangel på samsvar her vil trolig også bli lagt merke til og skrevet om eller meldt i nyhetsmediene. Da er vi altså inne på det jeg tidligere nevnte, at avsenderen må ha en fast identitet og er stabil i tilknytning til dydene, avhengig av kontaktfrekvensen mellom politiker og velgere (Kjøller 1991: 162-163). Det er altså viktig å fremstå som seg selv, *og* som noenlunde den samme, på tvers av ulike situasjoner.

Det offentlige liv som finnes vurderes altså i stor grad i relasjon til kriteriet for nærhet. De som trer fram i offentligheten, enten det er programledere eller politikere på fjernsyn (og andre) bedømmes ofte etter hvorvidt de viser seg som varme og nære personer. Skal du beherske tv-mediet, må du være rolig, balansere humor og seriøsitet, ikke ha overdrevne fakter og altfor voldsomme emosjoner. Det er tydelig at det fungerer å anvende privatlivets verdi som politisk instrument. Sissel Benneche Osvold skrev i Dagbladet vinteren 2002:

Den nye intimiteten krever at troverdigheten knyttes til personligheten, enten man velger å være nær og følsom eller nær og rampete, litt gæern og ta-meg-som-jeg-er-folkens” (...). I TV- bildets retorikk blir de politiske enkeltsakene tydeligere og mest troverdige når de opptrer som uttrykk for politikernes egen personlighet. Som Pølse- Hanssen og Rimi-prisene. Som Kristin Halvorsen, skolen og unga. Som Valgerd og kontantstøtten. Et avgrenset budskap som fyller ut et personlig prosjekt, nemlig å framstå som et tilsynelatende helt menneske.²⁶

Slik kan følelser gå foran fornuft. Mot ekte empati og dyptfølt vrede kan ingen argumentere. En fare er at når følelser blir argumenter, blir de på sett og vis til en autoritær argumentasjon som vanskeliggjør en prinsipiell diskusjon. Hva har så gjennom tidene vært det grunnleggende idealet for politisk kommunikasjon? Det kan være interessant å ta med seg for å få en forståelse av moderne politisk kommunikasjon, i dette tilfellet på fjernsyn.

3.2. Troverdighet på fjernsyn – du er det du sier?

De normative ideene i det Jürgen Habermas (1971) kaller den klassiske offentligheten, lever fortsatt som en ideell målestokk for hvordan offentligheten og mediene skal fungere i et velfungerende demokrati. Tanken bak er at hver enkelt borger skal delta i den offentlige meningsdannelsen på egne frie premisser. Han skal være i stand til å danne seg en selvstendig oppfatning av de ulike sakene ut fra en vurdering av den informasjonen og de ulike diskusjonsinnlegg som foreligger. Det er *argumentenes kraft* som skal avgjøre saker og en skal være villig til å oppgi sitt standpunkt om det forkommer bedre argumenter i diskusjonen. Den enkelte borger skal være velinformert og helst treffe sine valg eller hevde sine synspunkter og handle ut fra dem på et best mulig grunnlag ut fra mangfoldig, mangesidig og substansiell informasjon. Målet i den offentlige samtalen er å komme fram til allmennviljen, det felles beste. Mediene skal være et forum for denne offentlige samtalen, gjennom å formidle argumentasjon, informasjon og stoff til ettertanke (Gripsrud 1999: 229, Habermas 1971: 148-182). Det er for øvrig svært utydelig om dette er historisk virkelighet eller et sett av ideer som aldri har vært realisert. Trolig må det ses på som et demokratisk ideal.

Det gjennomgående synet i et slikt ideal ser ut til å være at saklig argumentasjon er nødvendig for at politisk meningsutveksling skal være mulig. Mediene skal være et forum for

²⁶ Artikkel i Dagbladet, 02.02.02

en slik utveksling. Med det kan en forstå det slik at det på fjernsyn ideelt sett er ønskelig med en slik form for kommunikasjon fra politikere. I virkeligheten har politisk kommunikasjon på fjernsyn blitt utsatt for kritikk. Noe av kritikken går på at politikeren som person er blitt viktigere enn de sakene han eller hun står for. Det kan nok være noe sannhet i en slik påstand. Påstandene om et forfall i offentligheten på bakgrunn av fjernsynet som medium er nært knyttet til at skillet mellom sak og person blir utvisket og personfokuseringen på politikerne gjør at sakene kommer i annen rekke. Saklig argumentasjon har en gang stått sterkere enn den gjør i dag. Den var også mer forpliktende. Samtidig er det klart at sakligheten var like truet før som i dag. Talerne var ofte intenst emosjonelle i sin retorikk. Usakligheten var der, men på en annen måte enn vi ser i dag (Johansen 2002).

I *Virksomme ord. Politiske taler 1814-2005*, viser Anders Johansen og Jens E. Kjeldsen (2005) hvordan den retoriske kulturen har endret seg gjennom tidene, og at stadig nye *politiske rom* har oppstått og utvidet seg. I disse politiske rommene har det regjert ulike forståelser av offentlige og private roller og normer for språkbruk og talestil osv. De ulike periodene har vært kjennetegnet av en spesiell kommunikasjonssituasjon, et språk- og menneskesyn, ulike uttrykksformer og ulike stiler for talesituasjoner. I visse perioder har en veldig logosorientert og saklig stil regjert, og i andre perioder har en pathosorientert og emosjonell stil hatt størst betydning. Oppfatninger og synet på saklighet har også variert gjennom tidene. Hensynet til form og følelse var ikke mindre fremtredende før. ”Usaklighet er ingen ny oppfinnelse; den er bare kommet til å virke på en annen måte”, skriver forfatterne.²⁷

3.2.1. Sak og person

Retorisk kommunikasjon kan være enten ethos- orientert eller saks- orientert, men i den moderne retorikken merkes det at det har blitt vanskeligere å skille mellom sak og person. På TV har man ordenes meningsinnhold, men man har i tillegg et ansikt, uttrykk, gester, kroppsspråk, kroppsholdning og stemmebetoning å forholde seg til. Kanskje blander politikeren inn private betroelser i sine ytringer. Når politikeren forteller private ting som ikke har noe med saken å gjøre i det hele tatt, kan det likevel bidra til at troverdigheten høynes, vi

²⁷ Se innledningen ”Talens rom”, XXII - XLVIII.

får jo vite noe om han eller henne, som et "helt" menneske, et vanlig menneske og ikke *kun* som politiker. Da blir det *personen* vi liker, og ikke nødvendigvis politikken han eller hun står for. Personen blir framtrede, og det kan være av stor betydning. Et personlig eksempel knyttet *til* saken, kan antakeligvis også øke den positive innstillingen:" Å, hun vet hva det vil si, hun kjenner seg igjen, og virkelig brenner for det. Det *må* jo være bra og viktig." Politikeren forteller om sitt følelsesmessige forhold til saken, ikke sitt fornuftige forhold, og bytter med det om på forholdet mellom sak og person (Johansen 2002: 64). Inntrykket blir altså mer kompleks knyttet sammen. Problemet er at når ens ytringer knyttes så sterkt til ens person er det rimelig å tenke seg at politikere vil reservere seg mot uttalelser som kan virke støtende eller krenkende. Det kan være vanskelig å anvende et språk med klare skiller, som er basert på motsetninger og distinksjoner eller skarpe og spissfindige utsagn, dersom folk personlig tar seg nær av det.

Et eksempel er da Jagland fikk massiv kritikk for at han i en TV- debatt på NRK²⁸ uttalte seg om de som arbeider med det han kalte "drittjobbene" i samfunnet.²⁹ Med mente han lavlønnsjobber som vaskejobber og kioskarbeid. I ettertid ble han anklaget for stigmatisering av mange vanlige mennesker. Rasende tv- seere og egne velgere ringte inn og klagde på uttalelsen som lød slik:

Mitt problem med deg (Hagen³⁰) er at du aldri har noe pent å si om disse menneskene (innvandrerne³¹). For det første gjør de alle drittjobbene i samfunnet, lavlønnsjobber, vasker, står i kiosk og selger og alt det der.

Et annet eksempel der Jagland "trådte feil", var da han på sensommeren i 1999, på Lerkendal, utropte seg selv til Rosenborg- supporter, selv om laget hans heter Strømsgodset. Jagland og Bondevik hadde deltatt i stresskoffert- kasting med supporterskjerf rundt halsen. Like etter ble han kastet på hodet ut av supporterklubben «Godsetunionen».³² Disse eksemplene viser at man som politiker må velge sine ord med omhu og trå forsiktig. Man kan altså tenke seg at den private stemmen i større grad brukes i offentligheten, noe som kan være en del av årsaken til at man som Jon Huse i Klassekampen får inntrykk av færre konfrontasjoner og at alle er venner. Jagland er inne på dette i sin brevsamling: "Jakten på politikernes privatliv og deres

²⁸ Redaksjon 21, NRK, 08.02.00

²⁹ Artikkelen "Ikke første gang" i VG, 08.08.01, <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=2394475>,

³⁰ Min anmerkning

³¹ Min anmerkning

³² <http://www.dagbladet.no/nyheter/1999/08/30/175832.html>

små og store tabber før og nå, fører også til at vi får flere og flere politikere som ser det som sin viktigste oppgave å unnlate å gjøre noe. For da får man ikke bråk. Man kan alltid holde det gående uten å bli kritisert” (Jagland 1995: 18). På den annen side, dersom den politiske kommunikasjonen alltid skal være respektfull eller tendere mot forsiktighet, er der en fare for at det går utover den meningsfulle utveksling av politiske synspunkter. Provokasjon kan være viktig for framgang i politisk kommunikasjon, og har betydning for samfunnslivet (Kjeldsen og Johansen 2005).³³

For Neil Postman er hvert medium som et eget språk. ”Hvert medium gjør som språket selv, at en spesiell form for meningsutveksling blir mulig, ved å gi tanken, uttrykksevnen, følelsene nye retninger” (1987: 18). At hvert medium har et visst teknisk særpreg, og at alt som formidles ved hjelp av mediet vil bli preget av det, var jo også hovedpoenget med Marshall McLuhans berømte tese ”Mediet er budskapet” (McLuhan (1964)1996: 9). McLuhan beskrev mediene som en forlengelse av menneskets sanser, og hevder at en kulturs introduksjon av et nytt medium, ville endre kulturens måte å oppfatte og sanse på. McLuhan diskuterer dette i forbindelse med fjernsynets introduksjon (ibid: 268-295). Denne oppfatningen samsvarer langt på vei med Postmans syn. Ifølge ham har fjernsynet bidratt til at en ny definisjon av sannhet og fornuft har kommet til, noe som har hatt innflytelse på den offentlige samtales innhold og mening. Han stiller seg negativ til at logisk sammenhengende argumentasjon som nærmest er fraværende på fjernsyn, derimot er karakteristisk for og ivaretas av skriftmediene. Fjernsynet motiverer folks interesse, men fjernsynets funksjon er atspredelse og underholdning, hevder Postman. Alt presenteres som underholdning, og man tar det for gitt å bli informert om både politikk, religion, nyheter og økonomi på en underholdende måte.

Pierre Bourdieu kritiserer fjernsynet på noenlunde samme måte som Postman. Han hevder i boken *Om Fjernsynet* (1998: 7) at fjernsynet setter det politiske liv og demokratiet i stor fare. Boken er et manus som Bourdieu selv brukte under en filmet forelesning formet som et fjernsynsprogram.

Jeg vil forsøke, her i TV, å stille noen spørsmål om TV. Denne intensjonen er litt paradoksal, ettersom jeg normalt ikke tror en kan få sagt stort på TV, og særlig ikke om TV. Burde jeg da ikke, om det er sant at en ikke kan få sagt noe på TV, slutte, slik en rekke fremragende intellektuelle, kunstnere og skribenter har gjort, at en burde avstå fra å uttrykke seg gjennom TV? Jeg synes ikke en skal akseptere

³³ Også nevnt i artikkelen ”Bra med bråk” i Aftenposten 30.11.05, <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article1167629.ece>

at valget stilles mellom så ekstreme alternativer, alt eller intet. Jeg tror det er viktig å uttrykke seg gjennom TV, men på bestemte vilkår (1998: 13).

Bourdieu sier ganske direkte at det ikke er mulig å si noe stort eller viktig på fjernsyn. Man kan tolke det som om at han mener at fjernsynet fremmer noe av den samme underholdende formen som Postman adresserer. Samtidig gir han til kjenne at det er viktig å uttrykke seg gjennom fjernsynet på bestemte vilkår. Med det mener han at tid til rådighet og selvbestemmelsesrett overfor tema er viktige faktorer, fordi slike hensyn virker inn på uttrykket. Bourdieu spør seg om hvem som har herredømme over produksjonsmidlene og stiller spørsmålet: dersom man bryter konvensjonene, er der noen til stede som kan irettesette i navn av tekniske hensyn, hensynet til "publikummet som ikke kommer til å forstå", eller hensyn til moral og hva som passer seg? Han undrer seg over hvorfor en politiker godtar, til tross for at han eller hun ikke har herredømme over produksjonsmidlene, å delta i fjernsynsprogrammene? "Det virker faktisk som om en ved å godta og delta uten å bekymre seg for om en vil få sagt noe, avslører at man slett ikke er der for å si noe, men av helt andre grunner, nemlig for å vise seg fram og bli sett. "Å være", sa Berkeley, "er å bli oppfattet" (1998: 14). Dersom vi setter det på spissen: Kan det tenkes at politikere sørger for å gi ut bøker, komme med kontroversielle utsagn, appellere til følelser i det private liv og lignende, for å sikre seg invitasjoner til TV- opptredener slik Bourdieu hevder? På den annen side kan toppolitikere bli avhengige av oppslag og det å leve i søkelyset. Mediene gir selvbekreftelse. Motsatt kan det vel tenkes at negativ oppmerksomhet kan påvirke selvtilliten og selvbekreftelsen i negativ retning.

Samtidig er det viktig å ta i betraktning at Bourdieus kritikk er ganske unyansert. Han taler om å uttrykke seg på bestemte vilkår, men utelater å ta hensyn til mangfoldet av situasjoner og ulike genre og at fjernsynets særegne tekniske særpreget har en innvirkning på uttrykket.

På mange måter kan man nok si som Postman at underholdning er overført til politikken. Nyhetsjournalistikken har en tendens til å rette seg mot dramaet, til spillet, og det kan kanskje hevdes at denne hangen ofte er den samme i politisk journalistikk som i underholdningsprogrammet. Samtidig er det nok ikke så enkelt. TV-kanalenes markeds- og seerundersøkelser, konkurransen om seerne, samt de ulike kanalenes posisjoner som kommersielle eller statsfinansierte kringkastere, har mye å si for hvordan hver enkelt kanal

legger opp sin linje. Programtyper og ulike genre har også innvirkning på hvor langt journalistikken går i å rette seg mot underholdning. Dette er derimot en annen diskusjon.

Politikere på sin side vet derimot at troverdighet er viktig, og at ethos hele tiden står på spill. De må også forholde seg til saker som media setter på dagsorden. Gjennom en mediebridd presentasjon, hvor politikken dramatiseres, blant annet ved en fokusering på konflikter, kan politikere oppleve at saker blir tatt ut av hendene på dem. Politikere kan føle seg styrt av media, men er også avhengige av dem. Ofte vet de å bruke dem helt bevisst, blant annet gjennom velregisserte utspill for å oppnå den publisitet de er avhengige av for å vinne fram på den politiske arena. En politiker som ikke får nok oppmerksomhet av media kan lett bli "en død politiker", skriver Martin Eide (1984: 16). Ser vi det slik kan man kanskje forstå hvorfor politikere forsøker "å spille med" på fjernsynets premisser, og de mulighetene fjernsynet tilrettelegger for. Som politiske aktører har mediene mye makt, spørsmålet er hva de bruker denne makten til, og om de tar ansvar for hva de er med på.

Slik vi ofte ser det, er ikke politikeren bare saklig, han skal også underholde, delta i talkshows, vise forskjellige sider av seg selv, enten det er hjemme hos seg selv, i debatter, eller på Stortinget. Men klarer man ikke som seer (eller politiker) å skille det saklige budskapet fra underholdning er det fare for at politikerens troverdighet vil bli knyttet til personlighet og evnen til å mestre TV. Kanskje vil en objektivt irrelevant faktor som attraktivitet også spille en avgjørende rolle. Dersom slike faktorer blir viktigere enn selve politikken, kan politikerens troverdighet stå i fare for å basere seg på at han eller hun blir likt som person, snarere enn for saklig meningsutveksling og argumentasjon. Dermed er det ikke sagt at den politiske kommunikasjon er blitt mindre saklig, men kanskje saklig, eller usaklig, på en annen måte (Johansen 2002: 59). Postman, Bourdieu og McLuhans tanker om fjernsynets innflytelse er interessante, men det er nok viktig å reflektere mindre ensidig og deterministisk når en skal rette fokus på fjernsynets innvirkning på den politiske kommunikasjon.

3.2.2. Den avmystifiserte politiker – nærvær på avstand

De moderne nyhetsmedienes tendens til å personifisere påvirker som vi har sett det politiske feltet, og setter på mange måter standarder for hver politikers fremtreden. Dermed utviskes langt på vei skillet mellom det offentlige og det private. Det er først og fremst fjernsynet som har drevet fram en slik utvikling, mye pga det rent tekniske ved mediet. Fjernsynsbildet har sine spesifikke betingelser for politisk kommunikasjon. Bildeutsnittet viser ofte nære bilder av personer som ytrer seg. På den måten kan små detaljer virke fremtredende og være betydningsfulle på skjermen. Klær, utseende, sinnsstemninger, blikkretning og lignende, blir tydelige for seere og kan med det lett påvirke hvordan man oppfattes i en gitt situasjon. I en slik kontekst blir politikeren nær for seeren. Han eller hun kommer, som vi har vært inne på tidligere, inn i stuen til folk; og med det kan politikeren ikke tale til tilhørerne som fra en talerstol. Hvis vi setter det på spissen, kan vi si at fjernsynet snur argumenter om til ansikter siden det egner seg så godt til å formidle følelser gjennom nærbildet. En følge av denne intimiseringen er at politiske utsagn i det offentlige rom følgelig vil inneholde en del private elementer, for eksempel ved at politikerne omtaler hverandre med fornavn eller henviser til private opplevelser som kan eksemplifisere politikken. Billedmediets kraft bidrar til å oppheve skillet mellom sak og person kan vi si. Moderne retorikk handler ikke først og fremst om flytende tale og slående metaforer. Den mest effektive retorikken er gjerne den som er avkledd alle tilvante retoriske virkemidler (Johansen 2002).

Nå er det ikke gitt at dette intimiserte forholdet mellom velger (seer) og politiker bare gjelder fjernsynet, men at det også har smittet over på andre medier. Politikere krydrer talene sine fra talerstolen med intime betroelser, de skriver innlegg i aviser eller fremviser private elementer i sine memoarer. Jagland utgav som vi var inne på tidligere boken *Brev*, der han fortrolig adresserte velgerne via offentlige personer, bevisst som politisk metode.

Uformell nettprat via nettaviser på Internet,³⁴ der brukere kan spørre politikeren om ting de lurer på, er også en vanlig måte å kommunisere med velgere, eller i slike tilfeller, nettbrukere. Her kan vi også finne snev av private elementer i svarene politikerne avgir. Selv om det i hovedsak er et skriftlig medium, bærer det preg av å være uformelt. Et eksempel jeg

³⁴ For eksempel *På Nett* på VG Nett

synes er verdt å fremheve er da Jagland vinteren 1996 var invitert til å svare på spørsmål fra VGs nettbrukere³⁵. Her er flere interessert i Jagland personlige interesser og preferanser til ulike ting. Likevel er det viktig å konstatere at av i alt 800 spørsmål, hvorav Jagland ikke rakk å svare på alle, kretser de fleste spørsmålene seg rundt forhold av saklig og politisk karakter. Like fullt er det interessant de gangene Jagland svarer personlig på private spørsmål, for eksempel i forhold til et spørsmål om fritidstilbud til ungdom der han svarer: ”Som far vet jeg hvor viktig knøttfotballen er. Ikke bare for mine to sønner, men også for meg selv. Det er slik grasrotaktivitet jeg vil gi en håndsrekning til”. Jagland viser her et personlig engasjement, han forteller om sitt personlige forhold til saken. En annen nettbruker spør Jagland om hvilke dekk han bruker på bilen, selv om det er i forbindelse med spørsmål om piggdekkavgifter og lignende. Jagland svarer: ”Selv bruker jeg piggfrie, og har brukt det i fem år”. På spørsmålet ”Hvem er den triveligste politiker du har møtt?”, svarer Jagland: ”Det må være Jørgen Kosmo det!” Andre opplysninger vi får om Jagland er hvilke fjellstøvler han foretrekker, at han aldri kommer til å glemme da han så på TV at Oddvar Brå brakk staven, at han aldri ser på Seinfeld, at han ikke vet om han som statsminister blir påvirket av reklame, at han er tvunget til å høre på Petre-16 fordi sønnen har kanalen på meget høyt volum, og at hans favorittfotballag egentlig er Strømsgodset, men at han likevel må svare Rosenborg.³⁶ En nettbruker er også interessert i hvordan Jagland var som ungdom, hvorpå Jagland svarer: ”Jeg fikk dårlig oppførselskarakter på folkeskolen, og ble betraktet som ganske oppesen”. Vi får også vite om sønnen som er diabetiker, at Jagland selv ikke betrakter seg som religiøs, og at han liker best å lytte til jazz i ledige stunder, spesielt Miles Davis og Luis Armstrong.

Det disse eksemplene viser er en form for atferd som ligger mellom back stage og front stage atferd, den formen som vi tidligere så at Meyrowitz omtaler som middle region, hvor kommunikasjonen er adressert til velgerne som en personlig henvendelse med kommunikasjon av private elementer. Mediet tilhører den offentlige sfæren, mens selve kommunikasjonen som foregår er delvis privat i formen. Jagland er i sin rolle både offentlig og privat, slik at kommunikasjonen bærer preg av at Jagland ”gir litt av seg selv”, noe som er typisk for middle region.

På sett og vis kan vi si at intimiseringen av språkbruken har ført til at de politiske budskapene har blitt mindre abstrakte, mer muntlig og lettere å forstå for folk. Med det har vi med en demokratisering av politikken å gjøre. Samtidig er faren at politikken blir triviell og

³⁵ VG Nett, 24.1.1996, <http://tpn.vg.no/intervju/index.php?Inr=125>

³⁶ Jf tidligere diskusjon

forenklet. Det var jo helt irrelevant for den politiske utviklingen i Norge om Solheim bodde på vestkanten eller ei, annet enn at partiet i den konteksten kunne mistet noen stemmer. På samme måte var det irrelevant for Jaglands sosialistiske virke at han lånte hytten til en venn som tilfeldigvis var milliardær. Vinteren 2002 skrev Dagbladet en artikkel med overskriften ”Jagland i milliardærens seng”.³⁷ Journalistens ingress lød slik: ”Bare dager etter at Thorbjørn Jagland erklærte at han blir mer og mer sosialist og vil legge Arbeiderpartiet til venstre, aksepterer han ferietilbudet fra milliardær og NHO-president Jens Ulltveit-Moe: Vinterferie i hyttekomplekset til skipsrederen”. Likevel; man skal være tilbakeholden med å si at all politisk kommunikasjon kan kjennetegnes av å være forenklet, lettfattelig og muntlig. Velgere møter også på kompliserte utgreiinger, ord og vendinger som er typiske i det politiske miljø, eller abstrakte og tåkefylte formuleringer. En tendens som trolig kan sies å være der er at politikken blir mer allment tilgjengelig når den blir mer muntlig.

Nesten uansett hvilket medium det er snakk om, så kjennetegnes den ”nære” kommunikasjonen samtidig av en avstand mellom velgere og politikeren. Når det gjelder fjernsynet er dette spesielt interessant. På fjernsyn er man nær, men også fjern, på avstand. Johansen snakker om en form for *nærvær-på-avstand* (2002: 183-189), bla eksemplifisert ved radioen. Fjernsynet kan også tjene som eksempel, fordi fjernsynet, som radioen, muliggjør at en politiker som sitter i et studio i en annen by oppleves som nær for seeren (lytteren) i en annen by. Politikeren står overfor et publikum som er ukjent, fraværende, geografisk spredt, og som han eller hun ikke vet størrelsen på eller hvordan de reagerer. De nære bildeutsnittene og den lavmælte formen i fjernsynet muliggjør opplevelsen av nærhet, fordi henvendelsesformen blir nær og personlig, som om personen på fjernsyn ”kommer inn i stuen”. En mulig følge er som Benneche Osvold skriver: ”Avdramatiseringen av mediene er kanskje det viktigste som skjer i kjølvannet av den nye fjernsynsretorikken. Nedbyggingen av mediene som hellige rom for særlig opphøyet tale, og ”det private får status på den offentlige scenen”.³⁸ På den måten blir også de som opptrer i fjernsynet, avdramatisert eller avmystifisert. Politikeren ønsker å bli oppfattet som en som er seg selv, men samtidig en som tas seriøst og som er i besittelse av en viss autoritet. For å opprettholde en viss form for autoritet er skillet mellom front stage og back stage atferd en viktig faktor, men mer problematisk pga middle region, ifølge Meyrowitz. Kanskje kan man si at politikeren ikke

³⁷ <http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/02/21/314635.html>

³⁸ ”Hver mann for seg” i Dagbladet, 03.02.02

mister autoritet, men har autoritet på en annen måte, for eksempel gjennom å fremstå som antiretorisk.

Ifølge John B. Thompson (1995) har det foregått en endring i synligheten hos politikerene som følge av utviklingen av media som kommunikasjonsmidler. Han er inne på noe av det samme som Johansen og omtaler utviklingen av *handling på avstand* ("action at a distance"), hvorpå kommunikasjonsmedier, som fjernsynet, har bidratt til at offentlige personer står i en posisjon der de må handle overfor *fraværende andre*, som for eksempel fjernsynspublikummet ("acting for distant others"). Han knytter sine teorier opp mot front – og back stage- problematikken og hevder at en ny synlighet har bidratt til en sårbarhet hos offentlige personer på den *medierte arena*, hvorpå denne synligheten har blitt vanskelig å kontrollere (135, 140-146). Nye former for handling og interaksjon har kommet til, og disse er kjennetegnet av at de offentlige personer og fjernsynspublikummet ikke behøver å være på samme sted for at en form for interaksjon skal finne sted. Dette kan knyttes til Johansens *nærvær-på-avstand*.

3.3. Fjernsynet i medieformasjonen

Fjernsynet ble for første gang tatt i bruk ved en politisk valgkamp i 1965. Folk fikk direkte tilgang i sitt eget hus. Allerede tidlig i 1970- årene, og kanskje før, var det forventninger og antakelser om at fjernsynet kunne tilføre noe nytt til det politiske liv, på lang sikt, "fordi det understreker uvante egenskaper ved politikere og partier, skriver Per Torsvik bla. med henvisning til D. McQualls bok *Television and the Political Image* (1972: 104). Torsvik stiller spørsmål angående hvorvidt seere gjennom fjernsyn får mer differensierte bilder etter å ha fulgt "de opptredende på skjermen" (1972: 105). Tanker omkring fjernsynets innvirkning på politikken gjør seg altså gjeldende forholdsvis tidlig.

Fjernsynet kan siden 1960- tallet sies å ha blitt det mest sentrale mediet i norsk offentlighet. Fjernsynet har stor rekkevidde, og når ut til mange folk, som bruker mye tid på det. En gjennomsnittsdag i 1997 brukte folk gjennomsnittlig 119 min foran skjermen. Fjernsynet har blitt et primærmedium. Man kan kanskje hevde at det som foregår på fjernsynet blir viktigere enn i andre medier, og at mediet dermed dominerer dagsorden i offentligheten. Flere andre medier som dagspressen og ukeblader er orientert mot fjernsynets programmer, emner og personer som blir presentert der. En sak eller en person må ofte

presenteres på fjernsyn for å komme på dagsorden, så det er tydelig at fjernsynet for politikere og ulike interessegrupper utgjør et sentralt medium. Valgkamper og debatter, viktige saker kommer til uttrykk her, og andre medier følger opp disse. Likevel kan man ikke si at moderne politisk kommunikasjon utelukkende formidles gjennom TV. Aviser og radio spiller og en stor rolle, kanskje spesielt for lokalpolitikere. Radioen har jo og en annen form enn fjernsyn, en form som muliggjør at nyheter kommer raskere ut.³⁹ Diverse nisjekanaler tilbyr også grundigere oppfølging med debatter og bakgrunnsstoff (Gripsrud 1999: 261).

3.3.1. Fjernsynet og andre medier

Fjernsynet har en dominerende posisjon i dagens politiske offentlighet, men samtidig er det viktig å ha i minnet at det ikke opptre alene. Ifølge Johansen (2002: 58, 207) må den offentlige kommunikasjon diskuteres med et utgangspunkt i *medieformasjonen*, altså alle medier som eksisterer til en gitt tid. Denne utgjør likevel bare en del av det som setter premisser for kommunikasjon. Andre betingelser fungerer også som premisser for moderne politisk kommunikasjon. *Praktiske betingelser* tar utgangspunkt i praktiske forhold som størrelsen på en forsamling, om den som kommuniserer kan bruke mikrofon eller ikke, eller om budskapet blir kringkastet. Hvilket medium som blir benyttet, og de muligheter og begrensninger som ligger hos det bestemte mediet utgjør de *tekniske betingelsene* (2002: 206-210).⁴⁰ De tekniske betingelsene minner i stor grad om de tidligere nevnte fysiske retoriske vilkårene i forbindelse med diskusjonen om den retoriske situasjonen (Kjeldsen 2004: 85). Skal man som politiker tale på en talerstol på en åpen plass, må man tale høylytt. Har man mikrofon kan man snakke lavt eller hviske. På talerstolen må kroppsspråket være tydelig, i fjernsynet må det være behersket (ibid).

I utvidet forstand taler vi ifølge Johansen om *medieformasjonen* (2002: 58, 207). En del teoretikere hevder at endringer i en kulturs kommunikasjonsformer er en viktig faktor i kulturens endringer og måter å tenke. Mange av disse har forskjellige utgangspunkt, men flere mener at endringer i mediene virker inn på kulturen. Teoretikere som har et slikt utgangspunkt er som vi har sett Meyrowitz, Postman og McLuhan. Johansen (2002) adresserer delvis et

³⁹ Selv om vi i dag ser en økende tendens til at TV-kanaler danner egne nyhets- og sportskanaler, for eksempel TV 2 Nyhetskanalen, TV 2 Sportskanalen og den kommende nyhetskanalen til NRK. Disse kanalene baserer seg på å få ut nyheter raskere og kontinuerlig i løpet av sendetiden, som ofte er døgnbasert.

⁴⁰ Bruken av nærbildet kan for eksempel være både en mulighet og en begrensning for politikeren.

slikt utgangspunkt. Han presenterer også muligheten for at et samfunns *uttrykkskultur* kan endre kommunikasjonsformene.

3.3.2. Uttrykkskultur

Ulike *kulturelle betingelser* setter også premisser for kommunikasjon. Her snakker vi om hvilke normer for troverdig kommunikasjon som utvikles i den aktuelle medieformasjonen, og som gjelder i det (uensartete) kulturelle landskap taleren befinner seg (Johansen 2002: 207). Hvordan de allmenne oppfatninger stiller seg i forhold til kroppsspråk, stemmebruk, fakter, kommunikasjonsavstand, normer for øyekontakt, blikkveksling, skikker og manerer er viktig å ta i betraktning. Samtidig er det viktig at man trekker inn andre relevante uttrykksformer eller kulturelle praksiser når man snakker om talekunst. Man må unngå å behandle uttrykkene hver for seg. Viktig er det også å ta i betraktning ulike *sosiale betingelser*; hvilket budskap man står overfor, hvilket emne og formål politikeren har med budskapet. Kommunikasjonens anledning og publikums sammensetning spiller også en rolle. Begrepet uttrykkskultur minner langt på vei om de tidligere nevnte kulturelle retoriske vilkårene som taleren, eller politikeren, må forholde seg til (Kjeldsen 2004: 85).

En slik uttrykkskultur kjennetegnes ifølge Johansen ved en særlig form for ekspressivitet. Kommunikasjonen er altså avhengig av mange faktorer, da mediene kun utgjør en del av denne uttrykkskulturen.⁴¹ Postman og McLuhan vil nok på den annen side se på de tekniske betingelsene som premissleverandører for budskapet og at de i siste instans vil dominere uttrykkskulturen, samt hva som blir ansett som å være troverdig. Det var det McLuhan la i den tidligere nevnte tesen ”Mediet *er* budskapet”. Slik jeg forstår det så legger også den rådende uttrykkskultur til rette for hvilket innhold troverdighetsbegrepet skal ha.

Er det riktig at mediene i så stor grad setter betingelsene for hvordan man blir troverdig, ved autentisitet, som om det var den viktigste faktoren? Eller er det mulig å gå tilbake på en mer presentasjonsbasert, en mer retorisk troverdighet? Tidligere var den gode taler teatralsk, ifølge Johansen (2002: 217). Han leverte presentasjoner, frambæringer, av følelser, holdninger og stemninger. Om han i virkeligheten hadde dem i sitt indre i talende stund er på en måte irrelevant. Personen var skilt fra saken, på en helt annen måte enn slik vi finner det for eksempel i fjernsynet. I dag kan talerens troverdighet ses på som representasjon,

⁴¹ Anders Johansen (2002) diskuterer uttrykkskulturen på side 60, 206-210 og 213-217

dvs. hans/hennes ytre uttrykk bedømmes etter om det kan ses på som uvilkårige avbildninger av det indre. Uttrykket blir mer dempet, og det avgjørende er at det oppfattes som et direkte symptom, ikke som et villet tegn eller symbol. Det kan jo tenkes at man blir mistenksom overfor uttrykk som er konvensjonelle, voldsomme og bevisste, og som synes å ha til hensikt å påvirke mottakerne. Kanskje henger dette sammen med erfaringene med nazistenes pathos-propaganda under 2. verdenskrig. For mange kan politisk retorikk bety ”appell til følelsene”. Troverdighet i dag er også noe annet enn troverdighet i antikken. Normen i dag er at patos, gester og store fakter framstår som skuespill. I dagens mediesituasjon, der mye av politikken foregår på fjernsyn, står man i fare for å bli forført av følelsesmessige appeller uten at man er klar over det. Den intimiserende retorikken har sannsynligvis like sterk appell til følelsene som til intellektet.

En retoriker må kjenne sin tid. Han må kjenne til hvilken politisk atferd som passer hvor og til hvilken tid. Selv om intimiseringen og den representasjonsbaserte troverdigheten trolig virker demokratiserende er der kanskje likevel et behov for en framtoning som bærer preg av presentasjon i et moderne mediebasert demokrati.

4. ANALYSEMATERIALET

4.1. Karakteriseringer av Thorbjørn Jagland – fra brutal til hjelpeløs

Et viktig trekk ved kommunikasjon i vår tid er at den er *multimedial* (Kjeldsen 2004: 54). Antikkens muntlige fremførelse av taler står som vi har sett i motsetning til den praktiske retorikken som i dag forekommer i mange ulike medier. ”Den fremtrer både i bilder, musikk, tale og skrift, i de fleste tilfeller til og med i kombinasjoner med disse tre uttrykksformene”, skriver Kjeldsen (ibid). Vi kan snakke om et multimedialt mediesamfunn, der kommunikasjon av privathet og nærhet i fjernsynets offentlige sfære er en fremtredende faktor. Eller vi kan tale om en *medieformasjon*, slik vi har vært inne på tidligere (Johansen 2002).

Et annet trekk som kjennetegner kommunikasjon i dag, er mangelen på den konkrete avsender. *Mosaikkavsenderen*, kan vi kanskje kalle den, viser til en ikke konkret avsender, men flere ukjente som står bak et budskap, dette pga mediernes teknologiske egenart (Kjeldsen 2004: 55). I et intervju på tv er det flere som står bak budskapet, ankeren, produsenten, journalisten, intervjuobjektet (for eksempel en politiker), Stortinget eller regjeringen, der intervjuobjektet i samarbeid med andre har utformet sitt budskap, samt flere andre som er deltakende i utformingen av det endelige budskapet. Videre fanger nyhetsjournalister opp budskapet og skriver om det i sine papiraviser eller nettutgaver, så leser vi som lesere i neste omgang bruddstykker av det opprinnelige budskapet. Informasjonsstrømmen blir med det som en flytende og foranderlig *mosaikk* av informasjon og ytringer, som ikke kan avgrenses eller lokaliseres som en bestemt ytring” (S.L. Becker og Barry Brummet, i Kjeldsen 2004: 55). Som alminnelige borgere skaper og forstår vi uttrykkets retoriske betydning ut fra fragmenter av bilder, lydklipp, skrevne sitater og et utall av omtaler (Kjeldsen 2004: 57). Hva har så dette å si for politikeren?

En mulig følge er at helhetsinntrykket av summen av politikernes opptredener i forskjellige situasjoner kan oppleves som sprikende for seere eller lesere. Når politikere er synlige i så mange ulike situasjoner, enten det er på fjernsyn, eller gjennom journalistiske omtaler og intervjuer i aviser, blir det en stor utfordring for politikeren å forsøke å skape en

slags konsistens i framstillingen av seg selv på tvers av situasjonene. Dette gjelder alle politikere. Det blir således viktig å framstå som en noenlunde integrert og helhetlig person eller politikerskikkelse under slike vilkår. Faren er at en politiker kan framstå som sprikende eller springende og uklar i sin framreden dersom han eller hun ikke mestrer dette. Resultatet kan være at folk får forskjellige inntrykk som går i sprikende retninger. Dels dreier det seg om forskjellige genre en politiker må forholde seg til, for eksempel taler, intervjuer og uformelle talkshows og lignende. Dels dreier det seg om å opprettholde et slags skille mellom den offentlige og den private rollen, spesielt på fjernsyn. Løsningen, eller utfordringen ser ut til å være å forsøke å skape seg en viss form for konsistens; en trygg posisjon mellom front stage og back stage, den tidligere omtalte middle region atferden, som kan passe inn i de fleste situasjoner. Jagland ser ut til å ha større vansker med å takle dette enn flere andre politikere. Det kan være noe av forklaringen på hvorfor han, som vi skal se, bla har blitt sett på som uklar, tvetydig, tåkete og en dårlig kommunikator på fjernsyn. Dette skal vi komme tilbake til i analysene.

På den annen side; la oss vurdere denne tenkte situasjonen som også kan knyttes til viktigheten av å framstå som en konsistent og integrert politiker: Dersom en leser ti avisartikler fra ulike aviser der Jagland blir både omtalt og intervjuet i forbindelse med en spesifikk sak, er det vanskelig å vite helt nøyaktig hvem avsenderen er. Er det journalisten, redaktøren, Jaglands rådgivere eller Jagland selv som står bak det endelige budskapet som kommer på trykk? Sannsynligvis er artiklene et resultat av alle disse avsendernes budskap. Videre leser vi kun bruddstykker av det opprinnelige intervjuet, samt at journalisten har valgt et fokus framfor et annet. Således får vi inntrykk av deler av "sannheten". Slik sett blir også budskapet fragmentert, og vi får kjennskap til kun noen sider av saken, for eksempel om Jaglands evner som kommunikator. Ved flere avsenderpunkter kan man altså ikke peke ut en konkret intensjonell avsender. Retorikken blir således "løsrevet fra en konkret avsender, som er mosaistisk, og som ikke er intensjonell i tradisjonell antikk forstand" (Kjeldsen 2004: 57). Også her ser man viktigheten av å være konsistent i ulike situasjoner, siden man risikerer å bli omtalt i avisene etter en opptreden på et talkshow eller en debatt på fjernsyn, et intervju i radioen eller en tale på et landsmøte.

Avisartiklene jeg behandler i det neste kapitlet viser i stor grad at et personfokus trenger seg inn og farger debattene og skriviene omkring Jagland, spesielt når det gjelder de kommentarene som går på Jaglands muntlige fremtreden, der personen er så synlig. Poenget med bruken av avisartikler og lignende er at de skal gi et bakteppe for selve analysen.

Den kritikken som forekommer om Jagland på fjernsyn eller i andre fora, at han er dårlig til det og det, kan jeg kritisere ham for de samme tingene i mine analyser? Hvordan kan jeg forklare at Jagland blir utsatt for kritikk? Dette er spørsmål jeg tar med meg underveis.

Med dette i tankene synes jeg vi har et godt utgangspunkt for å se litt på noen viktige faser og etapper i Jaglands politiske virksomhet, der det har blitt skrevet en hel del om ham som politiker, men også som person. Her har det fremkommet en hel del karakteristikk av Jagland, noen fordelaktige, men flere ufordelaktige for hans politiske virke og for ham som kommunikator.⁴² Jeg skal se på noen av disse før jeg går videre med analyser av ulike situasjoner på fjernsyn.

4.1.1. Forventninger til Statsministeren

Vår tid er uten dybde, begynnelse og slutt. Vi lever i forbrukerkulturens tidsalder. Vi forbruker politikere og andre offentlige personer ved å frarøve dem deres privatliv og identitet. Vi forbruker politikere på samme måte som vi forbruker nyheter, varer og tjenester.

Sitatet ovenfor er hentet fra Jaglands utgivelse av boken *Brev* (1995: 17), som er en rekke brev skrevet til kjente offentlige personer. Her gir han uttrykk for sine tanker om ulike aspekter ved politikk og offentlighet til både prinsesse Märtha Louise, Haakon Lie, Erik Solheim, Jan Petersen, sine egne foreldre og VGs redaktør. Jagland kan i denne boken tolkes som frustrert over ulike mekanismer i offentligheten, bla i forhold til medienes lettfattelighet og ensidighet i politisk debatt. Mange får skylden, men Jagland peker spesielt ut mediene. Journalist i *Morgenbladet*, Jørn Mortensen, skriver i en artikkel om *Brev*⁴³ at han har ”sympati for mannen”, men påpeker samtidig at Jaglands forsøk på å ha et klart blikk i en kompleks og tilsløret virkelighet, paradoksalt *ikke klarer å overbevise med et klart blikk* i sine brev. Mortensen finner det paradoksalt at Jagland opptrer i *Lillelørdag* (NRK), som aktør i en ironisk betraktning på virkeligheten, samt i *Sveip* (NRK),⁴⁴ hvor han snakker om boken. Han opptrer også som skuespiller i humorprogrammet *Åpen Post* (NRK) i ”verdens dyreste sketsj”.⁴⁵ Mortensen mener dette i beste fall må oppfattes som underholdende markedsføring,

⁴² De ulike karakteristikkene og noen beskrivelser er kursivert

⁴³ Artikkel i *Morgenbladet*, 18.12.95

⁴⁴ Tande-P-programmet *Sveip* ble sendt som lørdagsunderholdning på NRK i 1995 og 1996

⁴⁵ www.nrk.no, siste innslag i siste episode ved søk i *Åpen Post* sine nettsider

og at seriøse politikere som opptrer i slike fora på mange måter faller for eget grep. Mortensen framhever det "sjarmerende" med Jagland at han kommer med meningsinnspill og meningers mot, men at det samtidig er nødvendig med et "analytisk" blikk som "evner å trenge igjennom slør og kompleksitet. Her kommer Jagland til kort", skriver han.

I januar 1996 omtaler en journalist i Morgenbladet⁴⁶ Jagland som "EU- spøkelset som nekter å legge EU- ballen helt død". Jagland har etter EU- nederlaget i 1994 unngått å avvise en ny søknad om medlemskap. I artikkelen fremheves det at Jagland ble opphøyet til et *taktisk geni* innen politikk etter Stortingsvalget i 1993, og at det i forhold til EU- medlemskap fremdeles er "*maktpolitikeren og taktikeren* Jagland som taler". Ifølge journalisten er det "fortsatt liten tvil om at Jagland ruver som *taktisk tenker*". Jagland omtales som en *realistisk* politiker med tanke på at der er minimale sjanser for et rent Arbeiderparti- flertall ved neste Stortingsvalg, men at "Jaglands *manglende tydelighet* skader hele det politiske systemet". Jagland fremstilles i det hele som en *taktiker*, men også som *uklar*. Disse og likende karakteristikker går som vi skal se igjen i perioden før Jagland overtar som statsminister etter Gro H. Brundtland.

I en serie over tre dager høsten 1996 retter VG søkelyset mot Norges kommende statsminister. Det har allerede gått rykter om at Jagland kommer til å overta etter Brundtland. Forventningene er optimistiske:

I fire år har Thorbjørn Jagland stått i skyggen av Gro- som statsminister på vent. Men når du går til valg i september neste år, heter Norges statsminister Thorbjørn Jagland. Kanskje kommer tronskiftet allerede om få uker. Det er spådommen fra Jaglands nærmeste medarbeidere. Du vil merke forskjell. Jagland *vet hvordan han skal styre Norge*.⁴⁷

Utad står Aps ledelse som samlet og harmonisk, men innad står frontene hardt mot hverandre om når Gro bør gå. Jagland og hans krets har lenge forberedt seg på at "tronskiftet" kan komme allerede før Aps landsmøte i november dette året. Analysene om Jaglands overtagelse lever sitt eget liv i denne perioden. VG har snakket med flere sentrale personer rundt Jagland under løfte om anonymitet.⁴⁸ En person som kjenner Jagland godt uttaler: "Gro er sliten i norsk politikk, selv om hun ikke er utbrent. Det er behov for en fornyelse. Og jeg tror tidspunktet er nå. Det er ingen tvil om at Thorbjørn er *sjefen*. Jeg synes det sier noe om Gros

⁴⁶ Kristian Elster i Morgenbladet, 20.01.96 – "Taktisk genistrek fra Jagland"

⁴⁷ Artikkelen "Jagland vår neste statsminister", VG 12.10.96

⁴⁸ Artikkelen "Dragkamp om tronskiftet", VG 12.10.1996

storhet i dette”. Jagland har på dette tidspunktet selv ikke noe ønske om å tre inn i regjeringen før han blir statsminister. To ganger har han sagt nei til å bli utenriksminister. At han ikke har sittet i regjeringen er en relevant innvending mot ham som statsminister, ifølge flere av personene rundt Jagland. Noen mener det er mest sannsynlig at Jagland vil trekkes inn i regjeringen i forkant av tronskiftet. ”Jagland er alltid blitt karakterisert som langt mer *ideologisk og prinsipiell* enn Gro. Der hun er pragmatisk og saksrettet, *fokuserer han på de store linjer*. På visse områder vil han flytte politikken noen hakk til venstre, på andre vil han gå lengre i fornyelse. VG skriver videre: ”Thorbjørn Jagland ble valgt til leder i Arbeiderpartiet for snart fire år siden.⁴⁹ Fra den dagen ble det klart at han ville bli Gros etterfølger og Norges *mektigste* mann. Ikke engang elefanter går drektige i fire år...”.

Diskusjonene går på hvem som skal arve makten etter Brundtland, Jagland eller Jens Stoltenberg. Ifølge opplysninger VG⁵⁰ har fått, har Jagland ”tørstet etter jobben”, og det hevdes at han har bygd allianser med personer og miljøer som brakte ham til topps da det virkelig gjaldt. Anonyme personer fra Jaglands barndom hevder at Jagland ”har alltid oppsøkt makt og brukt den”, og ”Han er *den moderne Håkon Lie*: Thorbjørn Jagland kan sin Machiavelli- han vet hvordan makt erobres og beholdes”, han kan være ”rå” og ”*hensynsløs*”. En annen påpeker: ”Thorbjørn Jagland lager demokratiske prosesser som nøytraliserer opprør og motstand”. Flere framhever likheter med Håkon Lie, men hevder at Jagland skjønner at det ikke går an å slå folk i hodet og true gjennom syn. Jagland bruker mer moderne metoder. ”Han vet nøyaktig hvor han vil, og er meget *tøff og beinhard* for å komme dit. Han kan være *veldig autoritær*”, uttaler en annen. På dette tidspunktet, i 1996, ser det ut til at folk mener Jagland har full kontroll i forhold til retningen hans politiske virke er ferd med å ta. VG skriver: ”Trolig er det ingen Ap- leder etter krigen som har vært så lite omstridt blant sine egne. Åpen kritikk av partisjefen forekommer omtrent ikke. Jagland styrer ved *tillit* - og ved frykt”. En som står partilederen nær uttaler: ”Har du først lagt deg ut med Thorbjørn, er det vanskelig å komme på sporet igjen. Dersom noen kritiserer ham bak hans rygg, oppfatter han det før eller siden. Det glemmer han aldri”. Jagland og Stoltenberg skal ha vært rivaler i årevis i forhold til lederspørsmålet. I samme artikkel hevdes det at Jagland skal ha planlagt hvordan han på sikt skal ”danke” ut Stoltenberg, noe som fremmer et syn på Jagland som noe utspekulert og kynisk. Artikkelsen kjennetegnes av at den forsøker å bedømme Jaglands

⁴⁹ I 1992

⁵⁰ Artikkelen ”Jaglands vei til makten”, VG 13.10.1996

personlige kvaliteter i tilknytning til politikerrollen, hvor det skapes et bilde av Jagland som en *kontrollert* og *maktsyk* politiker som *får det som han vil*. Dette kan også oppfattes som å gjelde Jagland som privatperson.

Den siste artikkelen i VGs serie fokuserer på hvordan han er når han har kontroll – og ikke har kontroll.⁵¹ Selve tittelen ”Jaglands andre ansikt” spiller på et tosidig forhold ved personen. Her ser vi hvor opptatt nyhetsjournalistikken kan være av personen bak politikken, hvordan det antas at en kan gjennomskue hva Jagland føler og hvordan han takler problemer. I artikkelens skrivende stund er synet positivt. ”Thorbjørn Jagland er *genierklært* i store deler av arbeiderbevegelsen. Rost opp i skyene for sin evne til å kombinere ideologisk nytenkning med fremtidsrettede løsninger”. Ifølge VG strutter han av *selvtillit*. ”Han har aldri virket sikrere på seg selv- klar til å bli statsminister når som helst”.

VG forsøker så å vise en annen side av Jagland, og trekker fram en gammel sak, den store AUF- saken som ifølge VG ”sprakk den *vellykkede fasaden*”. Jagland skal ha vist et helt annet *ansikt*. Kretsen rundt Jagland skal ha innrømmet at han ble *for emosjonell* i denne saken, hvorpå de stilte seg spørsmål omkring Jaglands evner til å håndtere kriser. AUF ble under Jaglands ledelse beskyldt for medlemsjuks. VG møtte senere partilederen, og forsøkte å få en kommentar. ”Har dere moral til dette? spurte en forarget og tydelig *nervøs* Thorbjørn Jagland, ifølge VG. Jagland skal ha frest til journalistene: ”Spør Kjell Magne Bondevik, Jan Petersen, Odd Einar Dørum, Erik Solheim. Spør Jens Stoltenberg. Hvis de svarer at de ikke gjorde det samme, så...”. Også kvelden før var VG i kontakt med Jagland. VG bearbeidet reportasjen ”AUF brøt reglene da Jagland var leder”. Journalistene skriver om en telefonsamtale de hadde med Jagland. Ap- lederen fikk redaksjonssjefen i telefonen. VG skriver:

Jagland sa at det ikke ville være riktig å trykke artikkelen. Han argumenterte med at det var vanskelig å holde oversikt over medlemmer på den tiden, fordi mye ble lagt i skoer. Han ga uttrykk for at VG mest av alt drev *forfølgelse mot ham personlig*.⁵²

På mange måter treffer Jagland med sin påstand. VG fremhever andre utsagn Ap- ledelsen skal ha kommet med: ”Vi har ikke gjort noe galt- og HVIS vi har gjort noe galt, så gjorde alle de andre akkurat det samme”. VG synes at den åpne og joviale Jagland virker mer ”angstbitersk og *humørsyk*”, og fremhever at omkvedet blant mange involverte i saken ”ble at

⁵¹ ”Jaglands andre ansikt”, VG 14.10.1996

⁵² Min kursivering

”vi” jukset aldri. ”De” derimot...”. Jagland skriver senere selv i *Brev* om sin posisjon i saken (Jagland 1995: 28-32). Årsaken til at Jagland kun internt kom med innrømmelser om forhold fra egen fortid under halvannet år med offentlig AUF-bråk, forklares med ”partilederens *forfenglighet* og frykten for å få pletter på sitt politiske rulleblad”, uttaler sentrale folk i AUF fra 70- tallet. I lys av utfordringene som venter ham som statsminister skrives det: ”Han fikk seg en lærepenge, med tanke på jobben som ligger foran ham. Det vil bli stilt veldig store krav til mestring i vanskelige pressituasjoner – både *politiske og personlige*”. At VG velger å fokusere på denne gamle saken i sitt forsøk på å karakterisere Jagland virker unødvendig. Jaglands evner som fremtidig statsminister settes opp mot hans tidligere mestring av AUF-saken med et fokus på at Jagland ble for emosjonell, nervøs og at han ikke mestret kriser. Jagland kompetanse som politiker blir på et vis undergravet av framstillingen av ham som en som innehar en fasade, som viser en maske og har to ansikter, eller to personligheter. Slik sett dreier karakteristikken seg om *personen* Jagland, til tross for at avisen betegner ham som en autoritær politiker, et geni som er kjent for sin ideologiske nytenkning.

Gro H. Brundtland annonserer sin avgang som statsminister i slutten av oktober 1996. Meddelelsen kommer overraskende på det politiske miljøet. Jagland beveger seg nå inn i et ukjent politisk landskap, skriver Aftenposten.⁵³ Journalist Per Norvik skriver: ”Det vil knytte seg stor spenning til Thorbjørn Jagland *lederstil*, og til den politiske kurs hans nye regjering vil slå inn på”. Brundtland blir betegnet som en politiker med betydelig strategisk og taktisk kløkt pga valg av tidspunkt for avgangen.⁵⁴ ”Det blir på et vis hennes gavepakke til Thorbjørn Jagland, og han vil nok vite og utnytte den i tiden som kommer.” Brundtland hadde en enorm autoritet og en suveren posisjon i befolkningen gjennom sin tid som statsminister, noe Norvik mener vil bli en stor utfordring for Jagland:

Hver bevegelse han gjør, hvert ord han sier, og hvert skritt han tar, vil bli målt mot forgjengerens måte å være på. Dette vet selvfølgelig Jagland, og han vil sørge for raskt å skape sin egen stil (...) det er en fornuftig strategi. Men den skal gjennomføres på en overbevisende og tvers igjennom troverdig måte dersom den skal lykkes. Folk gjennomskuer raskt en topp- politiker som ikke er *ekte*⁵⁵ tvers igjennom.

⁵³ ”Inn i et ukjent politisk landskap”, artikkel i Aftenposten, 23.10.1996, <http://tux1.aftenposten.no/nyheter/forste/s64551.htm>

⁵⁴ ”Hennes posisjon – hans utfordring”, artikkel i Aftenposten, 24.10.1996, <http://tux1.aftenposten.no/nyheter/forste/s65410.htm>

⁵⁵ Min kursivering.

Etter at Jagland har hatt en samtale med Brundtland om overtakelsen på hennes kontor kommer han ut og møter pressen: ”Han strålte av tilfredshet. I årevis har han ventet på denne dagen. Det så ut som om han var nygift!”, skriver Nordvik.

Journalist Helje Solberg har hentet informasjon fra VGs ”5 på nettet”,⁵⁶ hvor folk har uttalt seg om hva de tenker om Jagland som statsminister. Der er delte meninger: ”Han er definitivt *ingen demagog*, og hans talekunnskaper for større forsamlinger er mildt sagt svak, svarer en. En annen er ”ikke i tvil om at Ap kan miste en del stemmer på Jaglands noe *latterlige klumsethet* for å uttrykke seg klart”. En tredje sier: ”Det jeg vil stille spørsmålsteget ved er hans evne til å behandle vanskelige saker og kriser. Det har flere ganger vist seg at han kan være *irrasjonell i handlemåte*”. Solberg skriver videre: ”Han elsker å sitte med hånden på rattet- som sjef (...) Norges neste statsminister fremstår med et *rasjonelt og kontrollert* ytre. Men bak lurer et *hissig temperament* - som har holdt på å ødelegge hans vei til toppen”. Ifølge artikkelforfatteren er det kun den interne kretsen i Arbeiderpartiet og noen utenforstående som har sett ham mindre behersket enn han ønsker å fremstå. I visse situasjoner reagerer han visstnok *spontant* og med *vrede og sinne* – mange mener han *overreagerer*, reagerer *eksplosivt og er humørsyk*. Jagland skal selv ha arbeidet med å bli mer åpen og jovial, men hans partifeller opplever ham i stor grad som *sjenert og sky*, og til tider *arrogant*. ”Selv hevder Jagland at dette kun er beskjedenhet hos en ”landsens gutt”, skriver Solberg. På dette tidspunkt har Jagland selv uttalt at han i utgangspunktet misliker offentlighetens sterke søkelys, men at han blir mer og mer fortrolig med å være kjendis. Jagland skal ifølge opplysninger VG har fått, ha en tendens til å mistro folk som personer og politisk dersom man kommer på kant med ham.

Artikkelen gir generelt et inntrykk av en kalkulerende, mistroisk og bortskjemt politiker. Beskrivelsen virker derimot ensidig, med et fokus på negative aspekter. Skjevheten består i at beskrivelsen legger seg for tett opp til Jaglands person. Som om dette er slik personen Jagland er, både politisk og privat. Beskrivelsen av politikeren Jagland smitter over på oppfatningen av mennesket Jagland. Spørsmålet man kan stille seg er hvor nødvendig og relevant det var for VG å formidle en slik informasjon.

Det er tydelig at flere mener at Jagland vil møte store utfordringer når han overtar etter Brundtland. Det hevdes at Jagland *ikke er så god når det blåser som verst*, med klar referanse til AUF- saken. Ved stortingsvalget i 1997 vil Jagland stå alene på toppen og bære ansvaret

⁵⁶ Artikkelen ”Blid hissigpropp”, i VG 24.10.96

for Arbeiderpartiets valgresultat. ”Det blir en generalprøve på hans evner som politiker og strateg. Hvordan kommer han til å stå i storm?”, undrer Aftenpostens journalist Ole Nygaard seg.⁵⁷ En annen journalist i samme avis beskriver Jagland som en som har ”*vilje til politisk nytenkning*”,⁵⁸ med klar referanse til departementssammensetningen. Stoltenberg blir nestleder og blir utnevnt til finansminister. Jagland gjør noen utradisjonelle grep og henter Terje Rød-Larsen hjem fra Midtøsten til posten som planleggingsminister i et nyopprettet departement. Anne Holt blir justisminister. Jagland ønsker å dele opp finansdepartementet og legge deler av departementet inn under Rød-Larsen, noe Stoltenberg er i mot. Jagland må gi seg. Deretter tar det ikke lang tid før problemene begynner for Jagland som statsminister: Rød-Larsen blir etterforsket av Økokrim og avslørt som en dårlig skattebetaler og må gå av. Grete Faremo blir ofret i kjølvannet av en overvåkingsskandale. Anne Holt blir syk og trekker seg fra regjeringsjobben. Jagland får negativ omtale og begynner å slite.

4.1.2. Det Norske hus og dets byggmester

Den 29. oktober går Jagland for første gang inn på Stortingets talerstol som statsminister. Med seg har han Regjeringens tiltredelseserklæring og langtidsprogram. Her presenterer han for første gang i korte trekk prosjektet ”Det Norske Hus – år 2000”. En uke senere holder han en utvidet tale i Folkets Hus, på Arbeiderpartiets 56. landsmøte.⁵⁹ I lang tid etter denne erklæringen er nyhetsmediene, og spesielt avisene, veldig opptatt av å granske og rive fra hverandre metaforen. Den fungerer også som en ”gave” til karikaturtegnerne, ironikerne og satirikerne. Jeg skal komme mer utførlig tilbake til dette i en egen analyse, men nevner kort her noen karakteristiske trekk ved debatten.

En artikkel skrevet av Herbjørn Sørebo i tidsskriftet *Dag og Tid* er viet kritikk av *grammatikkfeil og selve ordlyden* i metaforen.⁶⁰

⁵⁷ Artikkelen ”Vil han klare å stå i stormen?” i Aftenposten 25.10.96, <http://tux1.aftenposten.no/nyheter/forste/s4996.htm>

⁵⁸ Artikkelen ”Spennende grep fra Jagland” i Aftenposten 25.10.96, <http://tux1.aftenposten.no/nyheter/forste/s65448.htm>

⁵⁹ <http://virksommeord.uib.no/taler?id=285>

⁶⁰ *Dag og Tid*, nr. 2, 07.01.97, ”Husbyggjar i valkomp”. <http://www.dagogtid.no/arkiv/1997/02/herb.html>

Det norske hus, det må heite huset i bestemt form. Seiemåten kan fortelje kor godt fundert ein tanke er. Hadde Thorbjørn Jagland snakka i bestemt form om huset han vil byggje, hadde vi straks fått ei sterkare kjensle av at her er ein mann som veit kva han vil.

Grammatikken i det politiske språket er viktig, hevder Sørebo. Han fremhever også den personlige og naturlige talestilen som er så nødvendig for å være overbevisende: ”Einar Gerhardsen kunne røre ved ryggmergskjensla hos folk berre med det tonefallet han brukte når han omtala si eiga samfunnsklasse”, skriver han. Sørebo minnes også en gang da Kjell Bondevik hentet stor politisk kraft i det nynorske dagligspråket da han sa han var ”djupt sára og vonbroten.”⁶¹ Sørebo omtaler også Jagland i forbindelse med Brundtland.

Gro Harlem Brundtland har kanskje gjort seg mest kjend for alle dei innfløkte bisetningane ho kan prestere når ho ikkje følgjer manuskriptet, men vi skal ikkje sjå bort frå sjarmen i dette, ein på sin måte folkeleg sjarm (...). Thorbjørn Jagland har både ein *akademikar* og ein *byråkrat* på tunga, slike krabatar som kan prestere uttrykk som ”Det norske hus” i ubestemt form.⁶²

Sørebo's råd til Jagland for at han skal klare å holde på regjeringmakten er å snakke like engasjert, naturlig og lettforståelig som i fjernsynet i sin nyttårstale som statsminister.⁶³

Den gang leder i RV, Jørn Magdahl, kritiserer sterkt Jaglands metafor i en pressemelding fra RVs landsmøte holdt i februar 1997.⁶⁴ Han fremhever Jagland som en mann med *vyer og visjoner*, men at han velger en retorikk med ”bumerangens egenskaper”. Magdahl trekker fram metaforen og Jaglands uttalelser om at dette huset skal hvile på en økologisk grunnmur, og påpeker det selvmotsigende i at han likevel bygger gasskraftverk. ”Det er derfor et bilde med stor bærekraft når Miljøbevegelsen sier at Jagland bygger ”Det Norske Drivhus”, påpeker Magdahl som et av flere eksempler på tilbakevirkende reaksjoner på Jaglands uttalelser. En journalist i Dagbladet skriver et halvt år senere, etter Rød-Larsens avgang, en artikkel med overskriften ”Hus uten sjel”: ”Rød-Larsen ble arkitekten som forsvant, og Jagland, byggherren, har siden vært nødt til å lede planarbeidet knestående.”⁶⁵ Den uerfarne bibliotekaren Bendik Rugaas overtok etter Rød-Larsen, men falt fullstendig

⁶¹ 9. mars 1971 på direktesendt fjernsyn

⁶² Mine kursiveringer

⁶³ Sendt på NRK Radio og TV, samt på TV 2, 01.01.97.

⁶⁴ RV- nytt: RVs landsmøte åpnet – 15.2.1997 – Pressemelding fra Rød Valgallianse 14.2.1997

⁶⁵ Artikkel i Dagbladet, 27.07.97

gjennom som politiker. Uten politisk erfaring ble han plukket ut til å utforme hovedlinjene i Regjeringens langtidsprogram (Takvam 2002: 83).

Dette halve året etter regjeringserklæringen er preget av mye motgang for Jagland, spesielt i forbindelse med metaforen, men også i forhold til at Arbeiderpartiet faller på meningsmålingene. Flere AUF'ere synes statsministeren har vært offer for skittkasting denne sommeren. En popularitetsmåling foretatt av MMI. Viser at 33 prosent ønsker Kjell Magne Bondevik som statsminister, mot 37 prosent for Jagland. På toppen av det hele kommer Norsk Gallups måling på TV 2, hvor Ap får en oppslutning på 27,5 prosent. Meningsmålingen gav Frp rekordoppslutning og Jagland går inn i en debatt med Carl I. Hagen om regjeringsansvar. Han hevder også at Hagen angriper ham. Likevel er Jagland positiv: "Nå har vi fått så mye sjikane at vi tar opp kampen. Jeg er skikkelig inspirert til valgkamp etter all den motgangen jeg har hatt", uttaler han.⁶⁶ Jeg skal ikke gå nærmere inn på disse politiske hendelsene. I stedet skal jeg se litt på Jaglands avgang som statsminister høsten 1997.

4.1.3. Ultimatet – 36,9

Før Stortingsvalget i 1997 ser det ut til å bli en sentrumsregjering. Jagland har i forkant av valget annonsert at han vil trekke seg som statsminister dersom Ap ikke når en oppslutning på 36,9.⁶⁷ Baktanken er fornuftig; Jagland mener at Arbeiderpartiet ikke kan styre alene dersom de ikke har stor nok oppslutning i befolkningen. Tidligere har partiet hatt en oppslutning på omkring 40 % og har styrt alene. Ap vant valget også denne gang, og kunne styrt alene. Resultatet på landsbasis var på 35,0. Jaglands beslutning blir sett på som katastrofal. Sannheten er at oppslutningen rundt Ap har sunket betraktelig etter at Jagland tok over.

Jagland kommer til Stortinget ved midnatt for å annonsere Regjeringens avgang i et vanvittig kaos av pressefolk, blitzende kameraer og TV- kameraer. "Det var ingen slagen regjeringssjef som entret talerstolen på Aps valgvoke i Folkets hus tidligere på kvelden. Forsamlingen, som hadde vært preget av nederlagsstemning i timene forut, lot seg tenne på nytt og belønnet Jagland med en varm hyldest", skriver Aftenposten.⁶⁸ Applausen fra

⁶⁶ Artikkelen "Jagland slår tilbake mot Hagen" i Dagbladet, 06.08.97

⁶⁷ 36,9 var Arbeiderpartiets valgresultat ved Stortingsvalget i 1993

⁶⁸ Artikkelen "Vi kommer igjen, sier Jagland" i Aftenposten 16.09.97, <http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d20232.htm>

publikum lå ikke langt borte. Etter å ha holdt seg på bakrommet hele kvelden etter hilsningstalen, kom han ut sent om kvelden da alt håp er ute. ”Jagland takket, synlig rørt etter en lang og tøff valgkamp, foreldre og familie for støtten”, skriver Aftenposten. Jagland sier også noen ord til forsamlingen: ”Jeg vil takke mine foreldre som har gitt meg det ståsted jeg har, og min kone og to barn. Det har ikke alltid vært like lett i denne perioden. Men vi har stått oppreist, både innad og utad i denne perioden”, hvorpå han avslutter optimistisk: ”Vi har vunnet dette valget, enten det blir sånn eller sånn, for vi har stått opp for noe som er viktig”. Også Rød-Larsen uttaler seg om Jagland, og hevder at hans fremste kjennetegn er at han er en *briljant strateg og sterk nok til å ta kortsiktig juling*”. Jagland deltar samme kveld i partilederdebatten i Stortinget, der han kunngjør at han kommer til å gå av som statsminister. Jagland var statsminister i ett år. I pressen var oppsummeringen at ingen annen norsk statsminister noen sinne hadde hatt så store startvansker som Jagland. Kommentarene etter Jaglands første 100 dager som statsminister var preget av de enorme forventningene han hadde skapt, men som ikke ble innfridd (Takvam 2002: 103).

Det problematiske ved Jaglands strategi om å gå av på 36,9 er at han med dette stilte et ultimatum til velgerne. Statsministeren ønsket en slags ”tillitserklæring” fra velgerne til den sittende regjering (Bernt Aardal 1998: 372). Kabinetts spørsmålet fører derimot til at mange stiller spørsmål ved hans dømmekraft. Jagland svarer med å overlate statsministerkandidaturet til Stoltenberg, mens han selv fortsetter som partileder. Todelingen kommer som et resultat av den store uenigheten innad i partiet om hvem av dem som er best egnet til å lede partiet. Etter min oppfatning er det etter at han går av som statsminister at kritikken mot ham tilspisser seg, både på et personlig og et politisk plan. Kritikken går mye på Jaglands politiske fremtid. Jagland selv går oftere ut i mediene og uttaler seg, bla i TV 2 dokumenttaren *Kameratar*, hvor daværende LO- leder Yngve Hågensen annonserer i media at han er lei av sytingen mot Jagland. Hetsen fra Oslo Ap er stor, og Jagland selv opplever at han oppfattes som et problem av partifeller.⁶⁹ Noen aviser begynner å sammenlikne Jagland med Jens Stoltenberg, hvordan de er som kommunikatorer. I det store og det hele virker det som om pressen forsøker å granske ”hva som gikk galt”. Inntrykket mitt er at det er særlig i året 1999, 2000 og mot lederstriden at debatten og kritikken rundt Jagland tilspisser seg. En synde bukk må finnes. Heller slipper ikke pressen helt taket på ”Det Norske Hus” metaforen.

⁶⁹ Artikkel i Dagbladet 20.03.02, <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article297249.ece>

I en kronikk i Aftenposten desember 1997 stilles spørsmålet ”Var det språket som felte Jagland?”.⁷⁰ Artikkelforfatter Christine Nilsen skriver: ”Hadde Thorbjørn Jagland viet det norske språk mer oppmerksomhet, ville han kanskje fortsatt vært statsminister”. Hun opplever at språket får en skjødesløs behandling i politikerkreter. Nilsens utgangspunkt er et, ifølge henne, *selvhøytidelig* utsagn fra Jagland da han takket for seg etter å ha holdt samråd ved NTNU, noe hun moret seg over: ”Ved å ha huset rådsrådet har NTNU gitt universitetet en enda større betydning enn det allerede har”. Hun skriver:

Så var Jagland *selvhøytidelig*? Mulig. Han ordla seg i hvert fall som om han var det. Gjennom de syn han forfektet, og måten han la dem frem på, fremsto han som en av de mer *pompøse skikkelser* i moderne norsk politikk. (...) Men det er ikke nødvendigvis slik at Jagland er ”dum”, slik mediene har yndet å fremstille ham. Han bare *uttrykker seg om han var det*.⁷¹

Nilsen påpeker at Jaglands største problem kanskje er hans språkføring og språkforståelse ”som enhver ungdomsskolelærer kjenner igjen fra *famlende* syvendeklasserfremstillinger om fisketurer i skogen”. Ifølge henne må Jagland snakke så folk forstår og så elegant at tilhørerne lar seg imponere. ”Jagland minner om en *furten* guttunge. Når Blair taler i forsamlinger, kan selv en konservativ bli betatt. Når Jagland snakker på TV, kan selv et LO- medlem skifte kanal”. Nilsen konkluderer med at det ikke var språket som felte Jagland, men at han fint greide det selv ”med sitt desimaldemokrati og furtne oppførsel”.

4.1.4. Lederstrid og internstrid

Sommeren 1999 kommer flere av Arbeiderpartiets fylkesledere på banen for å forsvare pressens behandling av Jagland og fokus på lederstrid og det faktum at Jagland tenker å stille til valg som statsminister igjen. Flere mener at pressen gir et skjevt bilde av Arbeiderpartiet og forholdene internt. ”Jagland er en *sterk* partiformer. Han er en dynamisk og moderne leder og har sammen med Gro H. Brundtland stått for en modernisering av partiet”, fremhever en av fylkeslederne. ”Jagland har store *strategiske evner* og en *evne til å se dynamiske samfunnsendringer før andre*. Jeg synes det bør være et tankekors at pressen bare konsentrerer seg om personkarakteristikker og lite om det politiske innholdet. På den måten

⁷⁰ Artikkel i Aftenposten 12.12.97, <http://tux1.aftenposten.no/bakgr/971212/kronikk.htm>

⁷¹ Mine kursiveringer

privatiseres politikken”, påpekes det. Synet er at Jagland kommuniserer godt og at han ikke har noe problem med å nå ut med sitt budskap til velgerne.⁷² Andre fylkesleder fremhever om Jagland at han ”fyller oppgaven som *samlingspunkt, inspirator og pådriver*”. De fremhever også at de har *stor tillit* til partilederen.⁷³

Dagbladet skriver på lederplass dagen etter, at fylkesledernes forsvar for Jagland bidrar til en fremstilling av ham som en pusling. Lederen mener det er et faktum at Jagland har et kommunikasjonsproblem overfor velgerne, og fremhever Jens Stoltenberg som en med tre ganger større oppslutning. Skal Jagland bli statsminister på nytt, må hans forhold til velgerne bli mer åpent og tillitsfullt.

Problemet er at Jaglands styrke samtidig er hans svakhet. Han er *god på det langsiktige og visjonære*, men betydelig *svakere* i enkeltsaker og i kommunikasjon. Når enkeltsakene avsporer den langsiktige politiske strategien, fremstår han ofte som *uklar, uprioritert og forurettet*. Da blir han lett *offer* for Kjell Magne Bondeviks omfavnende retorikk eller Carl I. Hagens aggresjon.⁷⁴

Diskusjonene om hvem som er den beste statsministerkandidaten og kommunikatoren av Stoltenberg og Jagland pågår med jevne mellomrom i nyhetsmediene. I september 1999 er store deler av en artikkel i Dagbladet viet karakteristikker av Jagland, som beskrives som ”arrogant”, ”sosialt hjelpesløs”, ”uklar”, ”tvetydig”, ”sjenert”, ”innesluttet”, ”klossete”, ”for emosjonell”, ”kommuniserer tvetydig” og at han er en ”taktiker”. Av mer positive sider som trekkes fram vektlegges det at han ”behersker partiet, er ”visjonær” og en ”brobygger”, men at han mangler TV- sjarm.

Etter at Jagland trekker seg som statsministerkandidat begynner nyhetsmediene å undersøke hva som gikk galt, forskere også. I en kronikk i Dagbladet i februar 2000 drøfter medieforsker Sigurd Allern og Gunnar Bodahl- Johansen ”Jaglands fall”.⁷⁵ Ifølge dem drev VG høsten 1998 en slags forfølgelse av Jagland. VG laget flere oppslag som nærmest fratok sentrumsregjeringen dens politiske liv. Tilsynelatende reflekterte avisen folkemeningen. Han hevder at enkelte sentrale medier høsten 1999 reflekterte og rapporterte om den stadig voksende kritikken mot Thorbjørn Jaglands lederskap innad i Arbeiderpartiet.

⁷² Artikkelen ”Jagland sterk partiformer” i Aftenposten 21.06.99

⁷³ Artikkelen ”Jagland fyller oppgaven” i Aftenposten 21.6.99

⁷⁴ Artikkelen ”Er Jagland et problem?” i Dagbladet, 22.06.99,
<http://www.dagbladet.no/nyheter/1999/06/22/168756.html>

⁷⁵ Artikkelen ”Mediene og Jaglands fall” i Dagbladet 16.02.00,
<http://www.dagbladet.no/kultur/2000/02/16/195094.html>

Kommentatorene la vekt på at fallet både skyldes hans feilslåtte taktikk foran valget i 1997 og Jaglands svakheter som markedsfører og fjernsynskommunikator. Fokuset lå på at med Stoltenberg ville alt gå mye bedre. Allern og Bodahl- Johansen hevder at VG selv leverte beviset for dette gjennom reportasjer og intervjuer fylt av en utilslørt beundring. Han hevder at dette skjedde uten en saksrelatert analyse av de politiske forskjeller mellom Jagland og Stoltenberg, og at en slik journalistikk viser hvor personorientert den politiske journalistikk har blitt. Også journalister har sine syn på saken. Marie Simonsen skriver i VG at mediernes dekning selvsagt til tider kan ha virket brutal, men at Jaglands politiske tabber er hans og ingen annens.⁷⁶ Arne Strand oppsummerer i Dagsavisen at Jagland var i ferd med å bli ”levende stekt av pressens spotlights”, men at det er ”feil å påstå at Jagland ble presset vekk av mediene”.⁷⁷ I Aftenposten uttaler valgforskerne Frank Aarebrot og Bernt Aardal, under overskriften ”Mediene har speilet virkeligheten”, at Jagland nok har hatt det tøft, men ettersom mediene har reflektert en uro som faktisk finnes i Arbeiderpartiet, så har mediene bare ”gjort jobben sin”.⁷⁸ Norsk Presseforbunds generalsekretær, Per Edgar Kokkvold, kommenterer også påstandene om at Jagland ble myrdet av mediene, og ser ikke bort fra at Jaglands fall delvis er ”medieskapt”.

En meningsmåling som MMI gjør for Dagbladet i februar 2000 viser at over halvparten av befolkningen mener at Jagland bør bli sittende som partileder. Blant Arbeiderpartiets velgere mener 2 av 3 at han bør fortsette. Når artikkelforfatteren i Dagbladet konfronterer Jagland med resultatet opplever hun ham som *arrogant* fordi han avmålt uttaler: ”Det er bare naturlig at jeg får størst oppslutning blant dem (Aps velgere)”.⁷⁹ Stoltenberg er positiv og uttaler at han alltid har følt seg trygg på at Jagland har bred støtte som partileder. Valgforsker Bernt Aardal mener at mye av grunnen til disse resultatene er at folk har fått sympati for ham: ”En kunne ventet at et massivt mediekjør ville ført til en bølge som hadde revet ham med seg. Dette viser at snøballeffekten ikke alltid virker”, uttaler Aardal til Dagbladet.⁸⁰ Jagland fortsetter som leder og blir valgt til utenriksminister på Stortinget.⁸¹ 10. februar 2000 lar Jagland Stoltenberg få posisjoner i partiet. Nestlederen blir da statsministerkandidat, får regjeringsmakt, og blir parlamentarisk leder. Stoltenberg blir statsminister i oktober 2000.

⁷⁶ I artikkelen ”Mediene og Jaglands fall”

⁷⁷ I artikkelen ”Mediene og Jaglands fall”

⁷⁸ I artikkelen ”Mediene og Jaglands fall”

⁷⁹ Min anmerkning

⁸⁰ Artikkelen ”Jagland får trøst” i Dagbladet 19.02.00

⁸¹ Sitter som utenriksminister fra 17.03.2000-19.10.2001

Høsten 2000 havner Jagland i noen episoder som får vanlige folk, politikere og presse til å reagere. I august hisser han på seg trebåtfolket i Risør etter å ha sagt at båtene deres er ut (fordi plast er mer praktisk). En representant for en Yacht club hevder at utspillet vitner om *total respektløshet* over menneskers fritidssysler. Pressetalsmann i UD forsvarer Jagland: ”Jagland har stilt opp sportslig i et uformelt, uhøytidelig og litt humoristisk intervju”. Året etter må Jagland gjøre opp for seg: Han gjør et musikalsk stunt og fremfører en rap med budskapet ”trebåt er kultur” som en reaksjon på ”feilsitatet” fra fjorårets festival.⁸² Noen måneder senere hisser han på seg Krf-er Anita Apelthun Sæle som blir nektet av Jagland å være med i *Redaksjon 21* (NRK). ”Jeg har ikke vært borti maken til oppførsel”, sa Sæle. ”Vantro var min første reaksjon. Jeg ble jo molefonken, så sint, og nå ler jeg av Jagland”. Dagbladet fikk bekreftet at Jagland heller ikke ville møte Kåre Willoch, og ga klart uttrykk for at han ville være alene i studio. Ifølge Dagbladet er det ikke første gangen at Jagland har truet med å gå fra et tv- studio, dersom han ikke får det som han vil. UDs pressetalsmann begrunner opptreden med kommunikasjonssvikt. ”Han var ikke forberedt på det, og forholdt seg til det opplegget NRK hadde informert ham om.”⁸³ Vinteren 2001 kommer han som tidligere nevnt i skade for å omtale president Omar Bongo fra Gabon som ”Bongo fra Kongo” i et talkshow på TV 2.⁸⁴

Debatten om hvorvidt Jagland ble felt av mediene eller ei vil fremdeles ikke stilne. Sigurd Allern blir sommeren 2001 intervjuet i en artikkel i *Dagsavisen*: ”Pressen felte Jagland.”⁸⁵ ”Mediene lot seg bruke som avløpsrør for en intern politisk fraksjonskamp i Ap og skapte et inntrykk av at problemene i Ap skyldtes Jagland”, hevder Allern, og påpeker at politiske journalister presset Jagland ut av statsministerstolen. Medienes ensidige kjøer på Thorbjørn eller Jens, tok fokus vekk fra sakens egentlige kjerne, for eksempel i hvilke saker Ap egentlig har kollidert med sine velgere. Maktspillet og personfokuseringen undergraver debatten om politiske alternativer og veivalg, ifølge Allern.

Det nærmer seg Stortingsvalget 2001. To dager før valget skrives det i *Dagbladet* om forventningene til at Arbeiderpartiet skal bli et vinnerparti med Stoltenberg ved roret. To dager før valget ser det ut til at Ap med Stoltenberg som frontfigur kan stupe så mye som ti prosent fra forrige stortingsvalg. Mens Jagland ble slaktet som kommunikator før og etter

⁸² Artikkelen ”Jagland i krig med trebåtfolk” i *Dagbladet* 10.08.00

⁸³ Artikkelen ”Jagland nektet å møte meg i tv”, 10.10.00, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2000/10/10/222600.html>

⁸⁴ Denne talkshow situasjonen analyserer jeg i kapittel 4

⁸⁵ ”Pressen felte Jagland”, artikkel i *Dagsavisen*, 28.08.01

kommunevalget i 1999, blir Jens Stoltenberg sett på som velgermagnet, med TV-sjarm og særegne debattevner. ”Jens ble statsministerkandidat ut fra en idé om at det er personfaktoren som avgjør. Skiftet av frontfigur har nok en gang vist det vi visste fra før, at dette ikke stemmer. Det er de politiske sakene og budskapet som avgjør, sier en kilde til Dagbladet.⁸⁶ Antakelsene er riktige. Partiet stuper rundt 10 prosent, og nå starter debatten om regjeringssamarbeidet.⁸⁷ Resultatet blir Bondevik- regjeringen med Krf, Høyre og Venstre.⁸⁸ Lederstriden i Ap fortsetter, og en meningsmåling utført av TNS Gallup for TV2 viser at 50 prosent ønsker Jens Stoltenberg som leder, mot 16 prosent som ønsker at Jagland skal fortsette. 20 prosent vil ikke ha noen av dem. Av de som har en oppfatning om lederspørsmålet, vil over tre fjerdedeler ha Stoltenberg. Internt i partiet har flere uttrykt en klar misnøye med den delte ledersituasjonen. 63 prosent av Aps sympatisører ønsker Stoltenberg, mens kun 29 prosent vil ha Jagland.⁸⁹

På bakgrunn av lederstriden og all debatten rundt Jagland skriver Aslak Bonde en artikkel i Aftenposten, hvor han hevder at Jagland er i en slik posisjon at han kan fremstille seg selv som et ”medieoffer” på bakgrunn av det ensidige bildet som er blitt tegnet av ham av en populariserende presse. En slik presse tegner unyanserte bilder av personen Jagland, ifølge Bonde. Han trekker fram Bongo fra Kongo episoden og ”trebåt er ut”uttalelsen. ”Det ble oppslag om disse hendelsene i mediene fordi de bekreftet et inntrykk vi i pressen tror folk flest har av Jagland: Sleivete med ord, og av og til litt ufølsom overfor sine omgivelser”. Bonde kritiserer det han omtaler som en kjendisjournalistikk som forsøker å bekrefte folks forestillinger om en person. Bonde sier likevel at for de journalistene som har fulgt Jagland en tid så er det ikke overraskende at ”han har liten sans for ordenes valør, og at han til tider har *dårlige sosiale antenner*”.⁹⁰

2002 er et år preget av avgang, sykdom og skittentøyvask i full offentlighet for Jagland. På begynnelsen av året gir Jagland ut boken *Vår sårbare verden*. Boken hausses opp av en sulten presse. Det er hele verdenssituasjonen Jagland tar opp i til drøfting. En anmelder i *Kulturspeilet* skriver: ”Han kan virke så *klønete* han bare vil. I offentlige sammenhenger er han ikke den mest elegante og det må jo innrømmes at det grøsser i en at en voksen mann er i stand til å rote slik med ord og begreper. Hans taktiske utspill om dagen er så klossete at han

⁸⁶ Artikkel i Dagbladet 08.09.01, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2001/09/08/280080.html>

⁸⁷ Med et valgresultat på 24,3 prosent

⁸⁸ Fra 19.oktober 2001 til 17.oktober 2005

⁸⁹ 18.12.01

⁹⁰ Artikkelen ”Medieofferet Jagland” i Aftenposten, 21.12.01

ser ut til å falle for eget grep”. Anmelderen hevder også at det ”vrimler av *språklig klossethet* etter beste ”jaglandsk mønster”. Til tider blir han også noe *bestemt* og *selvhøytidelig* i formen.”⁹¹ Dagen etter anmeldelsen omtales Jagland som en ”ekte sosialdemokrat” i Aftenposten.⁹² Artikkelen er en vurdering av Jaglands ”karaktertrekk og retorikk”. I tillegg til at han betraktes som en ideolog og at han er provoserende, så ramses det opp stikkord som i en anmeldelse av personen og politikeren Jagland:

Partimannen. Kan virke bundet, keitet og lukket. Men det enkelte oppfatter som arroganse, skyldes ofte en grunnleggende sjenertethet. Han kan fremstå som påfallende lite raus med annet enn selvros. Når han sier han utøver selvkritikk, høres det nesten alltid ut som kritikk av andre. Oppfordrer til åpenhet i partiet, men har vært lite flink til å skape atmosfære for åpenhet. Har stayerevne og tåler store doser motgang. Er meget tydelig på det han mener i øyeblikket, men skifter ofte strategi. Nå skal partiet til venstre. For to år siden ville han ha samarbeid med Høyre. Mens Stoltenberg gjør det best på TV, er talerstolen og boken Jaglands formater. Han trekker lange linjer, og vil være en fremsynt ideolog. Høres ut som en radikal sosialdemokrat selv når budskapet er privatisering og høyresamarbeid. Snubler ofte i ord- og billedbruk.

I artikkelen vurderes også Jaglands vinner sjanser i forhold til lederavgjørelsen. Konklusjonen er klar: ”Dersom han lykkes med å fremstå som en mer troverdig sosialdemokrat enn Stoltenberg, vil hans sjanser for å vinne lederkampen bli større enn det ser ut som i dag”.

4.1.5. Personstrid og mobbing

Etter valget i 2001 starter en ny lederkamp i Arbeiderpartiet. Sterke krefter arbeider med å erstatte Jagland med Stoltenberg. 14. januar 2002 blir Jagland etter et sentralstyremøte presset til å trekke seg som lederkandidat. Jagland uttaler i ettertid til NRK at han som partiets leder måtte ta ansvar for å få partiet ut av en ødeleggende personstrid, og at det nå er viktig å fokusere på gjenskaping av tillit til Ap. I tillegg måtte han tenke på seg selv etter at han kollapset og ble sendt til Rikshospitalet samme måned år pga hardt arbeid over tid. I en pressemelding på Aps nettsider skriver han: ”Men jeg har fått en advarsel om at det finnes

⁹¹ Omtale av *Vår sårbare verden* i Kulturspeilet 11.01.02, <http://www.pluto.no/kulturspeilet/>

⁹² Artikkel i Aftenposten 12.01.02, <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article256890.ece>

grenser, særlig når personfokusering overskygger det som er partiets historiske oppdrag, nemlig å forbedre hverdagen til vanlige folk”.⁹³

Under en direktesending om Jaglands ovennevnte illebefinnende bryter NRK komikeren og daværende programleder for *Åpen Post*, Bård Tufte Johansen, inn i bakgrunnen i *TV 2 Nyhetene* kledd i et knall gult kyllingkostyme.⁹⁴ ”Hei! Har vi vært lite granne kritiske? Nå skal vi være snille”, kakler han i bakgrunnen løpende fram og tilbake mens han flakser med vingene. Reporter Elin Sørsdahl har tydelige problemer med å holde seg i rollen under intervjuet med Rikshospitalets informasjonssjef. TV 2-ledelsen reagerer kraftig på kyllingmannens⁹⁵ stunt, og mener det var upassende overfor Jagland og familien.⁹⁶ Tufte Johansen beklager opptrinnet overfor Jagland og hans familie, og poengterer at de hadde prøvd å gå etter mediene, at opptreden var en kritikk mot mediens dobbeltmoral i behandlingen av Jagland. Prosjektlederen i *Åpen post* på dette tidspunktet, Lars Hognestad, påpeker at hans redaksjon var ute etter å lage et mediasatirisk innslag, men at den ikke lyktes. Humorprogrammet ville gjøre narr av et samlet pressekorps som ifølge Hognestad lenge hadde vært ute etter ”å ta” Jagland, men som i det øyeblikk Ap-lederen ble lagt inn på sykehus, ikke torde være kritisk lenger.⁹⁷ Det hele virket som et satirisk oppgjør med mediens plutselige medlidenhet med Jagland. Noen dager etter hendelsen skriver sjefredaktør i BT, Einar Hålien, en kronikk med overskriften ”En kylling til besvær”. Han skriver:

Det måtte en velfødd kylling til for å få fart i debatten om mediens behandling av Thorbjørn Jagland. Indignasjonen over kyllingens ville ferd gjennom eteren skyldes kanskje like mye mediens hang til selvhøytidelighet, som oppriktig bekymring for effekten på Jagland og hans nærmeste familie.

Hålien mener *Åpen Post* gikk langt over streken, men som han påpeker: Skulle Jagland familien oppsummere sitt forhold til mediene tviler jeg på at Bård Tufte Johansen i kyllingdrakt ville stå særlig sentralt”. Han antyder at mediekommentatorene muligens bekymret seg mer om en TV- sending som ble forstyrret enn den manglende respekten Jagland ble vist. Hålien stiller seg også kritisk til at alle av Jaglands forsnakkelser er like

⁹³ www.dna.no

⁹⁴ Sendt 15.01.02

⁹⁵ En benevnelse *Åpen Post* selv brukte på rollefiguren

⁹⁶ Artikkelen ”Bård kuppet TV 2 nyhetene”, 15.01.02, <http://www.dagbladet.no/kultur/2002/01/15/306346.html>

⁹⁷ Artikkelen ”Angrende kylling” i VG, 16.01.02, <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=4364249>

fatale og trenger like omfattende journalistisk oppfølging.⁹⁸ Like etter skrives en artikkel på Friheten.no med betraktninger omkring den siste periodens hendelser.

Jaglands dager som DNA-leder synes talte og det er mange meninger om hvorfor. Uavhengig av hvordan hans helsetilstand utvikler seg, går det mot hans avgang. Han har forsøkt, men *behersker ikke det mediebaserte bakspillet* som Stoltenberg tilsynelatende gjør det. Jagland plumper stadig ut med en eller annen *dum* eller *uforståelig* uttalelse – særlig når han prøver å overraske, være morsom eller vise ”dybde”, mens Stoltenbergs metode er å si lite og heller gjenta enkle budskap, mer som en tv-reklame for en familiebil: Hver enkelt visning betyr lite, men summen av alle visningene fester seg i underbevisstheden og gjør det banale, uprovoserende enkle til noe uomtvistelig sant hos ganske mange.⁹⁹

Flere diskusjoner i media går nå på at Jagland virker bitter. En journalist hevder at Jagland er ”formørket av bitterhet”, at han ikke lenger er ute i politisk ærend, men at det dreier seg om å fordele skyld for å redde sitt eget ettermæle.

Som et forsvar for Jagland etter kollapsen og lederstriden går Thorbjørn Berntsen ut i avisene og ber Stoltenberg om å trekke seg.¹⁰⁰ Men til slutt skjer det motsatte: Jagland går av som leder, og Stoltenberg overtar. Nå står striden om hvem som skal bli nestleder. Men Jagland oppleves som bitter over å miste lederposisjonen i partiet. Det viser han i programmet *Kameratar*, som bli sendt på TV 2 sommeren 2002.¹⁰¹

Programmet inngår i TV 2s jubileringsprogram og handler om Arbeiderpartiets nære historie, et tiår preget av intern uro og maktkamp, der sentrale personer i partiet, som Jagland, Stoltenberg, tidligere LO-leder Yngve Hågensen, Grete Faremo, Grete Knudsen og Grete Berget deltar. De skal gi sitt bilde av hva som har skjedd. Debatten raser både i forkant av sendingen og i dagene etter. Beskyldninger om at Jagland ikke gir seg i forhold til personstriden og at han klandrer Stoltenberg indirekte for partiets nedtur hagler. Jagland selv hevder at han ikke gjorde dette for å ramme Stoltenberg, men at han gjorde det for å angripe en ukultur som gjør det umulig å drive politikk og styre et parti.¹⁰² Som reaksjon på kritikken lar Jagland seg intervjuet av NRK, hvor han hevder at han ikke klandrer Stoltenberg.

⁹⁸ Artikkel i BT, 18.01.02, <http://www.bt.no/meninger/kronikk/article122696.ece>

⁹⁹ <http://www.friheten.no/iriks/2002/01/jagsto.html>

¹⁰⁰ Bla i artikkelen ”Angrer ikke” i VG 17.01.02, <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=6391015>

¹⁰¹ TV 2, 28.08.02

¹⁰² Artikkelen ”Stoltenberg svarte Jagland” i Dagbladet 29.08.02, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/29/347353.html>

Det er tåpelig av TV 2 å lage en personkonflikt ut av dette. Jeg sa ja til TV 2 til å være med i et program om den politiske utvikling de siste ti årene. TV 2 har dratt ut en sekvens av dette og gitt det et tabloidformat. Det er tåpelig å lage en personkonflikt ut av dette mellom Stoltenberg og meg.¹⁰³

Jagland uttaler i programmet at han har blitt utsatt en kampanje mot seg, med bakvaskelser fra alle kanter. Han snakker om "råtten" partikultur, og om "giftspredning", og hevder at "man" har vært ute etter å ta ham og skape ukultur. Journalister fester seg spesielt ved en kommentar der Jagland ironisk omtaler det dårlige resultatet ved Stortingsvalget i 2001. "Det viste seg jo at vi ikke hadde noe kommunikasjonsproblem. Den store kommunikatoren (Stoltenberg)¹⁰⁴ ble jo brakt inn i bildet. Da fikk vi 25 prosent. Jeg fikk 35 prosent jeg, ved forrige stortingsvalg".¹⁰⁵ Med denne kommentaren oppfattes Jagland som både selvhevdende og selvrettfærdiggjørende. Den bitre måten det blir gjort på virker trolig mot hensikten, som er å samle seg om politikken og få partiet på fote igjen.

Tidligere justisminister Grete Faremo, som måtte gå av som følge av overvåkningsskandalen med Berge Furre, omtaler Jagland som "den ensomme rytteren" som skaper rot og kaos. Ifølge Faremo har Jagland ikke lyktes som leder fordi han mangler vilje til å ta ansvar og fokuserer for mye på seg selv. Grete Knudsen på den annen side, støtter Jagland og omtaler ham som et "sjeldent talent". I tillegg hevder hun i relasjon til de påståtte bakvaskelsene at det fantes en muldvarp i partiet. I et klipp som ikke ble vist i dokumenttaren, men vist på *2100 Nyhetene* i TV 2, sier Hågensen at han er glad for at han nå skal ut av Ap's sentralstyre, og at han tror Thorbjørn er mer opptatt av Hverdags-Norges problemer enn det Jens er.¹⁰⁶

Et par dager etter holder Jagland en tale på et landsstyremøte og repeterer sine bitre oppfatninger. En journalist beskriver forsamlingens respons som "pliktskyldig applaus". Stoltenberg derimot mottar stående applaus og trampeklapp etter sin tale med et budskap om å legge personstriden bak seg. "I det øyeblikket var det klart at et maktskifte var skjedd i Arbeiderpartiet. Jens hadde endelig overtatt landsstyret, en arena Jagland har hatt taket på i ti år (...) Jagland har tapt makt og ære. Jagland-epoken er definitivt over", skrev Dagbladets journalist.¹⁰⁷ Andre kommentarer dreier seg om Jaglands bitterhet, at han er en politiker som

¹⁰³ <http://www.stavangeravisen.com/art.asp?art=8603>

¹⁰⁴ Min merknad

¹⁰⁵ Ved Stortingsvalget i 1997

¹⁰⁶ Artikkelen "Mediestruktørene" i Dagbladet 03.09.02, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/09/03/347759.html>

¹⁰⁷ Artikkelen "Alt er tapt" i Dagbladet 30.08.02, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/30/347387.html>

ikke har lyktes, men som har tapt en maktkamp og med det har plassert seg utenfor. En journalist skriver:

Jeg har lenge ment at Thorbjørn Jagland er en *visjonær* politiker det var verdt å lytte til. Han er *prinsipiell* og en *tydeligere ideolog* enn Jens Stoltenberg. Det har virket som om han ville noe. For den avtroppende leder ser det ut til at historieskrivning er blitt viktigere enn partiets framtid¹⁰⁸.

Partilegenden Haakon Lie kommer også på banen og uttaler seg om Jaglands utspill. ”Jeg lurer på hva som foregår oppe i huet på'n”, og sier at det som skjer nå gjør vondt. En av fylkeslederne mener at Jagland hadde mulighet til å gå av med ære og verdighet, men at disse utspillene gjør at han er styrket i troen på han ikke bør fortsette som leder. ”Dette er smålig. For meg blir ikke Jagland stående som en av de mest respekterte Ap-lederne.”¹⁰⁹ BT konkluderer i en artikkel at ”vurderingsevnene hans er av varierende kvalitet”.¹¹⁰

Også forskere kommer på banen og kommenterer. Valgforsker Marcus Buck, UiT, hevder at det selv ikke på Ap's ”tenkeloft” vil være plass til Jagland. Han mener at det på et menneskelig plan ikke er vanskelig å forstå bitterheten, men at *mangelen på politisk gangsyn* savner sidestykke og er et mysterium. ”Han vil ende opp som et politisk spøkelse i Arbeiderpartiet. Han har utspilt sin rolle som høyttenker og ideolog, fordi det som har skjedd de siste dagene vil bli heftende ved ham for all framtid”, skriver Buck. Han spår at det vil skje raskt. Og at Jagland, i relativt ung alder, er ferdig i norsk topp-politikk.¹¹¹ Per Anders Madsen skriver en artikkel om retorikk i Aftenposten, i forbindelse med at retorikk blir universitetsfag. Han uttaler seg om moderne retorikk og autentisitetsbegrepet i forhold til fjernsynet. Ifølge Madsen fremstår Jagland som en tydelig, men omvendt illustrasjon på flere av den moderne retorikkens viktigste innsikter. ”Han proklamerer at han vil ”stikke hull på byller”, og ”lufte ut”, til og med gjøre det lettere for Jens Stoltenberg, men har store vansker med å få andre til å tro på sine proklamasjoner. Man tviler til og med om han tror på det selv”, skriver Madsen.¹¹²

¹⁰⁸ Artikkelen ”Trekk deg i dag, Jagland” i Dagbladet 29.08.02, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/29/347287.html>

¹⁰⁹ <http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/29/347285.html>

¹¹⁰ BT 29.08.02

¹¹¹ Artikkelen ”Jagland ender som et spøkelse” i Dagbladet 30.08.02, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/30/347388.html>

¹¹² Artikkelen ”Språket slår tilbake” i Aftenposten 31.08.02, <http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/article390880.ece>

4.1.6. ”Han kom igjen, ja, han er her allerede”

Våren 2004 omtaler Drammens Tidene Jagland som en som på kort tid gått fra å være Aps rikssyndebukk til å bli fylkespartiets kjæledegge.¹¹³ Ingen er mer ønsket på Stortinget enn ham. Aps lokallag diskuterer hvem de ønsker å sende på Stortinget. 17 av 18 kommuneledere ønsker Jagland. ”Jagland er et klart førstevalg. Han er en eminent politiker og har mye å tilføre.” ”Thorbjørn er et must. Det finnes ikke en bedre egnet mann til å drive norsk utenrikspolitikk”. Flere mener han har forbedret seg: ”Thorbjørn var virkelig ute og kjørte i forhold til egen organisasjon. Mye har forandret seg i det siste”, uttaler en av fylkesrepresentantene. Mange legger merke til at han tenker større enn sin egen hageflekk, at han har en større agenda og et større perspektiv. ”I dag er Jagland sikret full støtte”, konkluderes det.

Skittkastingen har begynt å stilne. Serien av ubehageligheter, eller mediekjøret, varte i en seksårsperiode fra 1996, året da Gro H. Brundtland gikk av som statsminister, til etter at Jagland ble lagt inn på Rikshospitalet. En stund etter denne hendelsen blir det noenlunde stille. Omtaler om Jagland ser ut til å dreie seg mer om utenrikspolitiske spørsmål.

I forkant av valget i 2005 gir Jagland signal om han ønsker jobben som utenriksminister i en rød- grønn regjering. Debatten raser, og han må vike for Jonas Gahr Støre. I stedet blir han valgt inn som Stortingspresident. Redaktør i Ukeavisen Ledelse, Magne Lerø, omtaler Jagland som *en tungveker* som vil gi Stortingets presidentskap mer tyngde, og at han vil være en eksponent for de lange linjers perspektiv i politikken. ”Jagland taler med *autoritet*”, skriver Lerø, og hevder at Jagland har vist at han kan heve seg over den daglige politiske debatten.¹¹⁴ ”Han er en av landets fremste *politiske ideologer*, og har utmerket seg nettopp ved å se utover det daglige”. Nå er han også involvert som styreleder i Bondeviks nye fredssenter, Oslosenteret for fred og menneskerettigheter, The Oslocenter. ”Vervet gir Jagland anledning til å videreføre noen av sine utenrikspolitiske prosjekter som kunne vært vanskelige om han ikke hadde hatt en annen plattform enn president i Stortinget”. I forbindelse med Jaglands inntreden som stortingspresident kommer også Yngve Hågensen

¹¹³ ”Ingen over - ingen ved siden”, artikkel i Drammens tidene, 04.04.04,

<http://dt.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20040415/NYHET/104150219&SearchID=73281065628955>

¹¹⁴ 22.09.05

på banen og påpeker at Jagland har hatt en enorm betydning for Arbeiderpartiet siden han ble partisekretær, både gjennom fornyelsen av partiet på 80- og 90- tallet, og som partileder og statsminister. Stoltenberg¹¹⁵ uttaler seg også i forkant av valget til NRK, i svært positive vendinger: ”Vi vil foreslå Thorbjørn Jagland fordi han er en politiker med *lang erfaring, store kunnskaper og mye ledererfaring*. Han har evnen til å *tenke prinsipielt og langsiktig*, og det mener vi er viktige egenskaper for en stortingspresident.”¹¹⁶ Etter at valget er offisielt uttaler Stoltenberg seg til Aftenposten i artikkelen ”Herr President”: ”Dette er en tillitserklæring til Thorbjørn Jagland. Han blir nummer to i riket etter Kongen. Jagland nyter stor tillit i Ap”.¹¹⁷ Om vervet som stortingspresident uttaler Jagland selv til Aftenposten: ”Jeg kan vel fortsatt spille en rolle i norsk politikk, men det blir nok på en annen måte enn tidligere. Men jeg vil fortsatt ha mitt syn på utenrikspolitiske spørsmål og delta i debatten.”¹¹⁸

Det kan virke som om sektorpolitikk er noe Jagland takler bedre, spesielt i forhold til å kommunisere sitt budskap og sine kunnskaper utover de indre gemakker. Utenrikspolitikk er tydelig noe Jagland brenner for, og et område han har stor kompetanse innenfor. Her er det tydelig at han opptrer med større trygghet og appell enn han kunne da han var partileder og statsminister og måtte si og mene noe om alle politiske områder og i alle sammenhenger. Det virker mer eller mindre som om ”kompetansedyden” står sterkt her i forhold til troverdighetsbegrepet. Jagland får også være litt mer i fred, han får drive mer med sitt; dette er ikke den typiske politikken som kommuniseres i store mengder ut til oss velgere. Vi legger ikke så mye merke til ham lenger. Således er han mindre synlig, med de følger det kan ha. Kanskje er det også slik valgforsker Bernt Aardal uttaler seg i Aftenposten:

(...) det betyr jo ikke at all kritikken var feilaktig. Jagland er ikke blitt mer veltalende, men sikrere. Og så har han fått større slingringsmonn i forhold til omgivelsene. Kanskje handler det om å komme på riktig plass. Å ha store vyer som partileder, å få alt til å fungere på alle områder samtidig, er mye vanskeligere enn å være sektorpolitiker.¹¹⁹

¹¹⁵ På det tidspunktet som påtroppende statsminister i den rød- grønne regjeringen

¹¹⁶ Artikkelen ” Han kom igjen, ja, han er her allerede” i Aftenposten 09.05.04,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article790457.ece>

¹¹⁷ Artikkelen ”Herr President” i Aftenposten 22.09.05,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article1119783.ece>

¹¹⁸ Artikkelen ”Thorbjørn Jagland blir Stortingspresident” i Aftenposten 21.09.05,
<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article1119553.ece>

¹¹⁹ Samme som over

Det kan altså tenkes at trygghet, og det å være sikker på seg selv, og ikke minst evne å kommunisere dette, har bidratt til at Jagland i denne perioden så ut til å øke sin troverdighet.

4.2. Analyser av Thorbjørn Jagland i ulike situasjoner

4.2.1. Sluttappeller i NRKs avsluttende EU- debatt i 1994 – Jagland og Erik Solheim

I denne delen ønsker jeg å gi en analyse av Thorbjørn Jaglands (ja- siden) sluttappell under den avsluttende debatten om norsk medlemskap i EU i 1994. Til sammenlikning vil jeg se på Erik Solheims (nei- siden) sluttappell, da den viser en ganske annerledes form for appell enn den Jagland gir. Thorbjørn Jagland, som på denne tid er leder for Ap og tilhenger av EU, holder en avsluttende appell på halvannet minutt. Det samme gjør Erik Solheim, leder for Sv og EU- motstander. Andre deltakere er partiledere fra de syv største partiene i tillegg til Ap og Sv, blant annet Carl I. Hagen (Frp), Kjell Magne Bondevik (KrF), samt Anne Enger Lahnstein, lederen for senterpartiet og en innbitt EU- motstander. Gro Harlem Brundtland, som var statsminister under dette valget, deltar også. I forkant er det blitt trukket lodd angående rekkefølgen debattantene skal få tale i.

I denne politiske fjernsynsdebatten er deltakerne plassert samlet på rekke og rad og utgjør et panel vendt mot et publikum som befinner seg i salen, samt et fjernsynspublikum. På den måten blir henvendelsene i stor grad rettet mot et tilstedeværende i tillegg til et fraværende publikum. De to programlederne, Ingolf Håkon Teigene og Terje Svabø, er sterkt til stede og innehar en aktiv rolle; de fordeler ord, stiller spørsmål, utfordrer debattantene, kommenterer og avbryter under selve debatten. Denne avsluttende debatten gir publikum en siste anledning til å reflektere omkring det store spørsmålet, om å stemme ja eller nei til EU. For politikerne utgjør debatten en siste mulighet til å henvende seg direkte til velgerne med oppfordringer om hva som var det beste valget. Selve sluttappellen er siste anledning for Jagland og Solheim til å oppfordre potensielle velgerne om stole på dem og å stemme henholdsvis ja eller nei til EU. Jaglands sluttappell lød slik:

De europeiske landene samles nå i EU for å skape fred, et bedre miljø og arbeid til alle. Norge kan ikke velge bort EU, vi kan bare velge bort vår medbestemmelsesrett i Europa. Nei - siden sier at vi har... to- og tyve års erfaring med å stå utenfor- dette er galt- i alle disse årene har Norge vært medlem av frihandelsorganisasjonen EFTA. Når Østerrike, Sverige og Finland går inn i EU oppløses EFTA. Vi bryter med det nordiske samarbeidet ved et nei og vi får en svekket stilling i ... NATO. Vi har ikke en dags erfaring med den situasjonen som vil oppstå... hvis vi får et nei ved folkeavstemmingen. Jeg vil derfor oppfordre alle som er ja, alle som heller mot et ja om å møte fram på valgdagen og stemme ja slik at vi slipper at Norge står utenfor alene i Vest- Europa. Som sosialdemokrat har jeg alltid ment at... øh...(stotrer, leter etter ord) flere klarer mer enn... en, jeg har alltid ment at fellesskap er bedre enn å stå alene. Samarbeid er vanskelig, men samarbeid er bedre og tryggere enn alle andre alternativer. Med utgangspunkt i norske tradisjoner og nordiske verdier skal vi slå ring om den norske... velferden - Ja vi elsker Norge, vi skal også leve og dø i Norden- men vi skal også kjempe for et tryggere Europa. Møt fram og stem ja!

Jagland holder seg innenfor den gitte tidsrammen på et og et halvt minutt, og unngår med det å bli avbrutt av debattlederne. Kjell Magne Bondevik (Krf) og Carl I. Hagen (Frp) derimot, får sine siste ord druknet i avbrytelser. Jeg vil tro den siste setningen, ”sluttappellen i sluttappellen”, selve avrundingen, kan være virkningsfull og at det er viktig for politikeren at denne kommer tydelig til sin rett. Jagland legger ekstra trykk på den siste setningen, den siste oppfordringen til å stemme ja. At han snakker i et rolig tempo, og fokuserer på et begrenset antall punkter, er nok bedre av hensyn til seerne, enn om han forsøker å oppsummere alle argumentene for eller i mot på et kort. Språkmessig sett er uttalen flytende og klar; ingen ord eller vendinger drukner. Tempoet kan heller ikke sies å være for høyt. Ap- lederen snakker generelt sett rolig, det virker ikke som om han haster seg igjennom appellen for å få sagt mest mulig på den tid han har til rådighet. Han gir også greit inntrykk av å ha kontroll og virker generelt trygg og tidvis presis når han snakker. Men på et bestemt punkt stopper han opp, stotrer og forsøker å foreta en vending i appellen, noe som skaper et negativt brudd i taleflyten. I et lite øyeblikk virker han til å ha glemt hva han skal si videre. Fra og med dette bruddet høres det litt mer ut som om han snakker på sparket. Han virker mer hverdagslig et lite øyeblikk, men henter seg raskt inn igjen og fortsetter i en strengt saklig form. Dette aspektet kommer jeg tilbake til nedenfor.

Den første delen av appellen er viet en fornuftig og realistisk bedømming av EU-situasjonen. Her er Jagland veldig saklig, argumenterende og logosorientert. Et virkemiddel han anvender er å legge ekstra trykk på positivt ladde ord som fred, fellesskap, vi, alle, samarbeid, norske tradisjoner og nordiske verdier, et tryggere Europa. Jagland er også ganske

tydelig i oppfordringen ”stem ja”. De positive aspektene han forsøker å framheve knytter han til et ”ja- standpunkt”, slik at de positivt ladde ordene fungerer som en positiv rød tråd igjennom hele sluttappellen. Ordet ”ja” trekkes fram fem ganger delt i to klynger og oppfordringene kommer i to konsentrerte avsnitt. Ved at han også legger trykk på mer negativt ladde ord og kobler disse til et ”nei- standpunkt”, får han fram motsetninger – bla. hva som kommer til å skje dersom man ikke blir med i EU- å stå utenfor er galt, EFTA oppløses, samt at vi bryter med det nordiske samarbeidet ved et nei. Slik skaper han muligheter for engasjement og identifikasjon. Han markedsfører også greit kjerneverdiene ”fellesskap” og ”samarbeid”, verdier som er viktig å få fram i en EU- debatt. På et generelt grunnlag taler han også godt, - saklig sett. I noen tilfeller kan han virke usikker i sin væremåte og kroppsspråk, og hvor han skal feste blikket.

I denne appellen virker Jagland usikker på hvor han skal se og ser først skrått i retning mot debattstyrerne, før han retter blikket framover og ser direkte inn i kamera. Dette skjer i løpet av de første tre ordene. Jagland blick er ikke stirrende, slik Carl. I. Hagens blick er i Frps sluttappell. Han har derimot et litt flakkende blick, som om han er usikker og presset av situasjonen. At han virker famlende, litt nervøs og keitete de første sekundene, kan kanskje virke positivt i den forstand at det virker ekte for tilhørerne; en politiker kan også være nervøs og forvirret. Men til syvende og sist ser han direkte inn i kamera, på seerne, og holder blikket sitt slik gjennom hele appellen, med unntak av en titt i manus.

Jeg har til nå trukket fram en del aspekter jeg anser Jagland for å være god på i framføringen av appellen. Skal vi se på aspekter han muligens ikke er så god på, er det viktig å vektlegge at det ikke står på det politiske budskapet han formidler. Selve innholdet er det heller ikke noe galt med, i alle fall ikke der han forholder seg saklig. Det er snarere hvordan han formidler innholdet, eller *ikke* formidler det, man må se nøyere på. Slik sett blir det først når man oppdager mangelen på helhet og integrasjon i appellens ulike deler at man får øye på hva det er som ikke fungerer. Det er når man ser at det saklige og presise ender opp i floskler at man begynner å bli klar over hva som går galt.

For det første får en følelsen av at Jagland holder en tale, han snakker veldig planlagt og innøvd. Når han taler, virker det som om språket, som grammatisk sett er ganske feilfritt, bunner mer i en skriftlig tradisjon enn i en muntlig. Med det mener jeg at setningsoppbygningen virker mer formell enn personlig og uformell. Han legger ikke til så mange dagligdagse innskytelser eller uttrykk som er mer vanlig i dagligtalen, slik at det virker mer innøvd og upersonlig enn det ville gjort i en mer muntlig og personlig form. Han mer

eller mindre gjengir og refererer og har tydelig øvd inn hva han skal si i løpet av halvannet minutt. Stemmen synes også å være litt tonløs, man finner ikke de helt store høydene. Jagland lar setningene ende ganske rett fram og gjør med det selve musikaliteten i språket litt pregløst. Det hele bærer preg av å være litt mekanisk, stemmen har få høyder. Generelt ser man at den mer dempete formen for tale ser ut til å fungere godt på fjernsyn, men kombineres den med en monoton stemme kan det tenkes å ha motsatt virkning. Når han i tillegg virker utilpass i situasjonen og hovedsakelig kikker direkte inn i kamera under hele appellen, blir det hele litt stivt.

Bruken av store ord og klisjeer gjør at store deler av appellen bærer preg av en ”17. mai retorikk”. Det hele blir for svulstig. De avsluttende setningene virker svulmende og klisjéaktige. Samtidig er det sannsynligvis meningen fra Jagland sin side å komme med et fengende og slående uttrykk. Utsagnet ”Ja- vi elsker Norge” er utvilsomt en henvisning til nasjonalsangen ”Ja vi elsker”. I denne sammenhengen blir det noe pompøst. Dessuten er det et paradoks i en EU- debatt at han tyr til en slik ”17. mai retorikk”. Spørsmålet er om dette er formålstjenlig retorikk i denne konteksten.

En sluttappell er noe annet enn et innlegg i en debatt. Debatter krever i utgangspunktet at en så langt det er mulig tar ting på sparket, fordi en aldri vet helt på forhånd hvilke argumenter det er man forholder seg til, eller hvilke utfordringer det er en står opp i mot. En er heller aldri helt forberedt på avbrytelser eller kritiske spørsmål fra ordstyrerne. Sluttappellen skal fungere som en siste oppfordring og oppsummering, eller som det siste ”stikket”. Det gjelder å være presis og å utnytte den tiden man har effektivt. Med den korte tiden man har tilgjengelig er det kanskje lett å ty til en framstillingsform med store ord man ønsker skal skape bilder og engasjement. Men på fjernsyn lønner det seg ikke å referere argumentene fra manuset som ligger på bordet framfor en. Heller nytter det ikke å bruke for store ord eller fakta, man må vise seg på en mer personlig og avdempet måte. I dette mediet kommer man sannsynligvis også lengre dersom man legger an til en mer muntlig kommunikasjonsform, snakker ”på sparket” eller ”prater”, fremfor å tale som man skriver. På fjernsyn fungerer det dårlig med en henvendelse som er skriftlig i formen. Uansett hvilken form man velger, er det viktig at man gjør enten det ene eller det andre. Enten er man muntlig eller skriftlig i formen, uformell eller formell. Forsøker man å kombinere, uten å klare å balansere, er der dessuten en fare for å virke inkonsistent i sin opptreden. En slik ubalanse er som vi skal se det viktigste ankepunktet mot Jaglands sluttappell.

Sluttappellen mangler integrasjon mellom de ulike delene. Det mest fremtredende er en tydelig todeling i appellen, som skaper en forstyrrelse. I den første delen legger Jagland opp til en saklig og argumenterende tone. Her har han en fornuftlig og upersonlig måte å snakke på, uten følelsesappell. Første avsnitt i første del bærer preg av å være en utenat lært lekse. Det kommer glidende, enkelt og greit. Men også her er han litt uklar til tider. I den andre delen forsøker han å legge an til en personlig vri, en følelsesappell, hvor forsøket går på å være mer personlig: Thorbjørn Jagland har selv alltid ment at fellesskap er bedre enn å stå alene, og at samarbeid krever innsats. Men her gir han inntrykk av usikkerhet, han glemmer hva han skal si. Det høres ikke ut som om han oppriktig mener det han sier, det er innøvd, men likevel litt feilslått. Som et barn som har lært noe utenat, hvor ordene strømmer på, og hvor han glemmer å trekke pusten tilstrekkelig til å ta pauser. I tillegg fremstår han som pompøs i sin bruk av utsagnet ”Ja vi elsker Norge, vi skal leve og dø i Norden”. Sitatet gir assosiasjoner til Sveriges nasjonalsang og sangskatt ”Du gamla, du fria”. Det hele blir noe patetisk, og oppleves som løsrevne utbrudd der vi har fornuft uten følelse i sluttappellens første del, og følelse uten fornuft i sluttappellens andre del. Overgangen mellom delene fremtrer heller ikke som rasjonell.

Sluttappellens to deler synes rett og slett å være løsrevet fra hverandre. Det argumenterende og det følelsesmessige utgjør to biter av særdeles ulik karakter. De synes å ikke være integrert og forankret i hverandre. Overgangen mellom dem er heller ikke glidende, men skaper et brudd i argumentasjonen og et brudd i flyten. Dersom han hadde maktet å flette slike fokus ”usynlig” sammen til en helhet, kunne han gitt velgerne et inntrykk av et personlig engasjement. Jaglands fomling ved omstilling gjør oss oppmerksomme på dette bruddet, snarere enn at fomlingen og usikkerheten kan vekke sympati eller gi oss assosiasjoner til noe ekte eller en muntlighet. Det blir vanskelig å bli overbevist om at det er en og samme person som står inne for alt sammen. I stedet blir Jaglands forsøk på å spille på personlige aspekter og følelser i verste fall redusert til, som jeg tidligere var inne på, en slags ”17. mai retorikk”.

Det virker som om politikere sjelden er enige i noe. Dersom en er mer åpen for andre sine synspunkter, og klarer å si ”jeg er enig i det du sier” eller ”jeg forstår hva du mener”, kan det godt hende at velgerne blir mer velvillig innstilt til budskapet. Viser du også at du forstår at der finnes mange sider av en sak så er der trolig en større sjanse for at seerne lytter litt ekstra på det du har å si. Erik Solheim innleder sitt innlegg på, en retorisk sett, veldig smart måte vil jeg tro. Mitt generelle inntrykk, visuelt og språklig sett, er at Solheim i motsetning til Jagland tar sluttappellen ”på sparket”. Solheim holder seg, som Jagland, innenfor den angitte

taletiden. Likevel virker Solheims sluttappell lengre enn Jaglands, som i stor grad er preget av et tyngre og vanskeligere språk. Solheim taler i et mer muntlig språk:

Jeg tror alle mennesker forstår at sannheten ikke er fullt ut på den ene eller den andre side i denne saken, og at det finnes argumenter for både ja og nei, og da må man gjøre opp med seg selv hva som er det aller viktigste i samfunnsutviklingen, og for meg er det miljø; jeg tror det er det 21. århundrets aller største spørs... (stotrer) aller største spørsmål. Da bør vi si nei til en union som bygger på uhemmet økonomisk vekst. Dernest er det et..., å skape et samfunn med små sosiale forskjeller, fordi det er et samfunn som... det blir mindre kriminalitet i, det blir mere livskvalitet, det blir bedre forhold mellom menneskene i et sånt samfunn, da bør vi si nei til den sterkt høyredominerte økonomiske politikken som EU bygger på. Og dernest er det demokratiet for det er det beste vern for de svake interessegruppene i samfunnet, de som ikke når fram så lett i andre kanaler. Og alle disse tre grunnene, miljø, solidaritet og demokrati..., av disse grunnene mener jeg at ..., jeg vil anbefale folk et nei. Og jeg tror det er det tryggeste man gjør når man tenker på at vi blir ikke isolert... Vi kan handle, reise, samarbeide, vi er også ved et nei det mest internasjonale land av noen land i verden. 94 % av jordas befolkning står utenfor EU, og da tror jeg menneskene i Norge,...(brudd i setning, snur tvert om) jeg vil anbefale menneskene å stemme slik jeg tror de fleste har lyst til, å stemme nei (stort smil) på den åtteogtjuende.

Jeg får ikke inntrykk av at Solheim følger noe manus. Støtter man seg tungt på manus, er ulempen at spontaniteten sannsynligvis reduseres. Når man kikker ned i manuset og samtidig forteller velgerne at "det er din stemme som teller", vil relasjonen mellom seere og politikeren antakelig svekkes. Anne Enger Lahnstein (Sp, nei- siden) ser ut til å gjøre noen slike feil da en både ser og hører at hun leser ordrett fra et manus, og lar blikket veksle hurtig mellom oss seere og en bunke papir. Solheim derimot, tar tilsynelatende appellen på sparket. Språket er enkelt og lettfattelig, selv om argumentasjonen kan virke litt uklar. I motsetning til Jagland er språket muntlig. Appellen bærer preg av flere grammatiske feil og av setninger man aldri kunne anvendt i et skriftlig medium. Setningene er usammenhengende, og man aner en mindre logisk setningsoppbygging enn den man finner hos Jagland. Men nettopp det at tankerekken er gjennomgående ufullstendige, og at de avbrytes av Solheim selv, virker mer vanlig og hverdagslig. Solheim forsøker ikke å tale i tradisjonell forstand, og det er tydelig at han ikke virker til å være særlig opptatt av å utsmykke språket sitt, verken med metaforbruk, fengende slagord eller en formell stil.

Sv- lederen stiller seg i utgangspunktet åpen til at ja- siden sikkert også har gode argumenter. Dette er sannsynligvis et smart trekk. På den måten gir han inntrykk av å ha en

velvillig innstilling, en egenskap som kan bidra til høy troverdighet. Jagland derimot, uttrykker seg kategorisk og slår mer fast hva som er det riktige. Han røper ingen som helst tvil om at ja- sidens argumenter er de beste. På det viset virker han mer belærende enn Solheim. Solheim henviser på et vis til folks intellekt; han viser til folks tenkeevner og samvittighet, og han skjønner at det kan være vanskelig å velge, men at folk er smarte nok til å ta det rette valget. Han anerkjenner folks tvil, og forsøker med det å identifisere seg med tvilerne. I stedet for å virke belærende og framstille seg selv som en som sitter inne med alle svarene, roser han velgerne ved nettopp å appellere til deres intellekt. Dette gjør han ved å bla innledningsvis fremheve at "Jeg tror alle mennesker forstår...". At han i tillegg sterkt vektlegger de grunnleggende og allmenne verdier han antar at velgerne har, er retorisk sett veldig smart, da han trolig møter større velvillighet hos velgerne enn Jagland gjør.

Noen ganger virker det som om ordene løper løpsk. Dette kan være positivt. Det kan signalisere at han er engasjert og dedikert til å få fram budskapet. At han lar seg rive med og prater litt fort, kan på sett og vis gi signaler om at han har veldig sterke følelser for EU-spørsmålet. Man får et inntrykk av en slags ivrighet og et innfall som kommer der og da. På fjernsyn er det trolig virkningsfullt å tale som Solheim gjør her; han er hverdagslig i formen og det virker langt i fra innøvd. Ordene strømmer ikke på som en utenat lært lekse, som hos Jagland. Vel forsøker han å si mye, men Solheim virker mer som en engasjert samtalepartner, i noe som minner mer om en prat, enn en tradisjonell politiker. Solheims talemåte hviler da også på en muntlig tradisjon og form som muliggjør å tale på sparket. Er man derimot skriftlig i formen er det ikke vanlig eller tillatt å være uklar.

Hva er årsakene til at det hele virker som om Solheim prater? Blikket og selve blikkretningen har mye å si, i tillegg til den ovennevnte muntligheten. Solheim ser bestemt ut, som om han virkelig mener det han sier. Han virker selvsikker og trygg, men som Jagland har også han et litt flakkende blick. Forskjellen er at blikket får Solheim til å se litt keitete ut, og ikke uttrygg og usikker som Jagland. Sistnevnte kan gi inntrykk av at han tviler på det han selv sier, eller at han er uttrygg på hvordan han skal formulere seg. Solheim har, i motsetning til Jagland som er alvorlig under hele seansen, et forsiktig smil som ligger på lur, og som nesten blir til et lurt flir som preger hele ansiktet når han kommer til den siste oppfordringen om å si nei til EU. Fliret ser også litt usikkert ut, men heller ikke her er det den type usikkerhet som Jagland gir inntrykk av. Solheim virker snarere litt sjenert, forsiktig og ydmyk, men likevel bestemt, et inntrykk jeg for øvrig synes sitter under hele sluttappellen. Gro Harlem Brundtland, for å ta et annet eksempel, er tydelig alvorlig i det hun avslutter den

siste oppfordringen om å stemme ja. Hun tar brillene bestemt av seg og stirrer inn i kamera med et autoritært blikk. Blikkretningen hos Solheim derimot er spesiell fordi han får det til å virke som en samtale i studio. I motsetning til Jagland som hovedsakelig lar blikket fokusere på oss som ser på, dreier Solheim stort sett blikket sitt i retning av debattlederne. Han henvender seg i all hovedsak til dem, og snakker som om han prater med noen han kjenner, med familie eller venner. Seerne får på et vis være ”flue på veggen”. Solheim virker mer opptatt av å fortelle hva han virkelig mener enn å synlig gjøre inntrykk på oss. Slik er han antiretorisk i formen. Og han viser et tydelig engasjement!

Selv om den noe uklare argumentasjonen kan skade Solheims *kompetanse*, så styrker den nok hans *karakter* og hans *velvilje*. Åpen usikkerhet eller famling med ord kan som vi har sett i de fleste tilfeller ses på som et tegn på ærlighet, fordi vi tydeligvis ikke skjuler vår usikkerhet. Den noe sjenerte og keitete usikkerheten til Solheim kan tas som et tegn på at han tenker seg om underveis. Den kan og tas som et tegn på at han ikke har forberedt et velformulert og manipulerende retorisk innlegg.

Hvilke implikasjoner kan dette så ha for seernes oppfatning av ham? Hvilken stil kan vi tale om her? Vi har allerede vært inne på at Jaglands stil virker forholdsvis tradisjonell. Når det gjelder Solheim, kan vi først og fremst si at han avstår fra en klar retorisk stil. Hele seansen virker antiretorisk og antiautoritær. Dette er kanskje det mest påfallende med Solheims sluttappell. Som jeg har vært inne på tidligere er dette en henvendelsesmåte som ikke forsøker å overbevise oss i tradisjonell forstand. Dette kommer tydeligere til syne når vi ser på hans bruk av personlig pronomen i sin henvendelse. Det som kjennetegner Solheims appell, til forskjell fra Jaglands appell er at han i stor grad starter setninger med ”jeg mener” eller ”jeg tror”. Jagland derimot taler hovedsakelig om ”vi”, oss i partiet eller vi som stemmer ja. Med det mister Jagland litt av muligheten til å skape et klarere bilde av hva han som person og politiker mener. Jagland vektlegger snarere å få fram at ”Jeg er sosialdemokrat” og knytter sitt politiske virke til parti og ideologi. Med det blir han politiker og kun det. Man kan ikke forvente at man skal gi et personlig inntrykk ved anvendelse av personlig pronomen som ”vi”, framfor ”jeg” slik SV- lederen gjør. Solheim er Solheim. Han knytter sin appell til det å være menneske. På den måten blir Solheim en av oss, en som ikke stiller seg på sidelinjen.

Samtidig oppfordrer Solheim folk til å stole på at han har tenkt mye på denne saken, og at velgerne ikke behøver å bekymre seg for at det riktige valget vil tas. Oppfordringen om å stole på ham, og at han anbefaler å stemme nei, virker som en form for appell til hans autoritet som politiker. Det paradoksale er likevel at Solheim forsøker å vise seg som

antiautoritær, nettopp ved å unnlate å kaste meningene sine på seerne, og snarere oppfordrer dem til å tenke selv. Når han i appellen forsøker å få fram hva som er det aller viktigste for ham legger han grunnlaget for en subjektiv bekjennelse, både av at han er på velgernes sin side, samt at han appellerer til velgernes intellekt. Det vi egentlig er vitne til er en skjult følelsesappell. Solheim gir inntrykk av å være antiautoritær, men det er ikke sikkert dette er tilfelle. Autoriteten ligger nemlig skjult under usikkerheten og beskjedenheten han fremviser, samt i oppfordringen om at vi skal stole på ham. Det hele blir som en godt skjult følelsesappell, en ”hode/ hjerteappell” som skaper en paradoksal situasjon. Stilen skal virke antiautoritær og antiretorisk, men blir en godt skjult retorikk og en henvendelsesmåte som på sett og vis kan sies å være antiautoritær.

Som vi så i forhold til Jaglands sluttappell, var hans største problem mangelen på integrering mellom de ulike delene. Hos Solheim derimot ser man ingen klare brudd. Det ser heller ikke ut til at man kan tale om noen distinkte deler. Der Jagland får problemer med overgangen fra et saklig fokus til et personlig, lar Solheim det saklige og det personlige engasjementet gli sammen. Selv om sakligheten og innholdet ikke er særlig klar, makter han å finne en balanse, et balansert ståsted mellom sak og person. Det hele blir dermed menneskelig og hverdagslig, og langt i fra belærende som hos Jagland når han ramser opp fordelene og ulempene med EU, som vi i Ap mener er det viktigste.

4.2.2. Intervjusituasjoner i Stortingsvalget 2001

Opptakten til valgkampen i 2001 var ikke oppmuntrende for Arbeiderpartiet. Høyre seilte opp til rekordhøyder på gallupene, og Arbeiderpartiet sank på meningsmålingene. Jan Petersen startet innspurten av valgkampen med over 30 prosent på meningsmålingene, mens Arbeiderpartiet stupte ned mot 20 prosent. For Arbeiderpartiet var hovedproblemet at de manglet en sterk nok politikk på viktige områder til å lokke til seg velgere (Takvam 2002: 152-153). Som vi var inne på tidligere ble nederlaget stort for partiet, Ap fikk som vi så en oppslutning som lå rundt 10 prosent under resultatet i 1997. Høyre, Kristelig Folkeparti og Venstre dannet regjering, og etter regjeringsforhandlingene ble Kjell Magne Bondevik statsminister. Det var i forbindelse med dette valget at Thorbjørn Jagland i programmet *Kameratar*, ironisk beskrev Stoltenberg som ”den store kommunikatoren”, i forbindelse med det den gang rådende synet på Stoltenberg som ”velgermagneten” i valgkampen.

I denne delen skal jeg ta for meg to intervjusituasjoner med Jagland, sendt i TV 2s valgsendinger i forbindelse med selve valgdagen i september 2001.¹²⁰ Intervjuene er foretatt i forkant av og etter at stemmene er talt og valgresultatet foreligger. Intervjuene er ulike ikke bare i forhold til det budskapet som formidles, men også i forhold til hvilken type intervjusituasjon det er på tale om. I det første intervjuet blir Jagland stoppet ”i farta”, mens det andre intervjuet finner sted under partilederutspørringen i *TV 2 Valg*¹²¹ etter at resultatene foreligger. Dette intervjuet er et kort innledende intervju i begynnelsen av partilederdebatten, hvor hver partileder får gi sitt syn på valgresultatet og sitt partis mulige posisjon i den framtidige regjeringen. Under slike omstendigheter gir situasjonene ulike muligheter og begrensninger i forhold til kommunikasjonen. Vi kan kanskje forvente en mer nølende og uklar politiker før stemmene er talt opp, og muligens en mer behersket politiker når resultatet foreligger. Det ligger selvsagt i sakens natur; det er uklare situasjoner i seg selv vi har med å gjøre. Verken Jagland eller noen av de andre vet noe særlig om hva som kommer til å skje. Selv om partilederne trolig har gjort seg opp et inntrykk så tett opp til det endelige resultatet, så gjenstår fremdeles spørsmålet om hvordan den kommende regjeringssammensetningen vil bli. I tillegg er det en forskjell på det å svare ”på sparket” i motsetning til et avtalt

¹²⁰ Sendt 10.09.01

¹²¹ Samme som over

partiledermøte hvor partene på forhånd har hatt muligheten til forberedelser i samarbeid med rådgivere.

For å få et mer nyansert inntrykk av Jaglands kommunikasjon, skal jeg i korte trekke se på hvordan Høyres Jan Petersen opptrer i tilsvarende situasjoner i samme valgending. Som vi skal se møter vi de samme tendensene hos Jagland til famling i rollen, som vi så i den foregående analysen og i eksempler nevnt underveis tidligere. Petersen utgjør en klar motvekt til Jagland.

Jagland blir i første omgang blir stoppet av en journalist for TV 2, og blir bedt om å gi en kort kommentar angående Ap sitt ståsted like før det endelige resultatet. Det ligger an til å være to statsministerkandidater, Kjell Magne Bondevik (Krf) og Petersen. Jagland står midt i et hav av politikere, journalister og fotografer:

Journalisten: "Jagland..., hvor lenge kan arbeiderpartiet bli sittende da før man må kaste inn kortene?"

Thorbjørn Jagland: "Det er veldig uklart nå, det er jo nå opp til, sånn som situasjonen er akkurat nå er jo opp til hva Kristelig Folkeparti vil gjøre..."

Journalisten: "Men burde man ikke her og nå på partilederdebatten bare si at man trekker seg?"

Thorbjørn Jagland: "Nå er det veldig uklart... på den andre siden vi har nå to statsministerkandidater sånn som jeg observerte i kveld... og de... og Kristelig Folkeparti har jo ennå ikke sagt at de vil gå sammen med Høyre,... han, eh..., Bondevik sier at han eh... holder fast ved sentrumsalternativet, sånn at dette er den mest uklare situasjonen vi har hatt noen gang tror jeg".

Det er en nølende og særdeles uklar Jagland vi har med å gjøre. Jagland hemmes av eget språk, og han avbryter sine egne tankerekker. Eksemplet viser hvordan Jaglands stotring og fomling kan tas som tegn på en usikkerhet som virker mest til å forvirre. Han nøler og kommer med noe i overkant mange innskytelser, slik at det hele til å virke oppstykket og delt. Inntrykket blir en mangel på samsvar mellom de ulike tankene han forsøker å formidle. Når han i tillegg gjentar hvor uklar han opplever situasjonen som å være, blir det nesten umulig å gripe fatt i meningsinnholdet dersom man ikke ser intervjuet om igjen. Gitt situasjonens uklarhet, kan man forstå at Ap- lederen selv virker uklar. Jagland makter ikke å gi noen kommentar på sparket, og man kan kanskje ikke forlange stor grad av klarhet i denne situasjonen.

Jan Petersen derimot fremtrer som betraktelig mer tydelig idet han blir stilt et spørsmål like etter Jagland. Petersen gir en kort kommentar på spørsmål om hvordan han ser på

mulighetene for å danne en sosialistisk regjering, hvorpå han svarer kontant og presist: ”Vi har jo ikke det endelige resultatet enda, men hvis tallene nå kommer, synes jeg vi er forpliktet ovenfor våre velgere å få det til...” Dette er en kommentar som viser til en forpliktelse overfor velgerne og en beskjed til velgerne om å stole på at Høyre skal ”få det til”. Et kort og konkret svar som ikke bærer preg av den uklarheten vi finner hos Jagland. Svaret virker gjennomtenkt, som om det er klarlagt på forhånd. Petersen virker også noe ”streng” i svaret og i uttrykket, han svarer gående, slik at journalistene nærmest må løpe etter ham. Det korte svaret vitner om at han foreløpig ønsker å holde tilbake informasjon for å unngå spekulasjoner.

I en slik kontekst der ulike partier på nytt skal danne regjering, og der hvert parti har sine strategier for å nå sine mål, vil jeg tro at politikerne vil gjøre sitt ytterste for å holde tilbake mest mulig. Politikere flest har gjerne en ferdig planlagt eller innøvd replikk som de fyrer løs for å unngå at pressen begynner å spekulere, som i dette tilfellet i forhold til strategier knyttet til regjeringsspørsmålet. Slikt sett gir Petersens svar ingen grobunn for spekulasjoner. Generelt sett har han en veldig offentlig framtreten. Petersen svarer selvsikkert og gir et klart svar på at han er interessert i føler seg forpliktet til å danne en sosialistisk regjering. Jaglands uklarhet på den annen side, bidrar heller til at journalisten ikke slipper taket i ham, men derimot fortsetter å forsøke å lokke ut et svar. Når Jagland så begynner å famle etter ordene og svarer nølende, gir det et inntrykk av at han resonnerer som om han tenker høyt. Dette er en veldig privat back stage atferd. Dette aspektet skal vi se nærmere på i partilederdeebatten. Her kommer det enda synligere fram.

På tampen av kvelden er de ulike partilederne samlet i partiledermøtet etter at stemmene er talt opp. Programmet bærer som sagt ikke preg av å være en debatt. Partilederne sitter på rekke, og blir stilt spørsmål i tur og orden av programlederne. Her får hver politiker legge fram sine budskaper slik at det mer eller mindre minner om en intervjusituasjon eller en utspørring. Jagland blir etter hvert bedt om å gi en kommentar til valgresultatet. Valgerd Svarstad Haugland har nettopp gitt en kommentar, og politisk kommentator Stein Kåre Kristiansen (TV 2) og politisk kommentator Knut Magnus Berge (NRK) virker ivrige etter å høre hva Jagland har å si:

Kristiansen: Thorbjørn Jagland, du sa tidligere i kveld at du mente det kunne være grunnlag nå å sette seg ned med ulike grupperinger i Stortinget, og danne en slags, hvis jeg forstod deg rett, en, eh, slags velferdsallianse? Eh..., ser du en mulighet for at Arbeiderpartiet nå bør ta initiativ til forhandlinger eller

til samtaler med Kristelig Folkeparti, altså med sentrum for å utrede et nytt grunnlag for en Arbeiderpartiregjering?

Jagland (kremter): Altså jeg tok til orde for et slikt bredt grunnlag for tre år siden og fikk enstemmig tilslutning til det på Arbeiderpartiets Landsmøte den gangen, og jeg mener fortsatt at vi bør søke et bredest mulig grunnlag for... en velferdspolitik som eh... .. slik jeg oppfatt... oppfattet valgkampen det er flertall for i det Stortinget som nå blir... blir valgt. Eh... det er ikke noe tvil om at Kristelig Folkeparti, Senterparti, og jeg tror vel også Venstre, er veldig nærme Arbeiderpartiet, nærmere oss enn Høyre når det gjelder helt sentrale spørsmål som dreier seg om velferd og fordeling, og... valget har jo også gitt et kraftig signal til Arbeiderpartiet om at vi må skjerpe oss når det gjelder sosial utjamning, bekjempelse av fattigdom, velferdspolitik, (teller på fingrene) og det tror jeg ikke eeh..., partiene i sentrum vil være ulykkelige for.

Som vi ser viser Jagland en tendens til den samme type opptreden som den ovenfor. I denne situasjonen kommer uklarheten derimot enda tydeligere fram. Her vil vi kanskje vil forvente at Jagland er mer forberedt, derimot ser vi at han egentlig ikke svarer på Kristiansens spørsmål. Talen formelig løper fra det ene til det andre, og gjør svaret langt i fra konkret. Her ser vi altså tydeligere hvordan Jaglands famling og søken etter ord, bidrar til uklarhet. I tillegg minner resonnementet om høytenkning. Det er positivt at Jagland viser villighet til å inngå i dialog, men i denne type situasjon kan det være litt farlig, fordi man risikerer å bli avbrutt eller feiltolket og med det ikke får utdypet svarene tilstrekkelig. Kanskje har Jagland en tendens til som jeg nevnte ovenfor, til å lokkes med på spørsmål. Her får han for eksempel spørsmål om 36,9 utspillet i 1997.

Knut Magnus Berge: Thorbjørn Jagland, er ikke det en paradoksal situasjon at eh... du for fire år siden valgte å gå på et valgresultat som altså da, eh... va 10 % bedre enn de vi ser nå?

Jagland: Jo, men da var det en annen situasjon. Eh..., foran det valget så sa alle partier i Stortinget at de ville ha en Arbeiderpart, eh ha Arbeiderpartiet vekk, denne gangen har jo Senterpartiet på forhånd sagt at de foretrekker Arbeiderpartiet i stedet for Høyre, en Høyredominert regjering. (Når Jagland sier dette viser kamera at Senterpartilederen, Odd Roger Enoksen smiler noe sarkastisk). Kristelig Folkeparti har, så vidt jeg da skjønner ennå ikke ... sagt at de... vil gå sammen med Høyre, og det jeg har hørt i kveld er at det foreligger to statsministerkandidater på borgelig side (kamera viser Kjell Magne Bondevik, KrF og Jan Petersen, Høyre), så det er en mye mer broket situasjon enn det som var for fire år siden.

Det er som sagt sannsynlig at politikerne ønsker å trå varsomt og holde kortene tett til brystet. Jagland ser derimot ut til å tenke høyt om regjeringssituasjonen, som om han prøver tankene ut idet han formidler dem. Med det presenterer han uferdige tanker. Dette er privat og tilhører backregion. Han virker tåkete, uklar og usikker, som om han ikke helt finner balansen mellom frontregion og backregion. Han virker usikker på sin middle region, på hvor han skal befinne seg i rollen i den gitte situasjonen. Det er tydelig at han forsøker å fri til Krf og Senterpartiet. Det beste ville trolig være å komme med forsiktige og taktiske ytringer som åpner opp istedenfor å låse situasjonen på forhånd. 36,9 utspillet kan tjene som et eksempel på en situasjon der Jagland låste seg fast. På et vis virker han noe redd for å komme i samme situasjon som den gang. Muligens er det derfor han virker unnvikende i svarene. Konsekvensen blir at journalistene fortsetter å spørre og grave i søken på et konkret svar. Det beste vil trolig være å gi et klart og noenlunde ferdig planlagt svar, noe Petersen ser ut til å gjøre:

Stein Kåre Kristiansen: Det ser ikke ut til at veien inn i regjeringskorridorene er veldig kort, Jan Petersen?

Jan Petersen: Jeg tror vi har den tiden som trengs til disposisjon, så det er ikke noe umiddelbart at det må skje akkurat i natt eller i morgen tidlig, men min invitasjon står ved lag, og jeg vil gjerne minne om at når det er et ikke sosialistisk flertall i dette tallmaterialet er det fordi at Høyre går betydelig frem, og jeg tror vi skal, eh..., se det som et uttrykk for at mange ønsker et skifte når det kombineres med den betydelige tilbakegangen for Arbeiderpartiet, og jeg synes at vi nå har en anledning som jeg tror alle våre velgere forventer at vi skal benytte.

Petersen kan i sitt svar og sitt uttrykk oppfattes som rake motsetningen til Jagland. Han fremstår som trygg og forsiktig i svaret sitt, slik at man på et vis ikke kan ta ham på noe. Han verken stotrer eller nøler. Svaret bærer preg av å være planlagt på forhånd. Petersen virker med det veldig trygg i sin rolle, han fremviser en balanse mellom frontregion og backregion, som vi ser at mangler hos Jagland. Følgelig ”godtar” programlederne hans svar umiddelbart, i denne omgang, og går over til Kjell Magne Bondevik.

Hovedforskjellene mellom disse to politikerne ligger i hvilken type roller de trer inn i denne spesifikke offentlige sammenhengen, og i forhold til hvilket uttrykk de avgir kan vi si, hvis vi følger Goffmans termer. Jagland ser ut til å være mindre bevisst på sin opptreden enn

Petersen. Mens Jagland resonnerer som om han tenker høyt, og med det røper back stage informasjon, ser det ut til at Petersen har gjort opp sin mening om hvordan han skal fremtre back stage, slik at han med det virker mer trygg i sin rolle og sin opptreden. Jagland oppfattes med det som å ikke helt ha funnet sin trygge middle region posisjon, i motsetning til Petersen som fremviser en balanse og trygghet i denne.

Intervjusituasjonene jeg har analysert er isolerte episoder i denne spesifikke valgsendingen. De funnene jeg har gjort er følgelig tilknyttet akkurat disse situasjonene. Likevel er det mulig at en kunne gjort tilsvarende erfaringsmessige funn dersom en hadde analysert Jagland i flere liknende intervju- og debattsituasjoner. Det hadde vært interessant å se om det ville dukke opp et omfattende mønster som viser at Jagland har problemer med å finne sin trygge posisjon. Enda mer interessant og muligens mer fruktbart kunne det blitt om Jagland hadde blitt mer utførlig sammenliknet med andre politikeres opptredener i liknende situasjoner.

4.2.3. Bongo fra Kongo – den uformelle situasjonen i talkshowet

Det er februar 2001, Jagland fungerer som utenriksminister på Stortinget og er invitert til TV 2s underholdningsprogram *I kveld med Per Ståle*.¹²² Med seg i studio har han sin kone, daværende informasjonsdirektør i Aetat Hanne Grotgjord. Det er under dette besøket at Jagland gjør den tidligere omtalte ”feilen” å omtale presidenten fra Gabon som ”Bongo fra Kongo” etter et møte med ham i forbindelse med et statsbesøk. På spørsmål fra programleder Per Ståle Lønning om president Omar Bongo fra Gabon er en trivelig type, svarer Jagland:

Ja, alle i utenriksminist, eeh... departementet gikk og sa at nå skal du møte Bongo fra Kongo, jeg etter hvert så... (latter), i samtalen holdt jeg på å begynne å snakke om Kongo istedenfor Gabon som han da kommer fra. Altså han, eh, på middagen i går, i forgårs, hehe, så holdt jeg da en bordtale på fem minutter, og så holdt han da en på en halvtime som skulle oversettes fra fransk til norsk..., og så kan du jo sjøl tenke deg at, eh, jeg hadde lyst til å dra ham i skjørtekanten holdt jeg på å si (latter).

Jagland ler godt. Ikke alle ler med. I de påfølgende dagene får pressen blod på tann og kommentarene er mange. En politikers forsøk på en humoristisk og uhøytidelig kommentar i et uformelt tv-program får snøballen til å rulle. Daværende utenriksminister Hilde Frafjord Johnson kritiserte Jagland for stigmatisering på det hun omtalte som ”hottentott”- nivå. ”Jagland er ingen moromann og kan ikke tillate seg alt mulig”, uttalte Johnson til VG¹²³. Dagen etter kom UDs pressetalsmann Karsten Klepsvik på banen og forsvarte utspillet på vegne av Jagland. Han hevdet at Frafjord Johnson selv burde stå i skammekroken etter å ha brukt uttrykket ”hottentott-nivå” om Jaglands kommentar. Det hele var en uskyldig kommentar som ikke var ment til verken å fornærme, støte eller såre noen. Det var bare en morsom replikk, uttalte Klepsvik til VG¹²⁴. Frafjord Johnson kom raskt på banen: ”Nå prøves det febrilsk å slå tilbake, men hele poenget er at Jagland har plaska uti med hele seg. Hele

¹²² Sendt 02.02.01

¹²³ Artikkelen ”Jagland omtalte president som Bongo fra Kongo” i VG, 06.02.01, <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=1159979>

¹²⁴ Samme som over.

Stortinget ler jo”.¹²⁵ Frafjord Johnsons mening var klar: ”Landets utenriksminister burde holde seg for god til å kalle en president ”Bongo fra Kongo.”¹²⁶

Uttalelsen til Jagland skapte stor oppmerksomhet, den inspirerte blant annet til den illustrerte sitatsamlingen ”Bongo fra Kongo: gullkorn fra den politiske arena” samme år (Lervik og Hagen 2001). At boken hentet sin tittel fra Jaglands utsagn vitner om den store oppmerksomheten, og at det ble sett på som et solid flauseutsagn. Utspillet har også fått sin egen side på oppslagsverket Wikipedia på nettet.¹²⁷ I tillegg ble det til en egen rap.¹²⁸ Selve uttalelsen skal jeg se på senere. Først ønsker jeg å se på noen andre interessante aspekter jeg legger merke til ved denne opptreden.

Studioet der *I kveld med Per Ståle* filmes er lagt opp til å være uformelt. Gjestene sitter i ring med programlederen i noe som minner om en koselig sofakrok. Belysningen er dempet, innredningen er veldig hjemmekoselig, og samtalen er uformell. Publikum sitter i ring rundt sofakroken. Sendingen består av gjester i studio, humorinnslag og musikalske innslag. Programmet varer i snaue 50 minutter, hvorav Jagland og konen er på luften i ca 15 minutter.

Seansen tar oss med inn i det private. Konens tilstedeværelse samt programlederens spørsmål muliggjør et forsvar mot et rådende syn på Jagland som på mange måter er negativt. Samtidig, noen av spørsmålene bidrar muligens til å opprettholde synet på Jagland som kjedelig og klønete. Programleder Per Ståle Lønning innleder for eksempel med å gi Grotgjord en mulighet til å rette opp i det hun mener er feilaktigheter i nyhetsmedienes fremstilling av sin mann: ”Mange har sikkert lurt på, med meg, hvordan det er å leve i lag med en så kjedelig og klønete og trøtt type som Thorbjørn Jagland. Nå vil vi høre det”, spør Lønning. Grotgjord presiserer umiddelbart at omtalen er villedende og ”uvirkelig”, og hevder i flere omganger i løpet av intervjuet at journalistenes fokus må ha vært ”mer politisk motivert enn ønsket om å finne ut *hvordan han egentlig er*”.¹²⁹ Grotgjord tror ikke at journalistene har hatt et ønske om å skade Jagland som person, men at de har kjørt et politisk løp. Dette gjentar og poengterer hun flere ganger i intervjuet. Selv beskriver hun i flere vendinger Jagland som et varmt, engasjert, omtenkstomt og et deltakende menneske som bryr seg om sine aller nærmeste. Hun kjenner ikke igjen denne klumsete mannen som han blir framstilt som.

¹²⁵ Artikkelen ”Hottentott er verre”, på VG Nett, 07.02.01, <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=3934488>

¹²⁶ Artikkelen ”Jagland omtalte president som Bongo fra Kongo”, samme som over

¹²⁷ http://no.wikipedia.org/wiki/Thorbj%C3%B8rn_Jagland

¹²⁸ Laget av Vidar Brennodden for "Ukeslutt" NRK P1/P2, februar 2001

¹²⁹ Min kursivering

Grotgjord legger fokuset på personen Jagland, politikeren selv søker å beskrive seg som en som er opptatt av sak:

Ja, altså det er, eh, først og fremst at jeg er en politiker som prøver å være opptatt av sak og gjøre en best mulig jobb for det som jeg tror på, og... og, nå for Norge, det.. Jeg har i grunnen aldri hatt som formål å være underholdningsmenneske, så jeg kan for så vidt også forstå at man... eh.. griper fatt i akkurat det. Hvis man først skal gripe fatt i noe, så er det kanskje det det eneste da.”

Lønning: ”Men hvis bildene er så totalt forskjellige, er det da slik at ditt privatliv ikke tåler offentlighetens lys?

Jagland: (Latter) Nei, det tror jeg ikke, men.., nei altså, jeg tror at eeh, det er noen som er skapt for å kombinere det, eh, mer underholdningsmessige og det som man skal jobbe med sånn politisk da, og det er kanskje ikke jeg, og derfor, så er..., så prøver jeg å, altså det jeg kan, og nå har jeg.. nå har jeg... eeh... enormt spennende jobb, et privilegium å jobbe med utenrikspolitikken, og det har jeg jobbet med hele mitt liv, og kjenner folk over hele verden, folk som jeg har jobbet med i mange år er nå utenrikspolitikere og statsministere, som jeg treffer igjen, som brukes til innsats for Norge, og det er veldig bra for meg, og mer trenger ikke jeg.

Uttalelsene virker knotete og rotete. Han stotrer, famler og leter etter ord, samtidig som han forsøker å forklare og legge vekt på at han ikke er noe underholdningsmenneske. I noen sammenhenger har vi sett at dette er en type opptreden som kan fungere på tv, men det kan like godt hende at denne famlingen oppfattes som klønete i negativ forstand. I en debattsituasjon, en tale eller et intervju kan en slik nøling og fremvising av tvetydigheter bidra til at man får inntrykk av politikeren har flere agendaer – hvor har vi Jagland egentlig? Slikt kan svekke troverdigheten. Dette er derimot situasjonsspesifikt, det trenger ikke ha en slik virkning i en uformell talkshowsituasjon som her: At Jagland forklarer seg forsiktig og ydmykt om seg selv, til dels famlende, og på sett og vis innrømmer at han ikke anser seg selv som særlig morsom, kan virke positivt på tilhørerne. En slik innrømmelse kan også vekke sympati. Den kan også gi et inntrykk av at han ikke tar seg selv så høytidelig. At han i tillegg er i en posisjon hvor han nærmest må forsvare seg selv, bidrar muligens også til sympati.

Det forunderlige her er likevel at like etter at Grotgjord har forsvart sin mann, hvor hun innstendig hevder at han ikke er klumsete, så kommer Jagland med uttalelsen om Bongo fra Kongo. Karaktergivningen i ettertid gikk akkurat på at dette var en klønete uttalelse. Frafjord Johnsen refset Jagland i NRK 2s *Nyhetsblikk*.¹³⁰ Overfor VG påpekte hun at han hadde en rolle som utenriksminister, ikke som humorist. Samtidig hevdet hun at Jagland aldri

¹³⁰ Nyhetsblikk, NRK 2, 05.02.01

ville ha kommet med en slik uttalelse om for eksempel USAs daværende president Bill Clinton.¹³¹

Så hva gjorde han feil? Uttalelsen var ment å være morsom. En politiker kan markedsføre seg selv effektivt ved å vise at han eller hun har humoristisk sans for å skape blest rundt seg og selge seg som politiker, men det er også enkelt å trå feil. Først og fremst ble saken trolig så betent fordi Jagland røpet back stage atferd fra departementet, atferd og kommentarer fra partikollegaer som ikke hadde noe å gjøre i en offentlig sammenheng. Dette var ment som intern humor, ikke offentlig humor, og Jagland viste dårlig dømmekraft ved å fortelle om dette på et talkshow. Intern politikerhumor, som til tider sikkert kan være politisk ukorrekt, får utløp i skjermede sammenhenger. Det er en stor forskjell på intern privat humor og offentlig humor. Dette er også faren ved å være i et slikt program, da det kan være vanskelig å skille mellom ens offentlige og private rolle ved at man får problemer med å tegne opp grenser for hva som tilhører hva. Den typen programmer legger ofte opp til å vise mennesket "bak fasaden", ved å for eksempel lokke fram personen bak politikeren. Jo mer av personen man klarer å lokke fram, jo større journalistisk verdi kan et intervju tenkes å ha. Dette utgjør ofte en fallgrube for politikere. Politikeren blir gjerne på bakgrunn av den uformelle stemningen og journalistens spørsmål mer spontan, uformell og mindre selvhøytidelig, og kan i en slik situasjon fort komme til å utlevere seg for mye. I en slik kontekst kan ting skje veldig fort. Det er ofte under slike omstendigheter, og ofte i programmer som er lagt opp til å være morsomme og personlige, og med en "kosestemning", at politikere eller andre offentlige personer kommer i skade for å gå for langt i uttalelser, slik som Jagland gjorde med "Bongo fra Kongo".

En annen situasjon som kan vise hvor fort ting kan skje er da Jagland våren 1998 ble utsatt for stuntreporter Synnøve Svabø i programmet *Weekend Globoid* (NRK).¹³² Den nylig avgåtte statsminister Jagland er på vei til et debattmøte. Svabø stopper Jagland og følger hans på veien. Etter en kort samtale, griper Svabø Jaglands hender og fører dem opp mot brystene sine, mens hun gliser. Humoristen tar to steg fram slik at Jaglands hender noe motvillige havnet på brystene hennes. Det skulle være et uskyldig og humoristisk humorinnslag som i bunn og grunn ble pinlig. Jagland maktet ikke å bedømme hvor grensen gikk. På et vis ble han

¹³¹ Artikkelen "Jagland omtalte president som Bongo fra Kongo", i VG, 06.02.01, <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=1159979>

¹³² Synnøve Svabøs "puppetstunt" fra 15.05.98 ligger på <http://www1.nrk.no/nett-tv/klipp/199340>

også tvunget inn i situasjonen. Stuntet var trolig et forsøk på å myke opp politikerrollen. I stedet ble det oppfattet som dumt og latterlig. Stuntet vakte oppsikt i nyhetsmediene i tiden etter. To år etter ble Svabø anmeldt av en lokal Ap-politiker for utukt mot Jagland.¹³³

Noen andre eksempler det er verdt å merke seg er to ulike ”glipper” utført av Høyres Kristin Krohn Devold og Arbeiderpartiets Bjarne Håkon Hanssen da de ved hvert sitt tilfelle var gjest hos Fredrik Skavland i talkshowet *Først & sist* (NRK). Krohn Devold besøkte talkshowet i november 2002.¹³⁴ Krohn Devold som på det tidspunktet var forsvarsminister ble spurt om hun hadde full kontroll, hvorpå hun svarte leende at nei, det hadde hun ikke. Dette var et forsøk på å virke selvironisk og morsom, men politisk sett ble uttalelsen veldig gal. Det vakte også stor oppmerksomhet i mediene da Bjarne Håkon Hanssen i februar 2002 fortalte den svenske forfatteren Liza Marklund at ”det er få som er like vakre som deg som kaller seg feminister i Norge».¹³⁵ På spørsmål om han var feminist klarte Hanssen lenge å holde seg på trygg grunn ved å unngå å svare direkte ja eller nei. Likevel ”glippet” han. Marklund himlet med øynene og svarte sarkastisk: ”Du är också jättevakker!”. Spørsmålet i seg selv var uunngåelig en felle som kunne komme til å skade Hanssens ethos underveis. Etter dette uheldige møtet med Marklund var Hanssens ethos svekket. Den svekkede ethos ble hans endelige ethos (Kjeldsen 2004: 132). Uttalelsen skapte så mye rabalder i ettertid at hans kandidatur som nestleder i Ap senere ble trukket i tvil.¹³⁶ Hendelsen ble også omtalt i VG som ”gammelmannsplumphet”.¹³⁷ Disse episodene kan tjene som eksempler der politikeren ikke mestret å finne sin trygge posisjon i rollen, i middle region, i de spesifikke situasjonene.

For politikere er det sikreste muligens å si nei til alt som bærer preg av underholdning og show. Men det kan de ikke, fordi det da er lett å bli oppfattet som en tørrpinne. Politikerne må kunne vise at de kan være ”løse i snippen”. Men det er en vanskelig balansegang. Det dreier seg i alle disse eksemplene om å finne en balanse mellom å være nær og personlig og samtidig holde på sin saklighet og verdighet. Slike uttalelser og hendelser som de omtalte, er virksomme i konstruksjonen av ethos. Ethos forhandles og er under angrep hele tiden i slike uformelle situasjoner. Situasjonene viser også viktigheten av å finne sin trygge posisjon i rollen, sin middle region i den konkrete situasjonen. Klarer man det vil man sannsynligvis i et

¹³³ Artikkelen ”Synnøve Svabø anmeldt for utukt mot Jagland” i Dagbladet 09.07.00, <http://www.dagbladet.no/nyheter/2000/07/09/210788.html>

¹³⁴ 01.11.02

¹³⁵ 01.02.02

¹³⁶ Artikkelen ”Jeg kan trekke meg”, i Dagbladet 27.08.02,

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/27/347090.html>

¹³⁷ Artikkelen ”Hansens fittstim”, av Marie Simonsen i VG 12.02.02, <http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=3243126>

uformelt talkshow positivt oppfattes som lite selvhøytidelig. Overdriver man kan man risikere å bli oppfattet som en klovn. Ikke alle makter denne balansen. I tilfellet med ”Bongo fra Kongo” vil jeg si at Jagland ikke mestret situasjonen. Han mestret ikke å finne sin trygge grunn og ble for privat, og mistet med det noe av sakligheten og verdigheten. Det kunne dermed oppleves som et utbrudd med følelse, men som manglet fornuft.

Jagland virker også noe utilpass i intervjusituasjonen. Han ser ut til å være lite komfortabel med å snakke så privat. Han forsøker å svare på spørsmål, men ser ut til å ha vanskeligheter med å komme til poengene. Setningene er lange og fulle av innskytelser. Samtidig snakker han mer muntlig her, enn det vi har sett i tidligere analyser. De gangene Jagland får muligheten til å snakke om politikk på et saklig nivå så glimter han til og viser engasjement. Også her er han veldig muntlig i formen. Problemet er likevel at han også her er utydelig og uklar i formidlingen. Han virker på sett og vis mer menneskelig og privat, og slikt sett kan han oppfattes som å være seg selv i denne spesifikke situasjonen. En sitter på et visst tidspunkt med et inntrykk av at Jagland *er* slik. Problemet er at uttalelsen ”Bongo fra Kongo” spolerer dette inntrykket. Det hele blir pinlig, man merker at stemningen i studio blir noe trykket og at latteren virker høflig. Årsaken til at uttalelsen sannsynligvis ble opplevd som pinlig var at Jagland i dette tilfellet representerte alle nordmenn gjennom sin post som utenriksminister. En slik uttalelse viste mangel på respekt, både ovenfor president Gabon som nettopp hadde vært på statsbesøk i Norge, men også ovenfor nordmenn generelt.

Oppsummert kan vi si at muligheten i dette tilfelle var tilstede for en endring av inntrykket av Jagland i denne spesifikke situasjonen, dersom dette var noe av formålet med opptreden. Dersom vi kan si at opptreden innledningsvis skaper en troverdighet hos Jagland, fordi han på et vis virker som om han er seg selv, kan vi også si at troverdigheten avslutningsvis muligens raser nedover betraktelig. Det skjer et brudd her. Et brudd mellom en innledet ethos og den avledete ethos, noe som påvirker den endelige ethos, dersom vi bruker McCroskeys begreper. Man kan selvfølgelig anta at det inntrykket flere sitter med i forkant av intervjuet, et inntrykk basert på hva man har sett på tv eller lest eller hørt om Jagland tidligere, kan ha virket til at Jagland og Grotgjord kan ha slitt litt med å bygge opp troverdigheten underveis, altså at den innledende ethos hadde mye å si i denne situasjonen. Kanskje vekket også konens forsvar sympati, og at ethos ble høynet i positiv retning underveis ettersom Grotgjord forsvarte sin mann. Men som vi vet, ethos er dynamisk, dersom seere syntes Jagland gikk for langt i uttalelsen, er det ikke rart dersom troverdigheten ble brutt ned ganske

raskt. Da kan den endelige ethos ha vært lav, slik at Jagland ikke kom godt ut av det i forhold til troverdighet.

En faktor som kan spille en rolle er dersom programlederen, i dette tilfelle Per Ståle Lønning, har høy anseelse og nyter respekt hos seerne. Idet han med sine spørsmål legger opp til muligheten for Grotgjord til å rette opp i inntrykket av Jagland, bidrar han muligens med å vekke sympati tidlig i intervjuet. Han bidrar også til at personlige egenskaper ved Jagland får komme til syne. Lønning blir da som vi nevnte tidligere en mulig *ethosponsor* (McCroskey 2001: 89). Slik er han også ethosponsor dersom han lar sin negative eller positive reaksjon på ”Bongo fra Kongo” uttalelsen komme til uttrykk i situasjonen. Da er det mulig at det kan virke inn på seernes oppfatning av Jaglands troverdighet. Lønning virket noe nølende etter denne uttalelsen. Det virket som om han var i ferd med å forsnakke seg:

Lønning: ”Ja, du hadde jo besøk av Bongo fra..., som eh.. (nølede), var fra Gabon, og spranget blir jo langt til USAs utenriksminister Colin Powell, som du skal møte neste fredag?”

Det er ikke sikkert at publikum eller seerne bet seg så forferdelig merke i uttalelsen der og da, eller at noen tilla programlederen noen innvirkning, men at pressens fokus i etterkant hadde styrke nok til å overbevise flere til å opprettholde eller få et negativt syn på Jagland som klønete og mindre troverdig. Jo flere situasjoner, hendelser og uttalelser av samme art et menneske blir kjent for, desto mer skaper det dette menneskets karakter (Kjeldsen 2004: 133). Det er fullt ut mulig at flere som husker hendelsen i lang tid vil forbinde uttrykket ”Bongo fra Kongo” med Jagland.

4.2.4. Det norske hus- metaforen

Jagland avløste Gro Harlem Brundtland som statsminister den 25. oktober 1996. Lanseringen av visjonen om *Det norske hus* på samme tid medførte, som vi var noe inne på tidligere, en del ris. Ideen ble også møtt positivt, bla av Erik Solheim, som omtalte den som en ”vårløsning”, som ville skape en spennende politisk debatt. Dagbladet omtalt den som ”spennende”,¹³⁸ mens Aftenposten hevdet den signaliserte politikken tilbakekomst (i Svare 2002: 44). Da Jagland leste opp regjeringserklæringen om Det norske hus, kom det i følge Magnus Takvam, som en overraskelse på mange av de nærmeste partifellene (2002: 80). ”Illusjonsbyggverket Det norske hus ble en fiasko både som metafor og i den praktiske politikken. Det samme ble sjefsarkitekten”, uttalte Michelet i Klassekampen seks år senere.¹³⁹ Risen overtok for rosen.

I denne analysen skal jeg drøfte hva som gikk galt med metaforen Det norske hus. Jeg tar utgangspunkt i Helge Svares analyse ”Huset som falt sammen” (2002: 43-53) i *Livet er en reise*. Han fremlegger en del interessante forklaringer på hvorfor det bar så galt av sted med visjonen. Videre skal jeg se på front- og back stage problematikken i forhold til Jaglands troverdighet.

Jagland, som har utdanning i sosialøkonomi, hadde en visjon om et nytt Norge tuftet på et prinsipp om ”Ansvarlighet, langsiktighet og samråderett”. Grunnmuren skulle være ”Den samlede verdiskapingen innenfor et økologisk økologisk bærekraftig samfunn”. Huset skulle stå på fire søyler: ”Næringsliv- og arbeidslivspolitik, velferdspolitik, kultur- forsknings- og utdanningspolitikk, og utenriks- og sikkerhetspolitikk.”¹⁴⁰ Til hver søyle skulle de utnevne et råd av eksperter som skulle være med og utforme politikken. Den politiske utviklingen i Norge ble sammenliknet med husbygging, hvor tanken at innbyggerne skulle stå sammen i samfunnsbyggingen. Metaforen var ment å være et bilde på det nye samholdet og den nye solidariteten (Svare 2002: 51). Jaglands plan ble raskt revet i biter av media. Metaforene som han brukte i omtalen av Det norske hus var utgjorde en grobunn for

¹³⁸ Dagbladet, Leder, 30.10.96

¹³⁹ Artikkelen ”Millionærenes arbeiderparti” i Klassekampen, 14.12.02, [http://www.klassekampen.no/kk/index.php/news/home/artical_categories/configuration_popup_article/\(kk_node\)/71500](http://www.klassekampen.no/kk/index.php/news/home/artical_categories/configuration_popup_article/(kk_node)/71500)

¹⁴⁰ Talen ligger i sin helhet på nettstedet ”Virksomme ord”, <http://virksommeord.uib.no/personer?id=188>

spissformulerende pressefolk og humorister rundt i landet. I løpet av året som statsminister ble det lite bygging av hus, men mye vitsing om grunnmuren, om hvem som skulle ta seg av malejobbene og lignende.

Jaglands plan gikk ut på å forene politikere, intellektuelle, arbeidstakere og kapitaleiere i et forsøk på å bygge et kunnskapssamfunn. I talen fremført i Folkets Hus ytret Jagland blant annet dette:

Det norske sosialdemokratis oppgave har alltid vært å bygge et anstendig samfunn - et norsk hus med plass til alle. Alle har rett til å delta i byggingen, og alle som kan har en plikt til å gjøre det (...). Derfor vil vi skape et hus med muligheter for alle. Med ansvar for alle. Et hus der alle får noe fordi alle bidrar med noe. Et anstendig hus.¹⁴¹

”Det norske hus var Jaglands kongstanke.” Da han gikk av etter 36,9 ”fadesen”, og Jens Stoltenberg overtok, gikk luften ut av metaforen. ”Med det døde også et forsøk på en politisk-teoretisk nyorientering innenfor det norske sosialdemokratiet”, skriver Halvor Finess Tretvoll i *Samtiden*.¹⁴² Det norske hus var det sterkeste bildet i Jaglands regjeringserklæring, og har festet seg som det fortettede uttrykk for Jaglands mislykkede regjeringssjansprosjekt.”, skriver Takvam (2002: 80). Terje Rød Larsen mente at for å foreta store grep måtte man finne en god metafor som symbol på prosjektet. Selv uttalte han at ”Det norske hus var et forsøk på å lage en bærende metafor som skulle illustrere de store grepene vi snakket om. Søylen skulle for eksempel peke henimot det faktum at det skulle foretas store løft” (Takvam 2002: 80).

Gorbatsjov introduserte i 1985 metaforen *Det Europeiske Huset*. Stålhammar (1999:101) analyser hvordan denne metaforen ble mottatt. Det sovjetiske flerfamiliehuset var et bilde på et felles Europa. Han viser blant annet til at Gorbatsjov møtte noen av de samme motargumentene som Jagland. Mitterand poengterte for eksempel at et tomt hus i seg selv er uinteressant, og mente at huset måtte *møbleres* og at det var viktig å få tak på hvilket innhold huset skulle ha. I tilfellet Jagland var det en kommentar i *Aftenposten* som etterlyste hvordan Jagland hadde tenkt å innrede huset. Carl I. Hagen mente dessuten at Det Norske Hus var ferdigbygd, og at det ikke fantes gode grunner til å gjøre det en gang til (Svare 2002: 44).

Som vi tidligere har vært inne på ble metaforen mottatt med en viss lattermildhet både i det politiske miljøet og i pressen. Rød- Larsen ble omtalt som *arkitekten*, Jagland som *byggmesteren* eller *byggherren*. Metaforens grammatikk ble diskutert, og uttrykk som

¹⁴¹ <http://virksommeord.uib.no/taler?id=285>

¹⁴² Artikkelen ”Kampen om venstresidas sjel” i *Samtiden*, nr.3/2005, http://www.samtiden.no/05_3/art3.php

”korthuset faller” og ”veggene faller” ble brukt som bilder av pressen. Takvam beskriver pressens harselas med metaforen i Arbeiderpartiets fall (2002), i sin grundige analyse av ulike faser og etapper i Arbeiderpartiets tid med Jagland og Stoltenberg ved roret: ”VG skrev at det var et hus uten tak, et gjesp, Aftenposten mente det var tynne vegger i huset, og redaktøren i Dagens Næringsliv sa at det var de mest intetsigende 123 sider han noensinne hadde lest” (2002: 104). I en artikkel i *Revolusjon!* med overskriften ”Skandaleår for makthaverne” uttrykker en journalist seg slik: ”Jaglands kabinett er intet entreprenørfirma, men et rivningsfirma med velferdsstaten som spesialitet”.¹⁴³ En annen journalist beskriver metaforen over et tiår senere og hevder at ”Visjonen om Det norske hus falt ned som en kortstokk på leirgrunn”.¹⁴⁴ Det samme gjør en journalist i Aftenposten i en artikkel kalt ”Keiserens nye klær”, hvor det er tydelig at metaforen fremdeles ikke er helt glempt, og at den fremdeles fungerer som et eksempel å gjøre narr av, som satire, slik som her i eventyrets eller fortellingens form:

Det var *grunnmur* og *søyler*, det var så vakkert sagt, og folk ville se dette huset. Men de steilet, de sa huset ikke hadde vinduer, det var muggsopp på loftet, og søyler så bare rart ut, vi bruker jo vegger i Norge! Huset er råttent! ropte folk, og lo det de var gode til!¹⁴⁵.

Disse eksemplene viser at flere kommentatorer tok i bruk *selve* metaforen i sin kritikk av Jaglands språk. Visjonen ble også omtalt som *byggeprosjektet*, hvor det foreløpig bare var *forskalingsnekkeren* som var synlig (Svare 2002: 44).

Svare påpeker at metaforen også ble kommentert i forhold til *innholdet*, der flere kom på banen med hva de var uenige om eller kritiske til. Fattige og innvandrernes plassering i samfunnsutviklingen var et hett tema, og det ble stilt spørsmål om disse skulle stå i *bakgården* til huset eller ”se inn gjennom *vinduene* at det er gøy inne”. Det norske hus’ forhold til omverdenen var også diskutert, hvo på Gro H. Brundtland forsikret om at huset skulle være i *den globale landsbyen*, med vinduer til alle sider, og utsyn til andre (ibid: 45). Kritikken og satiren slet hard på metaforen og visjonen, ifølge Svare, som gjengir en oppsummering i Dagbladet tre måneder etter lanseringen, om at ”grunnmuren i Det norske hus er blitt bombet sønder og sammen” (ibid: 46).

¹⁴³ Artikkelen ”Skandaleår for makthaverne” i *Revolusjon!*, 30.12.96

¹⁴⁴ Artikkelen ”Idealismens trange kår i politikken”, 05.05.06, <http://www.abcnyheter.no/node/34081>

¹⁴⁵ Artikkelen ”Keiseren har fått nye klær” i Aftenposten 16.01.05, <http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article949042.ece>

Noen måneder etter at Jagland gikk av som statsminister ble en debatt om lanseringen av ”Verdikommisjonen”, Bondeviks analyse av verdi- og moraltilstanden i det norske samfunn, påbegynt. Denne ideen ble sammenliknet med Jaglands Det norske hus. En journalist omtaler Jaglands rykte for *klønete* behandling av språket., og sammenlikner hans prosjekt med Bondeviks: ”Bondevik kommer ned på bena, blant annet fordi han unngår å bruke merkelapper som blir politisk kastret av dyktige karikaturtegnere før de har hatt sjansen til å virke”. Mottakelsen i media og reaksjonene ble rask snudd til latterliggjøring og bruk av syrlige ordspill. Det ligger kanskje i sakens natur at Arbeiderpartiets politiske motstandere hadde behov for å angripe visjonen. Kanskje er det heller ikke noen sin oppgave å forsvare akkurat denne visjonen fremfor andre visjoner, men det problematiske ved denne debatten var å se hvordan ironiske og sarkastiske kommentarer flyttet fokuset bort fra dette forsøket på å fremme en visjon. Mengden med spydigheter ble så stor at Verdikommisjonen så grunn til å reagere:

Dette dreier seg ikkje om Jagland sin visjon var god eller dårleg. Det dreier seg om ein manglande generøsitet og manglande vilje til å være nysgjerrig som dei mest synlege delene av norsk offentlighet viser overfor forsøk på å løfte debattnivået. Spydighetar og latterleggjering er den debattforma som krev minst forarbeid og sakkunnskap, og den debattforma er utbreidd. Ein ny visjon er ein skjør konstruksjon, og det krevst toleranse og tålmod blant debattantane for at ein visjon skal få utvikle seg som debatttema. Er ein visjon dårleg, så bør debattantene møte den med betre visjonar, ikkje med latterleggjering.¹⁴⁶

Hva kan sies å ha gått galt i lanseringen av visjonen, og hva var galt med metaforen i seg selv? For det første er metaforer sjelden kost i Norge, påpeker Svare (2002: 43). En metafor kan være et kraftig virkemiddel dersom den ikke brukes ukritisk, påpeker han. Fungerer den, kan den virke til å forme både politisk forståelse og handling. Svare tilbyr noen mulige forklaringer på hvorfor metaforen ikke slo an blant folk og politikere. Et aspekt han nevner er i forbindelse med Jaglands *motiv* for å ta metaforen i bruk. Jagland hadde en plan bak det hele, og han ønsket å engasjere folk som vanligvis ikke var engasjert i politikk gjennom å ta i bruk et utradisjonelt språk. Fungerer det, kan det bidra til å organisere vårt bilde av virkeligheten (ibid: 46). Er en metaforen retorisk effektiv, har den potensiell overtalelseskraft. En metafor er retorisk effektiv nå den er presis og bidrar til at mottakerne klarer å danne seg

¹⁴⁶ http://www.verdikommisjonen.no/publikasjoner/lokal_samfunn/nyndel_en.html

et indre bilde av det som blir sagt. Metaforen har, dersom den blir skapt og brukt riktig, evnen til å gi uttrykk for et bestemt perspektiv på det fenomenet vi omtaler. Det norske husmetaforen er på mange måter en god og gjennomtenkt metafor, men den ble for tydelig. Den var presentert i form av en detaljert tegning. Metaforen ble tegnet *for* oss, i stedet for at vi fikk tegne den selv inni vårt eget hode. Det er ikke rart at journalister begynte å undre seg over hvilke gardiner det skulle være i huset, skriver Norunn Askelund i en artikkel om metaforer i politikken.¹⁴⁷

Politikk handler i det store og hele om å få offentligheten til å akseptere at samfunnets problemer er reelle og viktige. Ifølge Svare kan en metafor bidra til dette, ved at den kan få en kompleks og flertydig virkelighet til å fremstå som klar og entydig. Videre kan den skape eller mobilisere følelser som kan komme til nytte i politikken (Svare 2002: 47). Svare forklarer hvordan metaforer kan virke til å knytte forbindelser mellom ulike virkelighetsområder, der strukturer fra et område, kildeområdet, brukes til å forstå et annet, målområdet. Dersom kildeområdet egner seg til å vekke følelser og begeistring, er det mulig ved metaforens hjelp å overføre dette til målområdet, ifølge Svare (ibid). Jeg skal ikke gå mer inn på dette, men nevner Svares eksempler, metaforen *kommunisme er sykdom*, gjennom Joseph McCarthys antikommunistiske retorikk i 1950- årene, samt metaforen *krig er kirurgi*, med betydningen krig som ”kirurgiske inngrep”, i forbindelse med Golfkrigen (ibid: 48).

Svare tilbyr også andre forklaringer på hvorfor Det norske husmetaforen aldri ble effektiv. En mulig forklaring han lanserer er at den norske offentligheten ikke har sans for den type retorikk, og at et ideal om en saklig og enkel tale dyrkes i den norske kulturen. Slikt sett kan det være at Jagland metafor ble sett på som brudd på en norm og oppfattet som svulstig. I tillegg vekket språkbruken til Jagland forventninger som ikke ble innfridd, hevder Svare. Metaforen ble trolig ikke godt nok konkretisert eller fylt med innhold, den ble for uklar, samtidig som at Jaglands målsettinger muligens ble oppfattet som så selvsagte at der ikke var behov for å ta i bruk en metafor for å formidle dette. Problemene som oppstod i forbindelse med Rød- Larsens avgang og at han ble erstattet med Bendik Rugaas som i NRK på en komisk og noe klønet måte ble tvunget til å tegne Det norske hus på et lite stykke papir, mens han forklarte de fire søylene, kan også ha bidratt til fiaskoen. I tillegg syntes Kristin Clemet at den hadde for sterke assosiasjoner til bygge- og ingeniørvirksomhet, mens en journalist oppfattet den som for åpen (Svare 2002: 48-49).

¹⁴⁷ Artikkelen ”Metaforer i politikken”, Tønsberg Blad, 03.05.07, <http://www.tb.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070503/KOMMENTAROGDEBATT/105030374/-1/SPORT>

Som Askelund, mener også Svare at Det norske hus- metaforen muligens var for eksplisitt og overtydelig, i og med at man forstod med gang at det dreide seg om en metafor. Ifølge Svare fungerer en metafor trolig best når den får virke halvveis i det skjulte ved at den for eksempel flettes inn i en tale slik at den anes, men ikke blir for tydelig. Metaforen bør få virke i fred, og det bør ikke rettes for mye oppmerksomhet mot den, påpeker Svare. ”Slik sett er metaforen som et barn som skal opptre på scenen, men som stivner til når alles blikk festes på det” (ibid: 50).

Hvis en metafor får mye oppmerksomhet kombinert med analytisk tenkning, det kommentatorer og politikere ofte bidrar til, kan dette ramme metaforen, fordi analytisk tenkning opererer på et annet nivå og med andre normer og kriterier enn metaforisk tenkning. Metaforisk tenkning er visjonær, og opererer på følelsenes og fantasiens område, ifølge Svare. I tillegg har den flere tolkningsmuligheter, og er både sann og ikke sann. Problemet springer således på et vis ut av *selve det metaforiske*. Kritisk tenkning, på den annen side, er oppsatt på å avsløre slik uklar og flertydig tenkning. Slik sett er en metafor dømt til å fremstå som tvilsom når den utsettes for den type tenkning, påpeker Svare, som et argument for at metaforen bør få virke i fred for å ha potensialet til å bli effektiv (ibid).

For at en metafor skal være vellykket, krever den et velutviklet retorisk talent som mestrer å beregne sitt publikum, og ikke mist bruke metaforen riktig. ”Metaforen er en sterk meningsmaskin om den blir brukt bevisst og med kløkt”, hever Askelund.¹⁴⁸ Oppsummert kan vi si at vellykkede metaforer må engasjere og motivere, de må fremstilles tydelig, men samtidig diskret, og i tillegg må forholdet mellom analytisk og metaforisk tenkning opprettholdes. Gitt metaforens mulige flertydighet kan man aldri garantere at den blir oppfattet eller brukt slik man tenkte seg, noe Det norske hus er et eksempel på. En metafor skal forsøke å knytte en forbindelse mellom to virkelighetsområder, gjennom antydningen om et det ene området kan brukes for å forstå det andre. Ifølge Svare maktet ikke Jagland å avgrense tolkningen gjennom sin språkbruk, og med det heller ikke folks virkelighetsforståelse eller vilje til handling overfor den. Metaforen kom ut av kontroll og begynte å leve sitt eget liv (ibid: 52).

På VG Nettprat vinteren 1996 ble Jagland konfrontert med den norske pressens behandling av visjonen om Det Norske Hus, og den harde medfarten visjonen fikk. Jagland svarte:

¹⁴⁸ Artikkelen ”Metaforer i politikken”, Tønsberg Blad, 03.05.07, samme som over.

Pressens oppgave er jo å stille meg på prøve. Det blir man jo bare bedre av, men det er mange ganger jeg føler meg urettferdig behandlet. Jobben som byggmester er ikke verre enn jeg trodde, men jeg har fått meg noen store overraskelser.¹⁴⁹

Svare mener at Jagland burde ha sluppet metaforen da han så hvordan den ble oppfattet av offentligheten. I stedet oppsto et stort problem; metaforen slo tilbake på ham selv (2002: 51-52). Metaforen ble i det hele tatt litt hjelpsløs, og gjorde med det også Jagland hjelpsløs. Mangel på samsvar mellom uttalt forsett (visjonen) og språklig gjennomføring, bidro på et vis til at språket ble en bumerang, og med det raknet tilliten. Det er en kunst å fange inn politikken gjennom et symbol, eller ved appell til følelsene.

Vi har sett at noen av årsakene til at metaforen falt igjennom var pga dens overtydelighet og den store oppmerksomheten den fikk, og at den derfor ble lett å angripe. Er der noen andre mulige forklaringer på hva som gikk galt?

Et mulig problem er mangelen på samspill mellom idealisme og realisme, noe som er en forutsetning innen praktisk politikk. Dersom man utelukkende baserer seg kun på idealisme, vil det ikke fungere. Når man driver med politikk, er målet å få gjennomslag for saker og synspunkter, samt og tilpasse seg den politiske virkeligheten. Dette gjelder ikke minst i forhold til oppfatningen og forståelsen av hverdagspolitiske spørsmål. Jaglands symbolikk var altfor realpolitisk anlagt, ble det sagt. Han ”måtte komme seg ned fra elfenbenstårnet og bort fra skrivebordet”.¹⁵⁰ Å trekke opp vyer og føre politisk diskusjon andre veier enn den hverdagspolitiske er vanskelig. Det problematiske er at et så kraftig slagord ikke hadde noe større innhold. Begrepet hadde så sterk symbolkraft at det ville krevd fortløpende videreutvikling for at slagordet skulle bli konkretisert. Opposisjonen kunne fra første stund score billige poeng som svekket Jagland både personlig og politisk, hevder Takvam (2002: 81). I dette tilfellet vil jeg si at Jagland forfulgte sitt prosjekt med for store ord og lite handling. Høytflygende ideer må ha en landingsplass.

Når man som politiker skal tenke så stort og langsiktig må man virke overbevisende og troverdig for å virke mobiliserende. Dette kan gjøres ved å knytte an til problemer folk har i hverdagen. Man må ikke vise usikkerhet eller tenke høyt, ikke røpe back stage atferd. Man må for eksempel i anvendelsen av en slik metafor kunne formidle til offentligheten at man vet hvordan den skal omsettes i politisk handling, at metaforen og visjonen er nøye gjennomtenkt.

¹⁴⁹ VG Nettprat, 24.01.96, <http://www.vg.no/vg/psssst/jagland.html>

¹⁵⁰ Artikkelen ”Innskrumpingen av den offentlige debatt”, i UnderDusken, <http://www.underdusken.no/dusker/html/9908/index.php3?fremvis=34>

Inntrykket er at Jagland gikk offentlig ut med visjonen før den var helt gjennomtenkt. Det er ikke helt problematisk, fordi man i situasjoner hvor man skal forklare eller forsvare slike dristige visjoner, kan komme i skade for å ”tenke høyt”, og med det røpe at man ikke har et fullstendig gjennomtenkt svar på hvordan visjonen skal bli til handling. En slik ”høyttenkning” og utprøving av tanker i en offentlig sammenheng blir å betrakte som en veldig privat aktivitet, og kan bidra til at man mister noe av sakligheten og kanskje også verdigheten som politiker. Med det kan man oppfattes som usikker og mindre troverdig, og i verste fall; at man ikke helt tror selv på det man søker å formidle.

Som vi har vært inne på tidligere gjelder det å finne sin trygge middle region posisjon i rollen, slik at man fremtrer som en integrert og konsistent politikerskikkelse. Det er mulig å oppfatte Jagland som mindre integrert gjennom måten han framstod på i forbindelse med den aktuelle visjonen. På den ene siden viste han store vyer og fremtrer som en veldig offentlig skikkelse *gjennom* visjonen og muligens også *i* selve talen. I tiden etter, da han skulle formidle visjonen til offentligheten og velgere, viste han usikkerhet og manglende trygghet og forståelse for hvordan visjonen skulle settes ut i livet. Spriket ble altfor stort mellom visjonen og visjonen satt i politisk handling, og på den måten er det vanskelig å se om metaforen faktisk betyr noe bestemt. Det hele bærer preg av inkonsistens og mangel på integrasjon. Metaforen er så visjonær at den blir helt tom for innhold, kan man si. Hovedproblemet med metaforen er at luften gikk ut av den før den fikk muligheten til å bli omsatt til handling. Vyene og perspektiv er rett og slett ikke tenkt helt i hop. Jagland gjorde et forsøk på å være åpen, tenke prinsipielt og strategisk, men under betingelsene han gjorde det var det umulig å få det til.

Jagland snakket som vi var inne på tidligere om Det norske hus i sin nyttårstale som statsminister.¹⁵¹ Her beskriver han både husets tak og fire vegger, og påker at grunnen til at den nye regjeringen brukte dette uttrykket da de tiltrådte, ”var for å få fram at samfunnet, akkurat som et hus, må bygges av dem som bor der. Men også for å understreke at det norske samfunn må ha en grunnmur, det må ha vegger og et tak”. De fire veggene er det samme som de fire søylene som Jagland talte om i tiltredelseserklæringen.

Disse veggene må forsterkes og fornyes hvis de skal tåle de store forandringene som møter oss ved inngangen til et nytt årtusen. Taket utgjøres av våre felles verdier som verner huset. Vi som lever nå har muligheter til å skape et trygt og varmt samfunn - som ingen andre generasjoner har hatt før oss.

¹⁵¹ <http://virksommeord.uib.no/taler?id=442>

Jagland viderefører metaforen i nyttårstalen, men tydeliggjør den ikke noe mer enn tidligere. Når han sier at taket utgjøres av våre felles verdier, unnlater han å nevne hvilke verdier dette innebærer. Problemer med visjonen og metaforen Det norske hus var som vi har vært inne på tidligere, at den manglet et konkret innhold. Takvam påpekte som vi så at et begrep med så sterk symbolkraft trenger fortløpende videreutvikling for at metaforen skal gjøres konkret (2002: 81).

Oppsummert kan vi si at vi har å gjøre med et brudd mellom langsiktig utopisk politikk og dagsaktuell hverdagspolitikk. Visjonen er og var således løsrevet fra alt konkret *innhold*, og med det løsrevet fra all konkret *handling*. I tillegg var den lett å angripe pga dens overtydelighet. ”De to visjonære politikerne gjorde bare jobben halvveis. Et så ubearbeidet opplegg ga lett inntrykk av at forfatteren, altså statsministeren, nærmest hadde oppdaget verden på nytt. Med grunnmuren som samfunnets fundament, der verdiskapningen skjedde og gav materialet til å utforme søyler som var de viktigste politikkområdene, ja, hva var egentlig så spesielt med det?”, skriver Takvam (2002: 81). Et eksempel på hvor godt og lenge en slik ”feilet” metafor kan sitte i hukommelsen til folk viser kanskje dette eksempelet hvor en journalist for en stund tilbake uttalte seg i Dagens Næringsliv i forbindelse med Bjarne Haakon Hanssens lansering av *Mulighetens Hus*¹⁵²: ”Det var like før Jagland- alarmen gikk”, uttalte journalisten.¹⁵³

¹⁵² I forbindelse med at Hanssen omtalte NAV som ”mulighetens hus”. NAV er en tjeneste som skal bidra til sosial og økonomisk trygghet og fremme overgang til arbeid og aktiv virksomhet

¹⁵³ I artikkelen ”Metaforer i politikken”, som referert til tidligere

5. AVSLUTNING

Innledningsvis stilte jeg spørsmålet om hva som kjennetegner moderne politisk kommunikasjon på fjernsyn, samt hva som er kriteriene for å fremstå som en troverdig politiker i dette mediet. Jeg stilte meg også spørsmål om hva har fremkommet i nyhetsmedienes kritikk av Jagland som kommunikator. Videre spurte jeg om hvorvidt Jagland oppleves som troverdig på fjernsyn, og om han behersker ulike opptredener i fjernsynsmediet? Til sist spurte jeg hva gikk galt med visjonen om Det norske hus.

Jeg har gjort rede for mitt valg av empirisk materiale og har definert og knyttet sammen retorikk og politikk, for så å kartlegge retorikkens felt, både med bakgrunn i antikke og moderne forståelser. Videre har jeg drøftet retorikkens bevismidler, med fokus på ethos-begrepet og dets betydning innen politisk retorikk i dag. Her la jeg fokuset på fjernsynet, gitt rammene for problemstillingen. Å gi et slikt begrep et konkret innhold er ingen enkel sak. Jeg valgte å begrense meg i henhold til ulike teoretiseringer omkring ethos- begrepet og den troverdige politiker.

Videre så jeg på ulike perspektiver på retorisk kommunikasjon, hvor jeg vektla viktigheten av å ha *situasjonsfornemmelse* og forståelse for hvordan man skal forholde seg til og opptre i ulike situasjoner. Troverdighetsbegrepet er som vi har sett et dynamisk fenomen som stadig er i endring, og hvor både forhåndsoppfatninger, erfaring, kompetanse, bakgrunn og utseende kan ha noe å si for oppbygning av ethos. Vi har også sett at situasjoner legger føringer på politiker, men at politiker også har innflytelse på situasjonene. Her kan vi si at vi har med en gjensidig påvirkning å gjøre.

Hvordan man måler troverdighet er trolig et spørsmål om hvilke dimensjoner av begrepet man legger opp til. Troverdighet er som vi har sett ikke noe vi har, men som vi i stor grad tildeles av mottakerne. Ethos er i bunn og grunn det som får deg til å framstå som troverdig i en gitt situasjon. I en moderne kontekst har vi sett at autentisitet og oppriktighet utgjør viktige aspekter ved ethos, spesielt på fjernsyn. De kan sies å være både klassiske og moderne ”dyder”. Å ha en *antiretorisk* og antiautoritær henvendelsesstil kan være en styrke. På fjernsyn blir politikerne nære og tilsynelatende gjennomsiktede, og det mest effektive mottrekket er som vi har sett å *gjøre* seg gjennomsiktede. Seerne får med det inntrykk av at de kan bedømme politikerens troverdighet.

Forholdet mellom sak og person i politikken, i tilknytning til troverdighetsbegrepet, er grundig drøftet. Et krav om å være autentisk på fjernsyn kan som vi har sett gjøre det vanskeligere å skille mellom sak og person. For å eksemplifisere har jeg vist til ulike situasjoner der Jagland, men også andre politikere har opptrådt i media og havnet i ulike situasjoner, hvor de har fått problemer med å finne sin trygge posisjon i rollen, eller *middle region*. Politikerne må i stor grad være konsistente i sine opptredener på tvers av situasjoner.

Aldri har forholdet mellom politikere og medier vært så tett. Dette har som vi har sett ført til en intimisering og en personifisering av den politiske offentligheten. Det har i stor grad forekommet en glidning mellom offentlig og privat liv. De moderne nyhetsmedienes tendens til å personifisere utgjør mye av årsaken til denne utviklingen. Til tross for denne glidningen mellom sak og person har vi vært inne på at politikere i dag ikke er mer usaklige enn tidligere politikere i andre tider, men at de kanskje er usaklige på en annen måte. Sakligheten har som vi har sett alltid vært truet. Usaklighet er ingen ny oppfinnelse, den har bare kommet til å virke på en annen måte. Som vi har sett er det først og fremst fjernsynet som har drevet fram en slik utvikling. Selve kommunikasjonen i fjernsynsmediet er en form for nærvær-på-avstand kommunikasjon, der politikeren oppleves som nær, selv om han eller hun befinner seg i et studio i en annen by. Mulige følger av at det private får status på den offentlige scenen er som vi har sett av politikeren langt på vei blir *avmystifisert*. Vi har også sett at den retorikken som ser ut til å fungere best i dette mediet gjerne er den som er avkledd alle tilvante retoriske virkemidler. Samtidig må en retoriker kjenne sin tid.

Vi har sett at *ethos*-begrepets betydning ikke fungerer og utvikler seg i et vakuum. Både *tekniske* og *kulturelle betingelser* legger premisser for den politiske kommunikasjonen. Troverdighet i dag er noe annet enn troverdighet i antikken. Normen i dag ser ut til å være at den autentiske og avdempede form for kommunikasjon fungerer best på fjernsyn. I dagens mediesituasjon, der mye av politikken foregår i fjernsynet, kan man bli forført av følelsesappeller uten av man er klar over det. Den intimiserende retorikken har som vi har diskutert sannsynligvis like sterk appell til følelsene som til intellektet.

Thorbjørn Jagland kom utvilsomt med en del ubehjelpelige uttalelser i løpet av den tiårs perioden jeg behandlet i begynnelsen av kapittel 4. Problemet er at disse ble brukt til å framstille ham som en klosset, nesten litt mindre begavet fyr, som stadig snublet både i egne bein og egne ord. Når først Jaglands latterlighet var etablert, virker det som om alt ved ham ble oppfattet som latterlig. At han er en tenker som til tider kan leverer glimrende

samtidsanalyser, falt helt ut av bildet. Effekten av det hele var at Jaglands offentlige personlighet på et vis ble revet ned. Og da kan man lure på hvordan det virker inn på mennesket bak den offentlige personen. Det kan se ut som det til sist blir nødvendig å slå tilbake for å beholde selvspekten, som for eksempel i *Kameratar*. Selv om det virker mot sin hensikt.

Jaglands oppsiktsvekkende strategi med å kreve 36,9 prosent oppslutning i stortingsvalget i 1997 markerte kanskje skillet i offentlighetens oppfatning av hans troverdighet, i hans rolle som en politisk skikkelse. Metaforen Det norske hus og de store vyene knyttet til denne, bidro til en latterliggjøring som mangler sidestykke. Fra det tidspunktet så vi at Jagland ble en mer og mer isolert politiker.

Thorbjørn Jagland har politiske visjoner, men har fått liten mulighet til å sette visjonene ut i praktisk politikk. Dette er nok i det vesentlige Jaglands egen skyld, men spørsmålet er om mediene ved noen anledninger har bidratt mer aktivt til dette enn det som naturlig følger som konsekvens av god journalistikk. Utviklingen der politikere med godt medietekke blir foretrukket fremfor politikere med visjoner, har langt på vei skjedd fordi mediene gjør prioriteringer man antar er i tråd med folkeflertallets oppfatning, og dermed heier frem, og forsterker, denne utviklingen. Hadde mediene vektlagt visjonene og politikken mer, og kommunikasjonsevnen mindre, hadde kanskje også popularitetsmålingene av toppolitikere slått annerledes ut. Samtidig har vi sett at Jaglands formidling av visjoner og bruken av metaforer har vært så overtydelige at luften har gått ut av dem før de har fått begynt å virke. En av forklaringene på all kritikken Jagland gradvis fikk i løpet av årene, kan være at han ble oppfattet som en som forfulgte sine prosjekter med for store ord og for lite handling.

Som vi også var inne på ble Stoltenberg ansett som velgermagneten for Arbeiderpartiet i stortingsvalget i 2001. Jagland ble sett på som en dårlig kommunikator. Hadde norske medier oppfattet tidsånden riktig, skulle dette bety at veien den gang lå åpen for Stoltenberg. Problemet er bare at det var med Stoltenberg som frontfigur at Arbeiderpartiet gjorde sitt dårligste valg noensinne. Det er nærliggende å tro at dette betyr at folk fremdeles er mer opptatt av innholdet i politikken enn av måten budskapet selges på.

Jagland er på mange måter en politiker som er opptatt av å skape noe nytt, å markere tidsskille for samfunnets utvikling og fange politikken gjennom talende symboler. Dersom man er uenig i Jaglands sosialdemokratiske politikk, kan man i alle fall berømme ham for hans uttalte idealisme og visjonære tilnærming til samfunnet. Jagland fremstår verken som en kald eller kynisk maktperson. Han har kanskje ikke alltid vist like god dømmekraft, men han

var i periodene jeg har omtalt, på mange måter en leder som så lenger enn *en* stortingsperiode. Han var også særdeles visjonær i forhold til hvordan han ønsket at samfunnet skulle være. Jeg legger merke til at av all den kritikken Jagland ble utsatt for, så beskyldte ingen ham for løgn.

I dag har Jagland blitt mindre synlig i kraft av sin rolle som stortingspresident og sektorpolitiker. Som oftest er det i intervju situasjoner og i debatter at vi ser ham på fjernsyn, men det er verken ofte eller i forbindelse med partipolitikk at vi som seere forholder oss til ham. Det er sektorpolitikk Jagland i hovedsak uttaler seg om, en politikk han viser styrke og trygghet i. At han blir mindre synlig i media pga denne rollen, kan ha en del å si for den respekt han ser ut til å ha fått igjen som politiker. Han virker ikke til å ha blitt mer veltalende, men sikrere i sin rolle. Kan hende er det fordi han har kommet på riktig plass. Teksten nedenfor er Jaglands egne ord og egne oppfatninger av hvordan det er å være politiker mellom den offentlige og private rollen.

Offentlighetens krenkelse av det private er en del av en generell tendens som også slår over i det motsatte. Nemlig at det private krenker eller ødelegger det offentlige liv. Måten vi politikere tvinges til å argumentere på minner nemlig mer og mer om den måten vi krangler på i private forhold. Derfor blir den offentlige samtalen ofte tøvelte og lite relevant for publikum. Når vi skravler i vei akkurat som i en privat samtale får ikke folk tak i hva vi mener og vil. Dermed mister vi vår autoritet som ledere. Det er alltid blitt sagt, og har en allmenngyldig sannhet i seg, at politikerne ikke må fjerne seg fra grasrota. Men vi heller ikke bli lik den. Da er vi ikke lenger ledere (Jagland i Brev, 1995).

Gjennom denne beskrivelsen får jeg et inntrykk av at Jagland *selv* er ukomfortabel med den type offentlige samtaler som blir mer og mer vanlig, samt kravet om å tilpasse seg ulike situasjoner, være konsistent og finne sin trygge posisjon i rollen (middle region). Vi kan kanskje ikke slå fra oss helt at det kanskje er en del av forklaringen; Jagland er muligens rett og slett ikke komfortabel i situasjoner på fjernsyn, og at den utilpassheten gjør at ubalansen mellom front stage og back stage bidrar til at atferden hans så tydelig.

Et viktig fellestrekk i de ulike situasjonene jeg har analysert er Jaglands vanskeligheter med integrasjon og en trygg middle region posisjon i forhold til framstillingen av seg selv. Han ytrer seg og opptrer på veldig ulike måter i de ulike situasjonene og mangler konsistens på tvers av situasjonene og integrasjon i situasjonene. I sluttappellen ser vi at han har vanskeligheter med å få en fornuftappell til å passe sammen med en følelsesappell, noe som resulterer i et klart brudd i formidlingen. Vi opplever to deler, den ene med fornuft uten følelse og den andre med følelse uten fornuft i talen, hvorpå han ikke mestrer å få de ulike delene til å henge sammen. I talkshowsituasjonen er vi klart inne på front stage og back stage-

problematikken. Heller ikke her finner han sin trygge posisjon mellom front- og back stage i rollen. Problemet er at han røper front stage, blir veldig privat, og med det mangler fornuft i følelsen i situasjonen. Det samme kan vi si at gjelder for intervjusituasjonene under Stortingsvalget i 2001. Her er vi inne på en litt annerledes front stage og back stage problematikk, selv om det også her dreier seg om middle region. Hovedproblemet her er at han tenker høyt og legger ut uferdige tanker, og på det viset røper privat atferd som tilhører back region. I forbindelse med Det norske hus- metaforen ser vi også en mangel på integrasjon mellom de store vyene og den politiske handlingen. Dette er en situasjon hvor han også på sett og vis presenterer noe uferdige tanker som røper back stage atferd som hører til back region. Mangel på integrasjon og selve kommunikasjonen av visjonen ser ut til å være en viktig forklaring på hvorfor metaforen ikke fungerte slik den var intendert.

Som vi har sett er det viktig på tvers av situasjoner å fremstå som en integrert politisk skikkelse, der man kan være nær og personlig og samtidig presentere seg selv som en politiker som fremviser en viss saklighet og verdighet. Dette er viktig for å bli oppfattet som troverdig, spesielt på fjernsynets premisser. Dette gjennomføres best ved å finne seg en trygg posisjon som passer inn i de fleste situasjoner. Jagland ser ut til å ha problemer med å finne denne. Gitt at han er så forskjellig i ulike situasjoner, står han i fare for å oppfattes som mindre integrert, og på det viset som en mindre troverdig politisk skikkelse, og person. Det samme gjelder for eksemplene med "glippene" i forbindelse med Rosenborg- kampen og supporterskjerfet, samt i "puppetstuntet" med Synnøve Svabø. Dette aspektet var også spesielt fremtredende i talkshowsituasjonen. Vi så også noen eksempler på at Bjarne Håkon Hanssen og Kristin Krohn Devold i noen spesifikke situasjoner fikk problemer med sin middle region.

Dersom man ikke finner en trygg posisjon mellom front stage og back stage virker det mistenkelig og inkonsistent. Jagland stotring blir lett å tolke som usikkerhet ved en som ikke har funnet sin trygge posisjon i rollen. Jagland er trolig ikke ledig nok i forhold de kravene som stilles i fjernsynet. Jo flere hendelser, situasjoner og uttalelser han har blitt kjent for, desto mer kan dette ha bidratt til en oppfatning av hans karakter og person som har virket negativt inn på synet på han i forhold til hans rolle som politisk skikkelse.

Jeg vil avslutningsvis ta med noen ord som et stykke på vei kan oppsummere noen av problemene knyttet til Jaglands ethos og årsakene til harselasen han ble utsatt for. Ordene er

skrevet i en kronikk av generalsekretær i Norsk Presseforbund, Per Edgar Kokkvold¹⁵⁴ i desember 2000.

Jagland mestret aldri spissformuleringene, den innholdsløse snakkesalighet, den grunne hurtigtenkning, de små artigheter og korte, velregisserte opptredener i fjernsynet. Det dreier seg om manglende egenskaper som normalt ikke bør brukes mot noe menneske bortsett fra mennesker som skal fronte politiske partier i en tid da ideologiene er døde, samfunnsspørsmål er skjøvet i bakgrunnen, politikken i beste fall er privatisert, i verste fall har abdisert og det politiske liv har forlatt partiforsamlingene og tatt bolig i fjernsynsstudioene. Mennesker som ikke har ord for sine tanker er normalt å foretrekke fremfor mennesker som ikke har tanker for sine ord. Men politiske partier kan ikke lenger utpeke sine politiske ledere uten å skule til deres evne til å kommunisere på tv.

Situasjonene jeg har analysert er som jeg var inne på tidligere enkeltepisoder og forholdsvis isolerte situasjoner. I forbindelse med sluttappellene kunne det vært interessant og foretatt en utvidet analyse av hele debatten, slik at vi kunne fått et mer omfattende inntrykk av Jaglands troverdighet. Da kunne vi fått et inntrykk av dynamikken i ethos underveis. Vi ville også fått muligheten til å ta stilling til om han er like inkonsistent og løsrevet *utover* sluttappellen. Ville Jagland vært slik under hele debatten; ville vi funnet et mønster?

Bongo fra Kongo analysen kunne ha blitt analysert i sammenheng med liknende situasjoner der Jagland befinner seg i et talkshow. Ville han ha hatt de samme middle region problemene her? Det samme kunne vi spurt oss om i forhold til intervjusituasjonene i stortingsvalget i 2001. Ville vi sett et omfattende mønster i Jaglands tendens til å tenke høyt og legge fram uferdige tanker? Dette var jeg også inne på i forbindelse med selve analysen.

Analysen av Det norske hus kunne ha blitt utvidet til å gjelde en retorisk tekstanalyse av selve talene som ble framført, som et skriftlig materiale, eller som talesituasjon. Det kunne ha vært interessant og sammenliknet disse mer utførlig med nyttårstalen i 1997. Interessant kunne det også vært og foretatt en analyse av alle metaforene som finnes i Det norske hus talen som ble holdt i Folkets Hus den 7. november 1996.

Alle disse analyseforslagene kunne gitt et utvidet inntrykk og forståelse av Jaglands troverdighet. I tillegg kunne det vært interessant å fortsette der jeg slapp, ved å analysere Jaglands troverdighet i dag, når han i sin rolle som stortingspresident og i sin interesse for utenrikspolitikk i størst grad opptrer i forbindelse med sektorpolitikk.

¹⁵⁴ Dagsavisen, 12.02.00

6. LITTERATURLISTE

Andersen, Øyvind (1995): *I retorikkens hage*. Oslo: Universitetsforlaget

Berlo, David K. et al.: Dimensions for Evaluating the Acceptability of Message Sources, i: *Public opinion Quarterly*, bind 43 (4), (1969-1970).

Bourdieu, Pierre (1998): *Om fjernsynet*. Norsk oversettelse. Oslo: Gyldendal.

Bitzer, Lloyd F. (1968) 1997): "Den retoriske situation". Side 6-17 i *Rhetorica Scandinavica* Nr. 3, September 1997. Originalens tittel: *The Rhetorical situation*. Oversettelse ved Jens E. Kjeldsen.

Cicero, Marcus T. (1995): *Retorikk og filosofi*. Nynorsk oversettelse av Hermund Slaattelid. Samlaget.

Edmondson, Ricca (1984): *Rhetoric in Sociology*. London: The MacMillan Press Ltd.

Eide, Martin (1984): *Etter det vi forstår på politisk hold. Politikere og massemedia*. Bergen: Universitetsforlaget.

Fafner, Jørgen (1997(1988): "Retorikkens brændpunkt". Side 7-19 i *Rhetorika Scandinavica* nr. 2, mai 1997.

Foss, Sonja K. (1996): *Rhetorical Criticism. Exploration and Practice*. Second Edition. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press inc.

Friis Johansen, Karsten (1998): *Den Europæiske Filosofis Historie. Bind 1. Antikken*. København: Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.

Gentikov, Barbara (2005): *Hvordan utforsker man medieerfaringer? Kvalitativ metode*. (Revidert utgave). Kristianssand: IJ-forlaget.

- Goffmann, Erving (1992(1959): *Vårt rollespill til daglig*. Oslo: Pax Forlag A/S
- Gripsrud, Jostein (1999): *Mediekultur, Mediesamfunn*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Habermas, Jurgen (1971)2002): *Borgerlig offentlighet*. Norsk oversettelse. Oslo: Gyldendal.
- Hall Jamieson, Kathleen (1988): *Eloquence in an Electronic Age. The transformation of Political Speechmaking*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Hauser, Gerard A. (1999): *Vernacular Voices. The rhetoric of Publics and Public spheres*. USA: University of South Carolina Press.
- Heradstveit, Daniel, Bjørgo, Tore (2000): *Politisk kommunikasjon. Introduksjon til semiotikk og retorikk*. Oslo: Tano, Andre utgave.
- Hestvik, Hanne Merete (2001): *Med ordet i sin makt?: en innholdsanalyse av norsk valgretorikk*. Hovedoppgave i statsvitenskap - Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet. Trondheim.
- Hovland, Carl I. et.al.: *Communication and Persuasion. Psychological Studies of Opinion Change*. New Haven 1953: Yale University Press. Kap.2: Credibility of the Communicator (36 s.).
- Johannesson, Kurt (2003): *Ta ordet. Ti øvelser i praktisk retorikk*. Oslo: Aschehoug (Originalens tittel: *Tala väl. 10 lektioner i praktisk retorikk*).
- Johansen, Andersen (2002): *Talerens troverdighet. Tekniske og kulturelle betingelser for politisk retorikk*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Johansen, Anders og Kjeldsen, Jens E. (2005): *Virksomme ord. Politiske taler 1814-2005*. Oslo: Universitetsforlaget.

Kjeldsen, Jens E. (2002): *Visuel retorik. Doktoravhandling*. Bergen: Institutt for Medievitenskap UiB.

Kjeldsen, Jens E. (2004): *Retorikk i vår tid. En innføring i moderne retorisk teori*. Oslo: Spartacus.

Kjøller, Klaus (1991): *Politisk argumentation. En teori om offentlig politisk argumentation i et velfærds-demokrati*. København: Borgen.

Krogstad, Anne (1999): *Image i politikken. Visuelle og retoriske virkemidler*. Oslo: Pax Forlag A/S.

Larsen, Peter og Hausken, Liv (red?): *Medievitenskap. Bind 4: Medier - kultur og samfunn*. Bergen: Fagbokforlaget.

Larsen, Peter Harmst (1992): *Faktion- som udtryksmiddel*. Viborg: Forlaget Amanda.

Lervik, Leif Magne (red.) (2001): *Bongo fra Kongo: gullkorn fra den politiske arena*. Oslo: Schibsted

McCroskey, James C. (2001): *An Introduction to Rhetorical Communication*. Needham Heights, Massachusetts: Allyn and Bacon.

McCroskey, James C. og Young, Thomas J.: Ethos and credibility. The Construct and Its Measurement after Three decades, i: *Central States Speech Journal, Bind 32*, 1981.

McLuhan, Herbert Marshall (1964) 1996): *Mennesket og media*. Oslo: Pax Forlag
Originalens tittel: *Understanding Media. The extension of man* (1964).

Meyrowitz, Joshua (1985): *No Sense of Place. The impact of electronic media on sosial behavior*. New York/ Oxford: Oxford University Press.

Postman, Neil (1987)1985): *Vi morer oss til døde*. Gjøvik Trykkeri A.s,
(Originalens tittel: *Amusing Ourselves to Death* (1985). New York: Viking Penguin).

Sennett, Richard (1977)1986): *Intimitetstyranniet*. Cappelen Fakta
Norsk oversettelse av 4. del av boka *The Fall of Public Man* (1977).

Sneve, Stein (2002): *Kommentatorsjangeren: den journalistiske kommentarens historie og posisjon i dag – både sett i forhold til samfunnsutviklingen og utviklingen i andre journalistiske sjangrer*. Bodø: Høgskolen i Bodø.

Solheim, Erik (1999): *Nærmere*. Oslo: Millenium.

Stålhammar, Mall. (1997): *Metaforernas mônster i fackspråk og allmänspråk*. Stockholm: Carlssons.

Svare, Helge (2002): ”Huset som falt sammen. Om metaforer i politisk retorikk”, s. 43-62 i *Livet er en reise. Metaforer i filosofi, vitenskap og dagligliv*. Oslo: Pax Forlag.

Takvam, Magnus (2002): *Arbeiderpartiets fall*. Oslo: Tiden Norsk Forlag A/S..

Thompson, John B. (1995): *The media and modernity, a social theory of the media*. Great Britain: TJ International, Padstow , Cornwall.

Torsvik, Per (red.) (1972): *Politisk kommunikasjon og massemedia*. Oslo: Universitetsforlaget.

Ardal, Bernt (1998): One for the Record – the 1997 Storting Election, i *Scandinavian political Studies*, Volume 21, nr. 4, s. 367-381

INTERNETTREFERANSER

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2003/09/01/377392.html>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2003/04/19/366789.html>

<http://www.dagbladet.no/kultur/2001/08/11/274085.html>

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=2394475>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/1999/08/30/175832.html>

<http://tpn.vg.no/intervju/index.php?Inr=125>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/02/21/314635.html>

<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/forste/s64551.htm>

<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/forste/s65410.htm>

<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/forste/s4996.htm>

<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/forste/s65448.htm>

<http://virksommeord.uib.no/taler?id=285>

<http://www.dagogtid.no/arkiv/1997/02/herb.html>

<http://tux1.aftenposten.no/nyheter/iriks/d20232.htm>

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article297249.ece>

<http://tux1.aftenposten.no/bakgr/971212/kronikk.htm>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/1999/06/22/168756.html>

<http://www.dagbladet.no/kultur/2000/02/16/195094.html>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2000/10/10/222600.html>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2001/09/08/280080.html>

<http://www.pluto.no/kulturspeilet/>

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article256890.ece>

<http://www.dna.no>

<http://www.dagbladet.no/kultur/2002/01/15/306346.html>

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=4364249>

<http://www.bt.no/meninger/kronikk/article122696.ece>

<http://www.friheten.no/iriks/2002/01/jagsto.html>

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=6391015>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/29/347353.html>

<http://www.stavangeravisen.com/art.asp?art=8603>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/09/03/347759.html>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/30/347387.html>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/29/347287.html>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/29/347285.html>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/30/347388.html>

<http://www.aftenposten.no/meninger/kommentarer/article390880.ece>

<http://dt.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20040415/NYHET/104150219&SearchID=73281065628955>

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article790457.ece>

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article1119783.ece>

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/politikk/article1119553.ece>

<http://www.vg.no/pub/vgart.hbs?artid=1159979>

http://no.wikipedia.org/wiki/Thorbj%C3%B8rn_Jagland

<http://www1.nrk.no/nett-tv/klipp/199340>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2000/07/09/210788.html>

<http://www.dagbladet.no/nyheter/2002/08/27/347090.html>

<http://virksommeord.uib.no/personer?id=188>

<http://virksommeord.uib.no/taler?id=442>

[http://www.klassekampen.no/kk/index.php/news/home/artical_categories/configuration_popup_article/\(kk_node\)/71500](http://www.klassekampen.no/kk/index.php/news/home/artical_categories/configuration_popup_article/(kk_node)/71500)

http://www.samtiden.no/05_3/art3.php

<http://www.abcnyheter.no/node/34081>

<http://www.aftenposten.no/nyheter/iriks/article949042.ece>

<http://www.tb.no/apps/pbcs.dll/article?AID=/20070503/KOMMENTAROGDEBATT/105030374/-1/SPORT>

<http://www.underdusken.no/dusker/html/9908/index.php3?fremvis=34>

Rhetorica Scandinavica: <http://www.rhetorforlag.se/rhetorica/e> (Bitzer og Fafners artikler)

“Kampen om Venstresidas sjel”, i *Samtiden. Tidsskrift for politikk, litteratur og samfunnsspørsmål*, nr. 3/ 2005, http://www.samtiden.no/05_3/art3.php

ANDRE KILDER

”Elitens intimitetsangst”, *Dagbladet*, 22.03.03

”Hver mann for seg”, *Dagbladet*, 02.02.02

”Taktisk genistrek fra Jagland”, *Morgenbladet*, 20.01.96

”Jagland vår neste statsminister”, *VG* 12.10.96

”Dragkamp om tronskiftet”, *VG* 12.10.96

”Jaglands vei til makten”, *VG* 13.10.96

”Jaglands andre ansikt”, *VG* 14.10.96

”Blid hissigpropp”, VG, 24.10.96

RV- nytt: RVs landsmøte åpnet – 15.2.97 – Pressemelding fra Rød Valgallianse 14.2.97

”Hus uten sjel”, Dagbladet, 27.07.97

”Jagland slår tilbake mot Hagen”, Dagbladet, 06.08.97

”Jagland sterk partifornyner”, 21.06.99

”Jagland fyller oppgaven”, Aftenposten 21.6.99

”Jagland får trøst”, Dagbladet 19.02.00

”Jagland i krig med trebåtfolk”, artikkel i Dagbladet 10.08.00

”Pressen felte Jagland”, Dagsavisen 28.08.01

Meningsmåling av TNS Gallup for TV 2, 18.12.01

”Medieofferet Jagland”, Aftenposten, 21.12.01

NRK P1/P2, februar 2001, Vidar Brennodden for "Ukeslutt"

Leder, Dagbladet, 30.10.96

”Skandaleår for makthaverne”, i *Revolusjon!*, 30.12.96

TV

I kveld med Per Ståle, TV 2, 02.02.01.

Tabloid, TV 2, 24.01.01.

Ekstra Nyhetssending, TV 2, 12.01.01

Redaksjon 21, NRK, 08.02.00

Nyttårstale, NRK Radio og TV og TV 2, 01.01.97

Kameratar, TV 2, 28.08.02

NRKs avsluttende EU- debatt i 1994, NRK, 30.09.94

Nyhetsblikk, NRK 2, 05.02.01

Først og sist, NRK, 01.11.02

Først og sist, NRK, 01.02.02

Bildene på forsiden er hentet ut fra TV 2 sine sendinger: *I kveld med Per Ståle* (02.02.01), *TV 2 Valg – Høydepunkter*, (10.09.01) og *TV 2 Valg* (10.09.01),

Forside og illustrasjoner på baksiden er utarbeidet i samarbeid med grafiker Ellen Ulriksen

VEDLEGG

Thorbjørn Jaglands sluttappell i den avsluttende debatten om norsk EU- medlemskap i 1994 (NRK)

De europeiske landene samles nå i EU for å skape fred, et bedre miljø og arbeid til alle. Norge kan ikke velge bort EU, vi kan bare velge bort vår medbestemmelsesrett i Europa. Nei - siden sier at vi har... to- og tyve års erfaring med å stå utenfor- dette er galt- i alle disse årene har Norge vært medlem av frihandelsorganisasjonen EFTA. Når Østerrike, Sverige og Finland går inn i EU oppløses EFTA. Vi bryter med det nordiske samarbeidet ved et nei og vi får en svekket stilling i ... NATO. Vi har ikke en dags erfaring med den situasjonen som vil oppstå... hvis vi får et nei ved folkeavstemmingen. Jeg vil derfor oppfordre alle som er ja, alle som heller mot et ja om å møte fram på valgdagen og stemme ja slik at vi slipper at Norge står utenfor alene i Vest- Europa. Som sosialdemokrat har jeg alltid ment at... øh...(stotrer, leter etter ord) flere klarer mer enn... en, jeg har alltid ment at fellesskap er bedre enn å stå alene. Samarbeid er vanskelig, men samarbeid er bedre og tryggere enn alle andre alternativer. Med utgangspunkt i norske tradisjoner og nordiske verdier skal vi slå ring om den norske... velferden - Ja vi elsker Norge, vi skal også leve og dø i Norden- men vi skal også kjempe for et tryggere Europa. Møt fram og stem ja!

Erik Solheims sluttappell i samme debatt som ovenfor (NRK)

Jeg tror alle mennesker forstår at sannheten ikke er fullt ut på den ene eller den andre side i denne saken, og at det finnes argumenter for både ja og nei, og da må man gjøre opp med seg selv hva som er det aller viktigste i samfunnsutviklingen, og for meg er det miljø; jeg tror det er det 21. århundrets aller største spørs... (stotrer) aller største spørsmål. Da bør vi si nei til en union som bygger på uhemmet økonomisk vekst. Dernest er det et..., å skape et samfunn med små sosiale forskjeller, fordi det er et samfunn som... det blir mindre kriminalitet i, det blir mere livskvalitet, det blir bedre forhold mellom menneskene i et sånt samfunn, da bør vi si nei til den sterkt høyredominerte økonomiske politikken som EU bygger på. Og dernest er det demokratiet for det er det beste vern for de svake interessegruppene i samfunnet, de som ikke når fram så lett i andre kanaler. Og alle disse tre grunnene, miljø, solidaritet og demokrati, (tretrinnsrakett) av disse grunnene mener jeg at ..., jeg vil anbefale folk et nei. Og jeg tror det er det tryggeste man gjør når man tenker på at vi blir ikke isolert... Vi kan handle, reise, samarbeide, vi er også ved et nei det mest internasjonale land av noen land i verden. 94 % av jordas befolkning står utenfor EU, og da tror jeg menneskene i Norge,...(brudd i setning, snur tvert om) jeg vil anbefale menneskene å stemme slik jeg tror de fleste har lyst til, å stemme nei (stort smil) på den åtteogtjuende (28.).

Intervjusituasjoner før og etter opptelling av stemmer i Stortingsvalget 2001, TV 2, 10.09.01

Intervju med Thorbjørn Jagland – før opptelling

Journalisten: ”Jagland..., hvor lenge kan arbeiderpartiet bli sittende da før man må kaste inn kortene?”

Thorbjørn Jagland: ”Det er veldig uklart nå, det er jo nå opp til, sånn som situasjonen er akkurat nå er jo opp til hva Kristelig Folkeparti vil gjøre...”

Journalisten: ”Men burde man ikke her og nå på partilederdebatte bare si at man trekker seg?”

Thorbjørn Jagland: ”Nå er det veldig uklart... på den andre siden vi har nå to statsministerkandidater sånn som jeg observerte i kveld... og de... og Kristelig Folkeparti har jo ennå ikke sagt at de vil gå sammen med Høyre,... han, eh..., Bondevik sier at han eh... holder fast ved sentrumsalternativet, sånn at dette er den mest uklare situasjonen vi har hatt noen gang tror jeg”.

Intervju med Thorbjørn Jagland – etter opptelling

Kristiansen: Thorbjørn Jagland, du sa tidligere i kveld at du mente det kunne være grunnlag nå å sette seg ned med ulike grupperinger i Stortinget, og danne en slags, hvis jeg forstod deg rett, en, eh, slags velferdsallianse? Eh..., ser du en mulighet for at Arbeiderpartiet nå bør ta initiativ til forhandlinger eller til samtaler med Kristelig Folkeparti, altså med sentrum for å utrede et nytt grunnlag for en Arbeiderpartiregjering?

Jagland (kremter): Altså jeg tok til orde for et slikt bredt grunnlag for tre år siden og fikk enstemmig tilslutning til det på Arbeiderpartiets Landsmøte den gangen, og jeg mener fortsatt at vi bør søke et bredest mulig grunnlag for... en velferdspolitik som eh... slik jeg oppfatt... oppfattet valgkampen det er flertall for i det Stortinget som nå blir... blir valgt. Eh... det er ikke noe tvil om at Kristelig Folkeparti, Senterparti, og jeg tror vel også Venstre, er veldig nærme Arbeiderpartiet, nærmere oss enn Høyre når det gjelder helt sentrale spørsmål som dreier seg om velferd og fordeling, og... valget har jo også gitt et kraftig signal til Arbeiderpartiet om at vi må skjerpe oss når det gjelder sosial utjamning, bekjempelse av fattigdom, velferdspolitik, (teller på fingrene) og det tror jeg ikke eeh..., partiene i sentrum vil være ulykkelige for.

Knut Magnus Berge: Thorbjørn Jagland, er ikke det en paradoksal situasjon at eh... du for fire år siden valgte å gå på et valgresultat som altså da, eh... va 10 % bedre enn de vi ser nå?

Jagland: Jo, men da var det en annen situasjon. Eh..., foran det valget så sa alle partier i Stortinget at de ville ha en Arbeiderpart, eh ha Arbeiderpartiet vekk, denne gangen har jo Senterpartiet på forhånd sagt at de foretrekker Arbeiderpartiet i stedet for Høyre, en Høyredominert regjering. (Når Jagland sier dette viser kamera at Senterpartilederen, Odd Roger Enoksen smiler noe sarkastisk). Kristelig Folkeparti har, så vidt jeg da skjønner

ennå ikke ... sagt at de... vil gå sammen med Høyre, og det jeg har hørt i kveld er at det foreligger to statsministerkandidater på borgelig side (kamera viser Kjell Magne Bondevik, KrF og Jan Petersen, Høyre), så det er en mye mer broket situasjon enn det som var for fire år siden.

Intervju med Jan Petersen – etter opptelling

Stein Kåre Kristiansen: Det ser ikke ut til at veien inn i regjeringskorridorene er veldig kort, Jan Petersen?

Jan Petersen: Jeg tror vi har den tiden som trengs til disposisjon, så det er ikke noe umiddelbart at det må skje akkurat i natt eller i morgen tidlig, men min invitasjon står ved lag, og jeg vil gjerne minne om at når det er et ikke sosialistisk flertall i dette tallmaterialet er det fordi at Høyre går betydelig frem, og jeg tror vi skal, eh... se det som et uttrykk for at mange ønsker et skifte når det kombineres med den betydelige tilbakegangen for Arbeiderpartiet, og jeg synes at vi nå har en anledning som jeg tror alle våre velgere forventer at vi skal benytte.

Bongo fra Kongo – En uformell situasjon (TV 2)

Per Ståle Lønning: ”Mange har sikkert lurt på, med meg, hvordan det er å leve i lag med en så kjedelig og klønete og trøtt type som Thorbjørn Jagland. Nå vil vi høre det”.

Grotgjord: ”Hva tror du?” (latter), Lønning: ”Det må være grusomt”... (latter).

Grotgjord: ”Det er en utfordring både på det gode og det onde får jeg si.

Lønning: ”Denne omtalen som jeg gav nå, den har du både hørt og lest? Men sluttet deg ikke til det?”

Grotgjord: ”Nei, den er jo helt uvirkelig. Fordi at det mennesket jeg kjenner er jo et helt annet menneske enn det enkelte prøver å framstille ham som, jeg vil ikke si alle, men en del prøver. Og sett fra min side så er vel kanskje det mer politisk motivert enn ønsket om å finne ut hvordan han egentlig er”.

Per Ståle Lønning: Hvordan er han egentlig?

Grotgjord: Han er et veldig varmt, engasjert menneske, og et veldig omtenkstomt menneske, og han er i hvert fall ikke den klossmajoren som veldig mange påstår at han er” (latter)

Jagland: ”I noen sammenhenger så... (latter)”

Grotgjord: ”Nei, absolutt ikke altså. Jeg må si det at, eh, hmm, Thorbjørn er et veldig engasjert menneske, og han er veldig omtenkstomt, veldig deltakende i sine nærmeste,..., og jeg kjenner ikke denne klomsete mannen som mange prøver å framstille ham som, jeg gjør ikke det...” (ristende på hodet).

Lønning: ”Men hvorfor er det blitt sånn?”

Grotgjord: Nei, jeg vet ikke, jeg tror det er mer politisk motivert jeg, og eh, sett fra mitt ståsted så opplever jeg at en del pressefolk forsøker å løpe et politisk ærend, mer enn kanskje å drive objektiv journalistikk, og det synes jo jeg fra mitt synspunkt har vært ganske vanskelig, også fordi jeg er journalist selv..., og kanskje kunne forvente at folk hadde en litt mer objektiv holdning til den rollen de ønsker å spille i den offentlige debatt”.

Lønning: ”Vi skal jo komme tilbake til festmennesket Thorbjørn Jagland, vi vet jo at det mennesket eksisterer, og vi har en bråte med historier på lur her..., avbrytes av Jagland: Ja, har dere det? (latter), jeg tror jeg går jeg (reiser seg, latter)”

Lønning: Men før vi går videre med det, så må jeg spørre: hvordan var den turbulente statsministerperioden for deg?

Grotgjord: Den var veldig spennende, fordi det er klart at du kommer jo i kontakt, du får en del oppgaver som du aldri ville fått i en annen sammenheng, og det er de morsomme sidene ved dette jeg husker mest, men det er klart også at mye av det trøkket som var på Thorbjørn var slitsomt, og det gjorde noe med meg, og det gjorde noe med Anders og Henrik, det er helt klart”.

Lønning: ”Hva gjorde det med deg?”

Grotgjord: ”Nei, du blir på en måte litt sånn, du setter deg ned og spør: Hvor... Hva er egentlig virkeligheten? Når man kan prøve liksom på en måte og å kjøre et menneske så tett som man gjorde. Hvorfor gjør man det, det setter man seg ned og lurer på..., det er ikke det mennesket jeg kjenner.

Lønning: ”Men hvorfor blir det gjort?”

Grotgjord: Nei, det er det jeg sier at..., spør journalistene som gjorde det om dem var politisk motivert..., jeg tror kanskje dem var det. Mer enn ønsket om å skade Thorbjørn som person, men man ønsker å kjøre et politisk løp, og det er noe helt annet enn journalistikk”. Ja men nå er jo vi journalister veldig hårsåre for kritikk, jeg er ikke så hårsår lengre som jeg var i stad (gnir seg over sin blanke isse, latter), men er det vanskelig å nå ut med den kritikken? Er det vanskelig å slå tilbake?

Grotgjord: ”Jeg har aldri prøvd å slå tilbake, det har ikke vært min rolle å gjøre det, kort og godt.

Lønning: ”Hvis du skulle gitt et bilde av deg selv, hva ville du sagt? Nå har vi jo hørt litt... (henvender seg til Jagland).

Jagland: Ja, altså det er, eh, først og fremst at jeg er en politiker som prøver å være opptatt av sak og gjøre en best mulig jobb for det som jeg tror på, og... og, nå for Norge, det.. Jeg har i grunnen aldri hatt som formål å være underholdningsmenneske, så jeg kan for så vidt også forstå at man...eh.. griper fatt i akkurat det. Hvis man først skal gripe fatt i noe, så er det kanskje det det eneste da.”

Lønning: ”Men hvis bildene er så totalt forskjellige, er det da slik at ditt privatliv ikke tåler offentlighetens lys? (latter)

Jagland: Nei, det tror jeg ikke, men..., nei altså, jeg tror at eeh, det er noen som er skapt for å kombinere det, eh, mer underholdningsmessige og det som man skal jobbe med sånn politisk da, og det er kanskje ikke jeg, og derfor, så er..., så prøver jeg å, altså det jeg kan, og nå har jeg.. nå har jeg... eeh... enormt spennende jobb, et privilegium å jobbe med utenrikspolitikken, og det har jeg jobbet med hele mitt liv, og kjenner folk over hele verden, folk som jeg har jobbet med i mange år er nå utenrikspolitikere og statsministere, som jeg treffer igjen, som brukes til innsats for Norge, og det er veldig bra for meg, og mer trenger ikke jeg.

Lønning: ”Det må være det som henger igjen, når jeg sa nå at jeg skal lage et underholdningsprogram, og så, hvem skal du ha med der, og så sier jeg, nei jeg skal ha med bla Thorbjørn Jagland... Ja, men skulle det ikke bli et underholdningsprogram da? (latter). Men eh, du og Steinar Bastesen har noe til felles, Han går i selskinnsjakke, og selskinnskler er ikke ukjent for deg heller? (latter).

Jagland: Nei, det er ikke det altså, ja du har hørt om den historien da jeg var i 50-års dag til min beste venn, da jeg måtte opptre i selskinnsstruse for et femtitalls mennesker? Det var eh..., en stor sak, altså jeg er glad for at det ikke eksisterer bilder av det.

Lønning: Selskinnsstruser, er det noe en tar på seg i edru tilstand eller? (kraftig latter)

Jagland: Eeh, jeg for å si, jeg vil ikke si det slik, hehehehe... Lønning går over til et humor innslag som ikke har noe med Jagland å gjøre. Annet enn at Jagland ler litt vel krampaktig...

Lønning: "Han reiser jo ikke tilbake, men det gjorde jo din siste gjest..., du hadde besøk på onsdag av Omar Bongo, var det en trivelig type, presidenten i Gabon?"

Jagland: (latter): Ja, alle i utenriksminist, eeh... departementet gikk og så at nå skal du møte Bongo fra Kongo, jeg etter hvert så... (latter), i samtalen holdt jeg på å begynne å snakke om Kongo istedenfor Gabon som han da kommer fra. Altså han, eh, på middagen i går, i forigårs, hehe, så holdt jeg da en bordtale på fem minutter, og så holdt han da en på en halvtime som skulle oversettes fra fransk til norsk., og så kan du jo sjøl tenke deg at, eh, jeg hadde lyst til å dra ham i skjørtekanten holdt jeg på å si (latter). Underholdningsavbrudd.

Lønning: "Ja, du hadde jo besøk av Bongo fra, som eh.. (nølende), var fra Gabon, og spranget blir jo langt til USAs utenriksminister Colin Powell, som du skal møte neste fredag?"

Jagland: "Ja, det blir jo veldig spennende da å få møte han, eh, den nye amerikanske utenriksministeren, vi er for øvrig det..., et av de første landene som slipper til en samtale med ham, og det er, eh, er bra for oss..

Lønning: "Ja, men nå er jo ikke du Bush og denne regjeringens mann, vil jeg tro, er du nødt nå å liksom dekke opp Bush og hans regjering der borte?"

Jagland: "Ja, vi må samarbeide med enhver regjering som finnes i USA, og det har Norge interesse av og jeg tror USA og har interesse av å samarbeide med oss, fordi vi er så engasjert i mange deler av verden, Midtøsten, Balkan, ikke minst, der de kan ha nytte av det vi gjør".

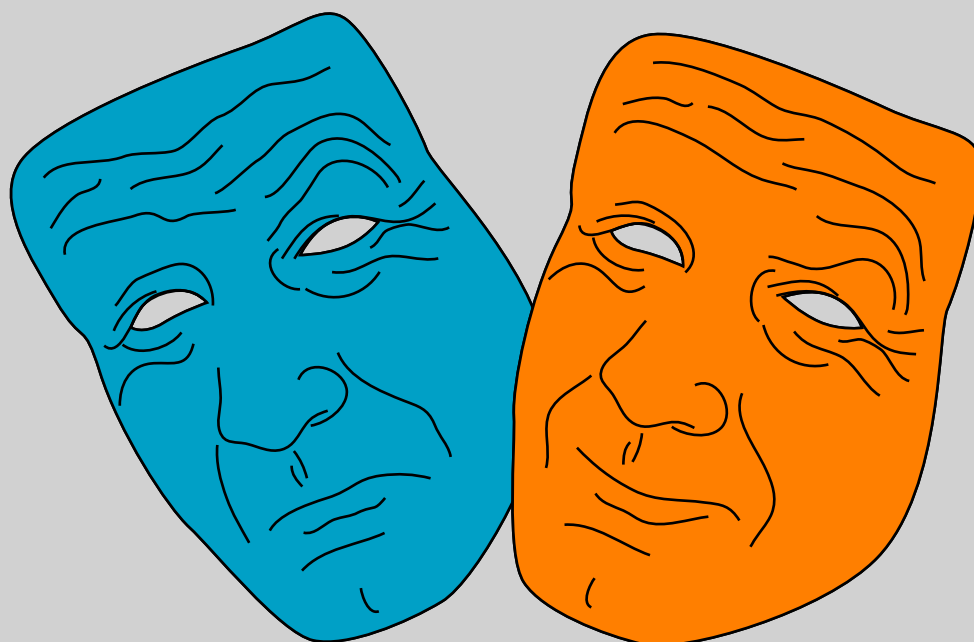
Lønning: "Og Hanne er med?"

Jagland: "Ja, fra tid til annen, og det er veldig hyggelig, men kanskje litt for lite".

Lønning: Det blir mye reising, og det har jo du grublet en del på Gong, denne reisingen til Jagland... Gong spør Jagland om han ser på pay-tv når han er i utlandet.

Jagland: "Dette er privat Per Ståle! (latter) Nei, jeg har ikke tid til det altså..., men hva er det forresten?"

Lønning: "Pay-tv, nei vi kan ikke ta det her... (latter) Tøyser litt... overgang til neste programpost.

Politikeren mellom den offentlige og private rollen

Kristin Høiland
Hovedoppgave i medievitenskap
Institutt for informasjons- og medievitenskap
Universitetet i Bergen
Våren 2007